

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД, година LXV 3/2023

„БЕЗБЕДНОСТ“

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Проф. др Божидар Ойашевић, Криминалистичко-полицијски универзитет,
Проф. др Миљивој Дойсај, Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,
Проф. др Ивана Бодрожић, Криминалистичко-полицијски универзитет,
Проф. др Тијана Шурлан, судија Уставног суда Републике Србије,
Проф. др Бојан Миљисављевић, Правни факултет Универзитета у Београду,
Проф. др Миле Шикман, Правни факултет Универзитета у Бања Луци, начелник
Управе за полицијску обуку, Министарство унутрашњих послова Републике Српске,
Проф. др Младен Милошевић, Факултет безбедности Универзитета у Београду,
Др Желько Бркић, државни секретар, Министарство унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др Данило Сјевандић, државни секретар, Министарство унутрашњих послова
Републике Србије,
Др Кајтарина Живановић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије,
Др Најша Рагосављевић-Сјевановић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др Владимир Шебек, Министарство унутрашњих послова Републике Србије,
Др Илија Рацић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије,
Марина Васић Мрдак, Министарство унутрашњих послова Републике Србије,
Ивана Мишић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Божидар Ойашевић

УРЕДНИК II

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јасмина Милејић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенцић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА: Булевар Зорана Ђинђића 104, Београд
011/3148-734, 3148-739, e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ (тираж: 800 примерака)

PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

ШТАМПА: ЕПОХА, Бакионица бб, Пожега

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Саша МАРКОВИЋ	5	ПРЕКРШАЈНИ СУД КАО СУБЈЕКТ СУПРОТСТАВЉАЊА НАСИЉУ У ПОРОДИЦИ
Проф. др Ивана БЈЕЛОВУК Доц. др Јелена ЛАМОВЕЦ Радомир ВАСОВИЋ	29	ВИЗУЕЛИЗАЦИЈА ЛАТЕНТНИХ ТРАГОВА ПАПИЛАРНИХ ЛИНИЈА НА БАКАРНИМ ПОВРШИНАМА ТАЛОЖЕЊЕМ МЕТАЛА
Вера ПЕТРОВИЋ	46	МЕЂУПОСМАТРАЧКА ПОУЗДАНОСТ ИНСТРУМЕНТА ЗА ПРОЦЕНУ РИЗИКА ОД РЕЦИДИВИЗМА КОД ВИСОКОРИЗИЧНИХ ОСУЂЕНИХ
Др Радивоје ЈАНКОВИЋ Др Драган АРЛОВ Горан ВУЧКОВИЋ	66	УПОТРЕБА СРЕДСТАВА ЗА ВЕЗИВАЊЕ: ПРОЦЕДУРЕ И КОНТРОЛА ПОКРЕТЉИВОСТИ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Драган БЛАГИЋ Проф. др Здравко ГРУЈИЋ	83	КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ПОЛНОГ ИНТЕГРИТЕТА ДЕЦЕ
Ана ЈЕВТОВИЋ Катарина МАРИЋ Доц. др Маја ВОЈИНОВИЋ	107	ДРУШТВЕНА УЛОГА ПОЛИЦИЈСКОГ ГЛАСНИКА И ПОЈАВА ЦРНЕ ХРОНИКЕ У СРБИЈИ
Др Ида КОЛИНОВИЋ	129	БЕЗБЈЕДНОСНИ АСПЕКТ ПОРОДИЧНОГ НАСИЉА У ЦРНОЈ ГОРИ – ПЕРЦЕПЦИЈА ГРАЂАНА
Зоран ГОЛУБОВИЋ	148	ПОЛИЦИЈСКА ДИПЛОМАТИЈА У ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ
Лазар СТОЈАНОВИЋ	162	УЛОГА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У КРЕИРАЊУ ПЕРЦЕПЦИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ
	180	УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

Prof Saša MARKOVIĆ, PhD	28	THE MISDEMEANOR COURT AS AN ENTITY OF OPPOSITION TO DOMESTIC VIOLENCE
Prof Ivana BJELOVUK, PhD Jelena LAMOVEC, PhD Radomir VASOVIĆ	45	VISUALIZATION OF LATENT FINGERMARKS ON COPPER SURFACES BY METAL DEPOSITION
Vera PETROVIĆ	65	INTER-RATER RELIABILITY OF RECIDIVISM RISK ASSESSMENTS OF THE HIGH-RISK CONVICTED
Radivoje JANKOVIĆ, PhD Dragan ARLOV, PhD Goran VUČKOVIĆ	82	USE OF RESTRAINT DEVICES: PROCEDURES AND CONTROL OF MOBILITY

REVIEW PAPERS

Prof Dragan BLAGIĆ, Ph.D. Prof Zdravko GRUJIĆ, Ph.D.	106	CRIMINAL LAW PROTECTION OF SEXUAL INTEGRITY OF A CHILD
Ana JEVTOVIĆ Katarina MARIĆ Maja VOJINOVIĆ, Ph.D.	127	THE SOCIAL ROLE OF THE POLICE HERALD AND THE APPEARANCE OF THE LOCAL CRIME REPORT
Ida KOLINOVIĆ, Ph.D.	147	SECURITY ASPECT OF DOMESTIC VIOLENCE IN MONTENEGRO - PERCEPTION OF THE CITIZENS
Zoran GOLUBOVIĆ	161	POLICE DIPLOMACY IN THE DIGITAL ENVIRONMENT
Lazar STOJANOVIĆ	179	THE ROLE OF MORAL PANIC IN CREATING PERCEPTIONS OF SECURITY

Проф. др Саша МАРКОВИЋ¹

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303005M

УДК: 343.11:343.54/.55(497.11)“2018/2022“ 343.232:343.54/.55(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 24. 7. 2023. године

Ревизија: 13. 10. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Прекршајни суд као субјект супротстављања насиљу у породици²

Апстракт: Доношењем Закона о јавном реду и миру 2016. године јавно место је постало битан елемент бића прекршаја из овог закона. С обзиром да се насиље у партнерском и породичном односу најчешће дешава на месту које није јавно, прекршајни судови су изгубили дошаташњу улогу у заштити жртва одређених облика насиља у породици који нису имали обележја кривичног дела. Међутим, применом Закона о сјечавању насиља у породици од 1. јуна 2017. године и пројисивањем прекршаја у члану 36, прекршајним судовима је додељена нова, значајна улога. Постали су надлежни и за превенцију насиља у породици. У овом раду анализираћемо поједине сегменте прекршајнојравне заштитне жртва насиља у породици у периоду примене наведеног закона. Смањрамо да је један од циљева доношења закона био да се сјече сви облици насиља у породици од првог сазнања да оно може насјуйити. Прекршајни судови су значајан субјект у исјуњењу овог циља, пре свега у обласи заштитне сјровођења хийних мера.

Кључне речи: прекршај, прекршајни судови, казна, заштитна мера, жртва насиља.

¹ sasamarkovic975@gmail.com

² Рад је резултат учешћа на пројекту „Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција” (бр. 179045).

Увод

Циљеви истраживања које је спроведено за потребе овог рада јесу да се утврди: каква каква је казнена политика прекршајних судова за прекршај из Закона о спречавању насиља у породици (ЗСНП, *Службени јласник*, 2016), да ли прекршајноправне мере доводе до боље заштите жртава насиља у породици и да ли надлежни органи адекватно користе правне механизме прекршајноправне заштите жртава насиља у породици.

Истраживање је засновано на примени нормативне методе, анализе садржаја, компаративне и формално-логичке анализе. Резултати добијени истраживањем обрађени су уз одговарајући избор статистичких метода.

У раду су применом методе анализе садржаја изложене пресуде прекршајних судова и законски прописи у Србији који се односе на материју супротстављања насиља у породици. Применом статистичке методе обрађени су подаци Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Републичког јавног тужилаштва и Републичког завода за статистику за период 2018–2022. године.

Главна хипотеза од које аутор полази јесте да само координиран рад надлежних органа и коришћење свих доступних правних механизма могу довести до задовољавајућих резултата у области супротстављања насиљу у породици.

Оно на чему законодавац посебно инсистира Законом о спречавању насиља у породици јесте мултисекторска сарадња између полиције, тужилаштва, суда и центра за социјални рад (Чворовић et al., 2021: 1133, 1144). У мултисекторском приступу решавања проблема насиља у породици значајна је сарадња полиције и прекршајног суда. Прекршајни суд путем казнене политике за прекршај из члана 36 ЗСНП штити спровођење хитних мера које полиција изриче, а судови опште надлежности продужавају, у циљу превенције насиља у породици и заштите жртава. Сврха изрицања казне затвора јесте генерална превенција, док је сврха заштитне мере забране приступа оштећеном специјална превенција, односно директан утицај на учиниоца да не дође у ситуацију да настави са угрожавањем оштећеног и понови насиље, тј. отклањање услова и смањење ризика за поновно вршење насиља у породици. Зато, када се прекрши хитна мера, поред казне за прекршај суд треба да размотри и изрицање заштитне мере јер је очигледно да хитна мера није

постигла сврху због које је донета у конкретном случају, па треба изрећи прекршајну санкцију сличног садржаја у дужем трајању. Таква могућност се пружа суду само ако полиција као странка у прекршајном поступку поднесе писмени предлог, или ако га оштећени усмено изнесе приликом саслушања.

Улога прекршајног суда у супротстављању насиљу у породици

Србија, због веома честих догађаја насиља у породици, супротстављање насиљу у породици поставља као један од најважнијих приоритета (Коларић, 2022: 28). Полиција грађанима пружа услуге безбедности које држава гарантује правним нормама, односно друштво друштвеним нормама (Лештанин, 2023: 158). Савремени модели полицијског рада базирају се на проактивности. Проактивност захтева способност да се предвиди казнино дело (Марковић, 2019: 162). *Закон о спречавању насиља у породици* представља један вид контроле, покушаја државе да се избори са негативном појавом – насиљем у породици. Израз „превенција” посматраћемо искључиво као деловање пре догађаја који се жели избећи (Коларић, Марковић, 2022: 194). Њиме, полиција је добила главну улогу у спречавању насиља и заштити жртава. Када дође до сазнања о насиљу у породици, полиција спроводи поступак и процењује ризик непосредне опасности од насиља у породици. Међутим, и други надлежни органи имају значајну улогу, пре свега јавно тужилаштво, центар за социјални рад, судови опште надлежности и прекршајни судови. Полиција води поступак процене ризика, прикупља обавештења од жртве и других лица, даје могућност могућем учиниоцу да се изјасни о околностима сазнања о насиљу у породици, врши процену ризика и на крају, у одређеним случајевима, доноси наређење којим изриче хитне мере (мера привременог удаљења учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља и прилази јој) на 48 часова. Јавно тужилаштво вреднује процену ризика коју је полиција доставила и може дати предлог да се изречене хитне мере продуже. Основни суд доноси одлуку о том предлогу и може продужити хитне мере за 30 дана. Уколико дође до кршења хитних мера од стране лица коме су изречене, на сцену поново ступа полиција, која подноси захтев за

покретање прекршајног поступка на основу члана 36 ЗСНП, уз који се достављају прикупљени докази и предлози за извођење доказа од стране прекршајног суда.

Прекршајни суд је у ранијем периоду улогу у сузбијању насиља у породици имао кроз санкционисање прекршаја из области Закона о јавном реду и миру – ЗОЈРМ (вређање, насиље, дрско и безобзирно понашање). Међутим, од доношења новог закона у тој области 2016. године, не може се свако биће прописаних прекршаја које подразумева нарушавање или угрожавање јавног реда и мира санкционисати као прекршај. Да би било прекршај, неопходно је да такво понашање буде учињено на јавном месту. Уколико тај елемент бића прекршаја изостане, онда нема прекршаја. У појединим образложењима првостепених и другостепених пресуда (решења) прекршајних судова донетим након примене ЗОЈРМ из 2016. децидирано је наведено да „вршење насиља над другим, изазивање туче или учествовање у њој ван јавног места више није прекршај” (Марковић, 2016: 296–298). С обзиром да се највећи број насиља у породици учини на месту које није јавно (кућа, стан), такво понашање не представља прекршај. Доношењем ЗСНП прекршајни суд добија нову улогу у супротстављању насиљу у породици – санкционисање лица за кршење хитних мера. При томе, ако лице прекрши хитну меру забране комуникације, а при том увреди жртву, одговараће само за прекршај из члана 36 ЗСНП. По мишљењу Прекршајног апелационог суда изнетом у једној пресуди, ради се о привидном идеалном стицају. Наиме, окривљени је прекршио хитну меру привремене забране приласка и комуникације тако што је на јавном месту пришао жртви и обратио се речима: „Што си ме пријавила, ђубре једно!”, а подносилац захтева га је теретио за два прекршаја – из члана 36 ЗСНП и члана 9 став 1 ЗОЈРМ. Суд је сматрао да нема прекршаја из области ЗОЈРМ јер се „ради о једној радњи окривљене, и то радњи којом је уједно и прекршена хитна мера” (Пресуда Прекршајног апелационог суда, Одељење у Новом Саду, 311 Прж. бр. 4276/23 од 28. 2. 2023).

Начин поступања полиције у циљу супротстављања насиљу у породици детаљније је уређен *Ујуиштивом о сѿандардним ојера-тивним йроцедурама за йревенцију и сузбијање насиља у йородици* које се примењује од 12. децембра 2022. године. Полиција, по правилу, када подноси захтев за покретање прекршајног поступка због

кршења хитних мера, предлаже одређивање заштитне мере забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја (у даљем тексту – забрана приступа оштећеном). Наведена заштитна мера изриче се искључиво на писмени предлог подносиоца захтева или оштећеног и суд је не може изрећи ако писмени предлог није достављен. Изречена мера забране приступа оштећеном укључује и меру забране приступа заједничком стану или домаћинству у периоду за који важи забрана. (Закон о прекршајима, 2013). Може се изрећи у трајању до једне године, рачунајући од извршности пресуде. За разлику од времена трајања хитних мера, време provedено у затвору не урачунава се у време трајања ове заштитне мере и за њу посебно тече рок трајања. За основни облик прекршаја из члана 36, ЗСНП предвиђа казну затвора до 60 дана. То значи да суд може окривљеном изрећи казну у распону од једног до 60 дана. Међутим, ако утврди да прекршајем нису проузроковане теже последице, а постоје олакшавајуће околности које указују да се и блажом казном може постићи сврха кажњавања, прописана казна се може ублажити тако што ће се изрећи новчана казна или рад у јавном интересу, а за прекршај учињен из нехата окривљени се може огласити одговорним и ослободити од казне када последице дела тако тешко погађају учиниоца да изрицање казне у таквом случају очигледно не би одговарало сврси кажњавања (Закон о прекршајима, 2013).

У ставу 3 члана 36 ЗСНП прописано је да се осуђујућа пресуда за основни облик овог прекршаја може извршити пре њене правноснажности, према Закону о прекршајима. Пресуде које смо анализирали (неколико стотина пресуда донетих у 2023. години) показују да суд примењује члан 308 став 1 тачка 2 Закона о прекршајима и да одлучује да пресуда буде извршна пре њене правноснажности јер постоји основана сумња да ће окривљени наставити са вршењем прекршаја или поновити извршење прекршаја (на пример: пресуде Прекршајног суда у Смедереву 13 Пр. бр. 2386/23 од 17. 4. 2023, 13 Пр. бр. 1903/23 од 20. 3. 2023, 10 Пр. 1712/23 од 10. 3. 2023. 10 Пр. бр. 2327/23 од 4. 4. 2023). Наиме, у овом члану је, између осталог, наведено да се осуђујућа пресуда може извршити и пре њене правноснажности „ако је окривљени кажњен за прекршај од којег могу настати теже последице, а постоји основана сумња да ће наставити са вршењем прекршаја, поновити прекршај или да ће избећи извршење изречене санкције”. Међутим, у одређеном броју

пресуда суд одбија да изрекне заштитну меру забране приступа оштећеном, јер су на снази хитне мере, не узимајући у обзир да са истеком казне затвора на коју је окривљени осуђен оне неће бити на снази, а одлуку образлаже тиме што подносилац захтева није приложио доказе да постоји основана сумња да ће окривљени поновити прекршај, или да није доставио процену ризика од понављања насиља и сл. О томе ће бити више речи касније.

Анализа казнене политике прекршајних судова

Табела 1. Однос броја могућих учинилаца, броја процена да њих стоји ризик, броја наређења, као и предлога и решења којима су продужене хитне мере (МУП, 2023; РЈТ, 2023)

Период	Број могућих учинилаца	Број лица за које је процењено да постоји ризик	Број лица којима је донето наређење	Број лица за које је поднет предлог да се продуже хитне мере	Број лица којима су продужене хитне мере
2018.	28781	19629	19172	17915	17300
2019.	30928	21224	20887	19360	18597
2020.	29339	20875	20511	18949	18245
2021.	29361	20928	20624	19414	18712
2022.	30168	22418	22008	21131	20443
Укупно	148577	105074	103202	96769	93297

У петогодишњем периоду полиција је евидентирала нешто мање од 150.000 могућих учинилаца насиља у породици, од којих 120.781 или 81% мушког пола (МУП, 2023). Од тога на подручју Полицијске управе Београд 18.034, затим Полицијске управе Нови Сад 11.940, Полицијске управе Панчево 9.340, док је на подручју полицијских управа Ниш, Лесковац и Пожаревац евидентирано нешто више од 8.000 могућих учинилаца насиља у породици. Могући учиниоци су најчешће старости од 31 до 40 година – 38.104, а затим од 41 до 50 година живота – 35.845. Од укупног броја, према 70% могућих учинилаца изречене су хитне мере, јавно тужилаштво је за 94% дало предлог да се хитне мере продуже, док је суд у 96% случајева усвојио предлог и донео решење којим се хитне мере продужавају за 30 дана. То значи да је полиција квалитетно спровела поступак процене ризика јер је суд продужио хитне мере за 90% лица којима је полиција хитне мере изрекла. Највећи број изречених и продужених хитних мера био је 2022. године, при чему се тај број повећао за

15% у односу на 2018. годину. Наиме, у 2022. години продужено је преко 3.000 хитних мера више него у 2018. години.

У анализираном периоду било је 161.007 жртава насиља у породици, од којих је малолетних било 11.811 или 7%. Женског пола је било 113.429 или 70%, а 75.776 или 67% жена жртава претрпело је насиље од мушкарца у партнерској вези (МУП, 2023). Истраживање које је радила Светска здравствена организација показује да је у свету између 2000. и 2018. године 852 милиона жена претрпело насиље, и то већина у партнерској вези (WHO, 2021: 36)

Табела 2. *Окривљени за прекршај из члана 36 ЗСНП – старосна и полова структура (МУП, 2023)*

Период	Број окривљених за прекршај из чл. 36. ЗСНП	Окривљени мушкарци укупно	Окривљени мушкарци до 30 година	Окривљени мушкарци од 31 до 50 година	Окривљени мушкарци преко 50 година	Окривљене жене
2018.	1763	1559	288	782	529	164
2019.	2029	1825	304	920	597	204
2020.	1935	1719	324	814	580	216
2021.	2103	1888	342	974	567	215
2022.	2206	1953	366	989	597	253
Укупно	10036	8944	1624	4479	2870	1052

Број окривљених за кршење хитних мера био је за 20% већи 2022. године у односу на 2018. Сем у 2020, број окривљених је растао сваке године. Мушкарци су били учиниоци прекршаја у 89% случајева, и то у 50% случајева узраста од 31 до 50 година живота. Ако упоредимо те податке са подацима наведеним испод Табеле 1, закључићемо да лица мушког пола којима су изречене хитне мере чешће крше те мере од жена.

Табела 3. *Осуђени за прекршај из члана 36 ЗСНП – врста казни (МУП, 2023)*

Период	Број осуђених	Број кажњених на казну затвора	Број кажњених на новчану казну	Окривљени мушкарци од 31 до 50 година	Број лица којима је изречена заштитна мера забрана приступа
2018.	1514	1405	109	30	529
2019.	1718	1536	182	50	597
2020.	1656	1378	278	26	580
2021.	1790	1480	310	51	567
2022.	1806	1405	401	40	597
Укупно	8484	7204	1280	197	2870

Осуђених за прекршај хитних мера је 85% у односу на број окривљених. При томе, 85% је осуђено на казну затвора. Запажамо да је 2018. године 93% окривљених осуђено на казну затвора, а 7% на новчану казну, док је 2022. године 22% окривљених осуђено на новчану казну. Ако имамо у виду да је за овај прекршај искључиво забрањена казна затвора, можемо констатовати да судови све чешће прибегавају ублажавању казне и да сматрају да се и новчаном казном може постићи сврха кажњавања. При томе, број заштитних мера забране приступа оштећеном константно је мали. За пет година одређено их је мање од 200, што је око 40 годишње. То значи да је ова мера одређена за само 2% осуђених. У посебном делу рада разматраћемо разлоге који су довели до тога.

Табела 4. *Осуђени за прекршај из члана 36 ЗСНП – висина затворске казне (МУП, 2023)*

Период	Казна до 10 дана затвора	Казна од 11 до 20 дана затвора	Казна од 21 до 30 дана затвора	Казна од 31 до 60 дана затвора
2018.	485	367	347	206
2019.	457	439	368	272
2020.	450	395	315	218
2021.	482	393	353	252
2022.	469	392	330	214
Укупно	2343	1986	1713	1162

Из наведене табеле видимо да је од укупног броја затворских казни чак 60% у распону до 20 дана, што нам показује да је судска казнена политика за овај прекршај веома блага. При томе, ако на те блаже казне додамо и новчане казне које су изречене након ублажавања, видећемо да је таквих две трећине или 66% од укупног броја пресуда. Казне затвора у трајању од 31 до 60 дана изречене су у само 14% пресуда.

Табела 5. *Временска дистрибуција прекршаја из члана 36 ЗСНП по месецима (МУП, 2023)*

Месец/Година	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Укупно
Јануар	147	156	164	201	183	851
Фебруар	123	165	140	173	153	754
Март	166	159	162	153	177	817
Април	149	148	119	153	179	748
Мај	125	159	155	177	189	805
Јун	119	148	148	189	208	812
Јул	161	193	191	164	198	907

Месец/Година	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Укупно
Август	179	207	195	196	204	981
Септембар	138	180	165	153	169	805
Октобар	157	191	145	147	178	818
Новемар	145	151	166	178	195	835
Децембар	137	146	171	204	156	814
Укупно	1746	2003	1921	2088	2189	9947

Из наведене табеле видимо да се највише прекршаја учини у августу, а најмање у априлу. Међутим, месечна дистрибуција прекршаја има мала одступања и у већини месеци се учини између 800 и 900 прекршаја из овог члана ЗСНП на петогодишњем нивоу, односно између 160 и 180 на годишњем нивоу. Ова чињеница је битна руководиоцима полиције јер је морају узети у обзир приликом планирања организације и распореда рада полицијских службеника. Наиме, знамо да током лета највећи број полицијских службеника одсуствује због коришћења годишњих одмора па се организација посла мора планирати на адекватан начин, имајући у виду да се највећи број прекршаја учини у августу. Мада је јавни тужилац странка у прекршајном поступку (Законом о прекршајима, члан 127), пракса нам показује да Министарство унутрашњих послова, као орган овлашћен Законом о спречавању насиља у породици, подноси захтев за покретање прекршајног поступка и као странка поступа у готово свим поступцима који се воде због кршења хитних мера.

Табела 6. *Временска дистрибуција прекршаја из члана 36 ЗСНП по данима (МУП, 2023)*

Дан/Година	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Укупно
Понедељак	244	236	262	258	301	1.301
Уторак	261	337	265	306	329	1.498
Среда	257	315	298	317	302	1.489
Четвртак	251	294	314	329	321	1.509
Петак	247	270	273	301	336	1.427
Субота	286	305	269	308	316	1.484
Недеља	200	246	240	269	284	1.239
Укупно	1746	2003	1921	2088	2189	9947

Временска дистрибуција прекршаја нам показује да се најмање прекршаја учини у недељу и понедељак, док се осталим данима у

седмици учини приближно исти број прекршаја. Резултати ове анализе помажу руководиоцима полиције да планирају дневни распоред рада надлежних полицијских службеника и других полицијских службеника овлашћених за спречавање и сузбијање насиља у породици и заштиту жртава.

Међусобни однос заштитне мере забране приступа оштећеном и хитних мера

Заштитна мера забране приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја предвиђена је чланом 61 *Закона о прекршајима*. Исти закон је у члану 62 предвидео одговорност за кршење те заштитне мере. Окривљени ће бити кажњен казном која је предвиђена за прекршај због којег је заштитна мера донета. Тако, ако је у питању члан 36 став 1 ЗСНП, за кршење заштитне мере предвиђена је казна затвора до 60 дана. Захтев за покретање прекршајног поступка подносе јавни тужилац или полиција (у пракси, у готово свим случајевима полиција). Да би суд ову заштитну меру изрекао, мора постојати предлог подносиоца захтева, или такав предлог мора истаћи оштећени приликом саслушања. Битна разлика између ове две мере (хитне и заштитне) јесте то што заштитна мера, за разлику од хитне мере, не траје за време извршења казне затвора. Наиме, на основу одредаба *Закона о прекршајима* наведена мера би требало да тече од дана извршности пресуде, међутим, уколико је окривљени осуђен на казну затвора, она се не урачунава у време трајања ове мере, јер је тако предвиђено чланом 89а *Кривичног законика*. *Закон о прекршајима* чланом 310, између осталог, предвиђа да се казна затвора и заштитне мере извршавају по закону којим се уређује извршење кривичних санкција, ако овим законом није другачије одређено. *Према Закону о извршењу кривичних санкција*, за извршење заштитних мера изречених за прекршај предвиђена је одговарајућа примена одредаба *Кривичног законика* које се односе на извршење мере безбедности. У ставу 2 члана 89а КЗ наведено је да се време проведено у затвору не урачунава у време трајања мере (Коларић, 2023).

Значи, да би се заштитна мера одредила, мора постојати предлог, а суд о предлогу мора донети одлуку. У Табели 3 видимо да је у Србији у петогодишњем периоду одређено само 197 заштит-

них мера. Први разлог за то је чињеница да је полиција као подносилац захтева веома ретко предлагала одређивање ове мере. Тако, ваљевска полиција је од почетка примене ЗСНП стављала предлог за изрицање ове заштитне мере. У 199 осуђујућих пресуда које је у анализираном петогодишњем периоду донео Прекршајни суд у Ваљеву, изречено је 137 заштитних мера забране приступа оштећеном, што износи 69% пресуда, односно исти проценат (69%) од укупног броја заштитних мера изречених на нивоу Србије.

Главни циљ надлежних органа јесте да спречи насиље у породици у свим оним случајевима где има сазнања да до насиља може доћи, односно када се процени да постоји ризик од насиља. Када хитне мере нису делотворне, односно када се крше, учинилац треба да буде санкционисан. Извршење изречених и продужених хитних мера штити се прекршајем из члана 36 ЗСНП. Из табеле 3 видели смо да 85% казни за овај прекршај чине казне затвора.

Хитне мере се изричу на 48 часова и продужавају за 30 дана. Веома често се судске хитне мере прекрше – након продужења, пресуда постаје одмах извршна, па окривљени по изласку из затвора може несметано да контактира са жртвом и приђе јој, јер је време трајања хитних мера истекло. Да би се то избегло, логичан след потеза надлежних органа јесте да се поднесе предлог за одређивање заштитне мере забране приласка оштећеном и да се она изрекне на период за који суд процени да је адекватан (закон предвиђа могућност до годину дана). У том случају, након одслужења затворске казне окривљени не би могао несметано прићи жртви. Али хитне мере или заштитне мере нису саме по себи довољне да спрече понављање насиља. Надлежни органи су у обавези да предузму адекватне мере у циљу заштите жртве. Кршење мере је само упозорење да се мора урадити темељна процена ризика од смртоног страдања жртве и да држава треба да предузме благовремене и делотворне мере како би заштитила жртву. Да бисмо потврдили овај став, навешћемо један случај из праксе.³

3 Полицијски службеници Полицијске управе Сомбор, 5. 2. 2018. године, ухапсили су и задржали В. Ј. (1994), због постојања основа сумње да је истог дана, око 19.40 часова у Сомбору, над својом бившом емотивном партнерком М. Б. (1977) извршио кривично дело тешког убиства, тако што јој је нанео више убода кухињским ножем у пределу тела и главе. У децембру 2017. против њега је поднета кривична пријава због основа сумње да је учинио кривично дело насиља у породици, а изречена му је и хитна мера привремене забране да контактира жртву и прилази јој. Против истог лица је 11. 1. 2018. поднета

Овде је породично убиство извршено за време трајања хитних мера које су већ претходно прекршене. Очигледно је да кршење хитних мера није „упалило црвену лампицу” надлежним органима да треба предузети делотворније мере у циљу заштите жртве. Заштита жртве, поред тога што треба да буде хитна и благовремена, мора бити и делотворна, односно и ефикасна и ефективна (Марковић, 2019, 53).

У анализираном петогодишњем периоду надлежни полицијски службеници утврдили су приликом процене ризика да је најучесталије психичко насиље, које је претрпело 96.300 жртава, па затим физичко насиље, које је постојало у 58.200 догађаја (МУП, 2023). Међутим, истраживања показују да је у многим случајевима где није дошло до физичког насиља, било претњи насиљем, или је насилни партнер на други начин покушао да принудно контролише жртву (Hester et al., 2023: 1082). Различити облици насилног понашања интимног партнера захтевају другачији одговор надлежних, јер захтевају различите врсте и нивое подршке жртви и интервенције (Hester et al., 2017: 418). Сматрамо да је у свим таквим случајевима неопходно изрећи заштитне мере када већ хитне мере нису дале резултата, а да полиција и други надлежни органи треба да процене озбиљност (степен) ризика од наступања најтежих облика насиља у породици и вероватноћу лишења живота жртве.

Заштитна мера забране приступа оштећеном – анализа судске праксе у поступцима вођеним због кршења хитних мера

Један од разлога што се ова заштитна мера не изриче чешће јесте то што судови одбијају предлог подносиоца захтева из раз-

кривична пријава за учињено кривично дело недозвољених полних радњи према оштећеној М. Б. Истовремено му је изречена хитна мера привремене забране да контактира жртву и прилази јој. В. Ј. је 23. јануара 2018. године прекршио хитну меру, коју је суд претходно продужио (Решење Основног суда у Сомбору, 2П2Н 14/18 од 12. 1. 2018), тако што је позвао жртву телефоном; она је по позиву дошла у његов стан, а недуго затим полицијски службеници су их затекли заједно на фудбалском игралишту у Станишићу. Прекршајни суд у Сомбору осудио га је на казну затвора у трајању од десет дана (Пресуда Прекршајног суда у Сомбору, 8ПРН 3/2018, од 24. 1. 2018). Подносилац захтева није предлагао одређивање заштитне мере забране приласка оштећеном. Други дан по изласку из затвора В. Ј. је лишио живота жртву насиља у породици.

норазних разлога који, по нашем мишљењу, често немају законско упориште. Анализирали смо већи број прекршајних пресуда. Првостепени судови неретко покушавају да избегну обавезу да одлуче о предлогу подносиоца захтева, а Закон о прекршајима за то предвиђа битну повреду прекршајног поступка јер суд мора у целости одлучити о захтеву за покретање прекршајног поступка. Тако је у многим предметима усвојена жалба и укинута првостепена пресуда (решења Прекршајног апелационог суда, Одељење у Крагујевцу, I-113 Прж. 6750/23 од 30. 3. 2023. и I-102 Прж. 6427/23 од 27. 3. 2023; Решење Прекршајног апелационог суда, Одељење у Нишу, II-205 Прж. 8342/23 од 19. 4. 2023; решења Прекршајног апелационог суда, 3 Прж И. бр. 347/23 од 11. 1. 2023. и Прж. 1654/23 од 21. 1. 2023). Када ставља овакав предлог, подносилац захтева даје образложење да се тражи додатна правна заштита жртве на период дужи од 30 дана, колико траје продужење хитних мера, а из радње извршења прекршаја кршења хитних мера произилази да оне саме по себи нису биле довољне за учиниоца да не прилази и не комуницира са жртвом, па суд треба да размотри такав захтев и донесе одлуку (Решење Прекршајног апелационог суда, Одељење у Новом Саду, III-305 Прж. 3406/23 од 23. 2. 2023).

У одређеном броју случајева које смо анализирали прекршајни суд је одбио да одлучи о предлогу да се изрекне заштитна мера забране приступа оштећеном јер она није наведена Законом о спречавању насиља у породици. Апелациони прекршајни суд, ако постоји жалба, укида такве пресуде и враћа их на поновно одлучивање. Међутим, образложење за такву одлуку је различито. У првом случају се наводи да „иако мера забране приступа заједничком стану и оштећеном није прописана ЗСНП, по којим одредбама закона је окривљени оглашен одговорним, дакле оглашен одговорним за извршење прекршаја из члана 36 ЗСНП јер је прекршио хитну меру која му је изречена од стране надлежног полицијског службеника и продужена од стране Трећег основног суда у Београду, по ком решењу може трајати најдуже до 7. 2. 2023, првостепени суд је био дужан да сходно члану 247 став 2 Закона о прекршајима одлучи у целости о предметном захтеву... па је из наведеног разлога пресуда морала бити укинута због учињене битне повреде прекршајног поступка” (Решење Прекршајног апелационог суда, III – Прж. бр. 1654/23 од 31. 1. 2023). Из самог образложења дру-

гостепене одлуке можемо закључити да суд дели мишљење да се заштитна мера забране приступа оштећеном не може изрећи јер није предвиђена законом којим је предвиђен прекршај за који се суди, али се, да би суд донео такву одлуку, укида првостепена пресуда. Не делимо овакав став суда. У другом предмету другостепени суд усваја жалбу и укида првостепену пресуду наводећи да је тачно да ЗСНП није прописао такву меру, али то није ни било потребно сходно члану 52 Закона о прекршајима (Решење Прекршајног апелационог суда, Одељење у Новом Саду, Прж. 5940/23 од 21. 3. 2023). Делимо став овог судског већа.

У неким случајевима подносилац захтева предлаже и одређивање заштитне тако да се одреди забрана приласка жртви на одређену удаљеност (на пример сто метара), при чему закон није предвидео такву меру (Пресуде Прекршајног апелационог суда, 12 – Прж. бр. 8411/23 од 19. 4. 2023. и 12 – Прж. бр. 12125/23 од 5. 6. 2023). Међутим, у наведеним пресудама (у обе исти председник већа) наводи се и тумачење законских одредби са којим се не можемо сложити, при чему ћемо дати аргументе за заузимање супротног става. Наиме, у образложењу пресуде 12125/23 наводи се: „...према мишљењу овог већа надлежност прекршајних судова је везана само за примену члана 36 Закона о спречавању насиља у породици у којем члану законодавац није прописао ни могућност изрицања мере заштите од насиља јер би то представљало кумулацију ових мера а које се предлажу жалбом у овом предмету. Мере заштите од насиља које се предлажу жалбом на начин како су опредељене представљају управо мере заштите од насиља које су регулисане Кривичним законом и Породичним законом.” У пресуди се даље наводи да је прекршајни суд надлежан за прекршај из члана 36 став 1 ЗСНП, тако да нема законску могућност изрицања заштитне мере, с обзиром да природа прекршаја не омогућава изрицање заштитне мере онако како је предложио подносилац захтева за покретање прекршајног поступка, јер би то било „мимо одредаба члана 36. напред наведеног закона и мимо одредаба члана 51. и 52. Закона о прекршајима”. На овом месту подсетићемо се Табеле 3, и тога да је у анализираном периоду донето 197 правноснажних пресуда којима је изречена баш та заштитна мера за коју се у наведеној пресуди образлаже да се не може одредити. Тачно је то да је подносилац захтева (полиција) у овом случају прекорачио границе

законских одредаба и предложио да се забрана приступа одреди на одређену удаљеност – за шта није имао законско утемељење. Али, заштитна мера је предвиђена законом. Суд се у наведеној пресуди позива на члан 51, који прописује да је сврха примене заштитне мере да отклони услове који омогућавају или подстичу учиниоца на извршење новог прекршаја, што је, по нашем мишљењу, неопходно применити управо за овај прекршај, јер је очигледно да хитне мере које су изречене и продужене нису довољно превентивно утицале на учиниоца да даље не чини насиље. Члан 52 прописује заштитну меру забране приласка оштећеном, као и то да се може изрећи под условима прописаним овим законом и кад није предвиђена прописом којим је одређен прекршај (Закон о прекршајима, 2013). Када је реч о кумулацији хитне мере и заштитне мере забране приласка оштећеном (да нема законских услова за изрицање кумулативне мере – заштитне мере забране приступа оштећеном – посебно се наглашава и у пресуди 8411/23 од 19. 4. 2023), напоменућемо да Истанбулска конвенција, коју је Србија ратификовала, обавезује државе потписнице да уреде организацију и поступање државних органа у случајевима насиља у породици, као и да предузму мере за успостављање делотворне мултисекторске сарадње (Коларић, 2020: 54), а у вези са изрицањем хитних мера у члану 53 прописује да се, тамо где је неопходно, оне издају на *ex parte* основи са непосредним дејством; треба да буду доступне независно од судских поступака или уз друге судске поступке; и могу да се укључе у наредне судске поступке” (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011). Дакле, хитне мере се изричу независно од других мера заштите, мера безбедности или заштитних мера, при чему не зависе једне од других. При томе, пресудом 8411/23 од 19. 4. 2023. изречена је казна од 30 дана затвора, па хитне мере и не трају у време престанка те казне, а извршење заштитне мере би, да је изречена, започело са завршетком казне затвора.

У прилог нашем ставу иду и аргументи наведени у пресуди Прекршајног апелационог суда 3 ПРЖ бр. 751/23 од 13. 1. 2023, којом се усваја жалба подносиоца захтева јер првостепени суд није на предлог изрекао заштитну меру забране приступа оштећеном. У образложењу се наводи да је окривљени прекршио обе хитне мере које су изречене наређењем надлежног полицијског службеника, наредног

дана од дана изрицања, тако што је дошао у породичну кућу у којој је боравила жртва насиља и комуницирао са њом; ту су га затекли полицијски службеници који су службено поступали по извештају центра за социјални рад. С обзиром да је окривљени вршио насиље над жртвом која живи у заједничком домаћинству са своје четворо малолетне деце (жртва је од ударца задобила повреде оба ока), да је кажњаван за прекршај из члана 9 став 1 Закона о јавном реду и миру и да жртва осећа страх од њега, другостепени суд је сматрао да је уз казну затвора неопходно изрећи и заштитну меру забране приступа у трајању од четири месеца „ради спречавања учиниоца да понови прекршај, односно да настави да угрожава оштећену”.

Међутим, у наредној пресуди коју ћемо анализирати наводи се да се одређивање ове заштитне мере одбија јер су хитне мере продужене, па прекршене, а у тренутку доношење пресуде и даље трају, па би доношење заштитне мере представљало дуплирање мера, а правна заштита је обезбеђена продужењем мера које је одредио Основни суд у Новом Саду (Прекршајни апелациони суд, Одељење у Новом Саду, пресуда III-311 Прж. бр. 6399/23 од 5. 4. 2023). Када је разматрао и одбио жалбу подносиоца захтева, другостепени суд није узео у обзир да је првостепеном пресудом окривљени кажњен због прекршаја из члана 36 ЗСНП казном затвора у трајању од 50 дана, и да ће хитна мера истећи док је окривљени у затвору, а заштитна мера би, ако би била донета, ступила на снагу са изласком окривљеног из затвора и трајала онолико колико би суд одредио, а најдуже годину дана. Овако, окривљени по изласку из затвора нема забрану приласка жртви и контакта са њом па може да се, на пример, врати у заједнички стан или оде на њено радно место и посети је без обзира на то да ли она осећа страх од њега или не, а могуће је да осећа страх јер је свесна да је због кршења хитних мера био у затвору.

Изрицање мере безбедности забрана приближавања и комуникације са оштећеним због кршења мера заштите од насиља у породици

Сматрамо да можемо наћи многе сличности између сврхе изрицања мере безбедности *забрана приближавања и комуникације са оштећеним* због кршења мера заштите од насиља у породици

у кривичном поступку и сврхе изрицања заштитне мере *забрана њрисџиуџа ошџећеном* због кршења хитних мера у прекршајном поступку.

Заштитне мере које су предвиђене *Законом о њрекршајима* можемо упоредити са мерама безбедности које су предвиђене *Кривичним закоником*, а хитне мере са породичноправним мерама заштите.

Хитне мере се штите прекршајем из члана 36 став 1 ЗСНП, који гласи: „Казном затвора до 60 дана казниће се за прекршај лице које прекрши хитну меру која му је изречена или продужена”, а у прекршајном поступку суд може одредити заштитне мере. Заштитна мера забране приступа оштећеном укључује и меру забране приступа заједничком стану или домаћинству, а изриче се у трајању до годину дана ради спречавања учиниоца да понови прекршај или да настави да угрожава оштећеног (Закон о прекршајима, 2013).

Породични закон предвиђа да „против члана породице који врши насиље суд може одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, којом се привремено забрањује или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице. Мере заштите јесу: издавање налога за иселење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности; издавање налога за уселење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности; забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице; забрана даљег узнемиравања члана породице, при чему могу трајати највише годину дана а могу се продужавати све док не престану разлози због којих је мера била одређена” (ПЗ, 198-199). За разлику од мера безбедности, „време проведено у притвору као и свако лишење слободе у вези с кривичним делом односно прекршајем урачунава се у време трајања мере заштите од насиља у породици” (ПЗ, 198).

Мере заштите које предвиђа Породични закон штите се посебним обликом кривичног дела насиља у породици из члана 194 став 5, који гласи: „Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, којим се уређују породични односи, казниће се затвором од три месеца до три године и новчаном казном”. У општем делу КЗ предвиђене су мере безбед-

ности које се могу изрећи као вид специјалне превенције, а једна од њих је „забрана приближавања и комуникације са оштећеним”. Суд може учиниоцу кривичног дела забранити приближавање оштећеном на одређену удаљеност, забранити приступ у простор око места становања или места рада оштећеног и забранити даље узнемиравање оштећеног, односно даљу комуникацију са оштећеним, ако се оправдано може сматрати да би даље вршење таквих радњи учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног. Трајање мере не може бити краће од шест месеци нити дуже од три године, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору, односно у здравственој установи у којој је извршена мера безбедности, не урачунава у време трајања ове мере (Кривични законик, 2005).

Прекршајни судови су у анализираном петогодишњем периоду осудили 8.484 лица за прекршај из члана 36 ЗСНП, при чему су према 2%, односно 197 лица, изrekli заштитну меру забране приступа оштећеном (Табела 3). У време пресуђења, хитне мере су биле на снази.

Кривични судови су, по званичним подацима Републичког завода за статистику, у истом периоду донели 370 правноснажних пресуда за кривично дело из члана 194 став 5, при чему су у 86 или 23% случајева изrekli меру безбедности *забрана приближавања и комуникације са оштећеним* (РЗС, 2023). У многим случајевима мера безбедности је донета за време трајања породичноправних мера заштите, и то за суд није била сметња да се мера безбедности донесе.

На крају, навешћемо још један разлог за неизрицање заштитне мере забране приступа оштећеном због кршења хитних мера. Пресудом Прекршајног суда у Београду (19 – пр. бр. 491/2023 од 9. 4. 2023) одбијен је предлог надлежног подносиоца захтева јер би изрицање ове заштитне мере представљало озбиљну санкцију за окривљеног будући да има пријављено пребивалиште на адреси где борави оштећена, па би таква мера могла да проузрокује велике проблеме у његовом животу и функционисању. Даље се наводи да „такве мере не би требало доносити у предметима који су извршни пре правноснажности у смислу члана 308. Закона о прекршајима, већ да би о таквој мери требало одлучити пред основним судом који би имао времена да изврши детаљан увид, саслуша све околности, као и да прибави потребна мишљења од надлежних инсти-

туција”. Међутим, јасно је да за поступање у овим предметима нису надлежни основни већ прекршајни судови. Нису прекршене мере породичноправне заштите већ хитне мере.

Закључак

Прекршајни судови, као једна карика у низу државних органа и установа надлежних за супротставља насиљу у породици, могу имати веома значајну улогу. Актуелном политиком сузбијања криминала у нашој држави додељена им је првенствено улога у спречавању насиља у породици. Активирају се у тренутку сазнања да је дошло до кршења хитних мера, што представља биће прекршаја из члана 36 Закона о спречавању насиља у породици. Од судске казнене политике за тај прекршај зависи и степен заштите полицијских и судских хитних мера. На основу урађене анализе закључили смо да је од почетка примене Закона о спречавању насиља у породици, иако број окривљених за прекршај кршења хитних мера константно расте, казнена политика прекршајних судова све блажа. У 2022. години проценат осуђених на новчану казну за овај прекршај три пута је већи него што је био 2018. При томе, највише је затворских казни у трајању до 10 дана (чак 33% свих затворских казни), док новчане казне и казне затвора у трајању до 20 дана заједно чине 66% од укупног броја осуда. Резултати једног истраживања за период 2018–2021. године, у којем су посматрани региони, показују нам да је у београдском региону изречено 29% новчаних казни, а на подручју Прекршајног суда у Врању 35%; супротно од тога, на подручју Прекршајног суда у Новом Пазару изречена је само једна новчана казна (102 казне затвора), на подручју Прекршајног суда у Сомбору две (225 казни затвора), затим у Прокупљу четири (66 казне затвора), Пријепољу пет (77 казни затвора), Сремској Митровици седам (164 казни затвора), Крушевцу девет (253 казни затвора), а Јагодини дванаест (297 казни затвора) (Марковић, Коларић, 2023: 49).

Резултати спроведеног истраживања показали су нам да су учиниоци прекршаја кршења хитних мера најчешће мушкарци (девет од десет окривљених), и то старости од 31 до 50 година живота.

У овом раду изнели смо наш став који иде у прилог потреби за изрицањем заштитне мере забране приступа оштећеном у прекр-

шајном поступку, а кроз анализу одређених пресуда прекршајних судова аргументовали смо такав начин заштите жртава насиља. Не треба сметнути са ума да се прекршајни поступак води против окривљених којима су изречене хитне мере у циљу спречавања насиља у породици, да их они нису испоштовали већ су их прекршили, и самим тим дали до знања друштву да та мера специјалне превенције није довољна да их одврати од чињења насиља према другом члану породице. На крају изнећемо и став Одељења судске праксе (судије Прекршајног апелационог суда) који је изнет у допису упућеном аутору овог рада као одговор на питање формулисано ради решавања недоумице у вези са изрицањем заштитне мере забране приступа оштећеном за прекршај из ЗСНП. У допису се, између осталог, наводи да изрицање ове мере захтева свестрану и брижљиву оцену изведених доказа приликом оцене потребе за њеним изрицањем и времена њеног трајања уколико буде изречена, те су у том смислу потребни и значајнија улога и квалитетнији приступ подносиоца захтева да она не би контрапродуктивно деловала на лица на која се примењује ЗСНП, при чему треба имати у виду природу њиховог односа, начин извршења прекршаја из члана 36 став 1 овог закона, те околности под којима је прекршај извршен (Прекршајни апелациони суд, 2023).

Литература

1. *Закон о сиречавању насиља у породици*, Службени гласник Републике Србије, бр. 94/2016, 10/2023 (други закон).
2. *Закон о прекршајима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016 (Одлука Уставног суда), 91/2019 (други закон), 91/2019, 112/2022 (Одлука Уставног суда).
3. *Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о сиречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици*, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 12/2013, 4/201.
4. *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.
5. *Породични закон*, Службени гласник Републике Србије, бр. 18/2005, 72/2011, 6/2015.

6. Лештанин Б. (2023) Угрожавање полицијских службеника у Србији: кратак осврт на казненоправни аспект, *Безбедност*, 65(1): 139-161. DOI: 10.5937/bezbednost2301139L
7. Марковић, С. (2019) Стратешко одлучивање у полицији и примена полицијско-обавештајног модела, *Безбедност*, 61(3): 160-178. DOI: 10.5937/bezbednost1903160M
8. Marković, S. (2019) Measures for prevention of domestic violence and for protection of victims in Serbia's legal system with special reference to emergency measures, *NBP*, Vol. 24, Issue 2, 2019, pp. 45–63.
9. Марковић С. (2017) Јавно место као елемент бића прекршаја из Закона о јавном реду и миру, у зборнику: „Полиција и правосудни органи као гаранти слободе и безбедности у правној држави”, Криминалистичко-полицијска академија – Правни факултет Универзитет у Крагујевцу и Фондација „Ханс Зајдел”, Београд, стр. 293-307.
10. Marković, S, Kolarić, D. (2023) Some Effects of ‘Pre-Crime’ Concept in Combating Domestic Violence, *NBP*, Vol. 28, Issue 1, pp. 40–57, <https://doi.org/10.5937/nabepo28-42953>
11. Министарство унутрашњих послова Републике Србије (2023), допис са статистичким подацима, 05-13 бр. 050-307/22-2 од 17. 3. 2022. и од 3. 2. 2023.
12. Коларић Д. (2023) Поједини аспекти прекршајноправне заштите жртава насиља у породици, Зборник: Казнена реакција у Србији, XIII део, приредио Ђорђе Игњатовић, Правни факултет Универзитета у Београду, 2023.
13. Коларић Д. (2022) Ванинституционалне мере и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно кривично законодавство Србије (испуњена очекивања или не), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, *Поједностављене форме испуњавања и други кривичнопроцесни инструменти реакције на криминалитет и ЗКП из 2011. године, LXI Редовно годишње савештовање Удружења*, Златибор – Београд, стр. 11-33.
14. Коларић Д. (2022) Жртва кривичног дела и материјално кривично право (норма, пракса и мере унапређења), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, *Оштрењено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни*

- сјандарди, норма и пракса*), *LX Редовно јодуише савейовање Удружења, Злајибор – Београд*, септембар 2020, стр. 50-74.
15. Коларић Д., Марковић С. (2022) Анализа досадашње примене Закона о спречавању насиља у породици, *Анали Правној факултету у Београду – Часопис за правне и друшћивене науке*, 70(1): 193-230.
 16. Основни суд у Сомбору, Решење о продужењу хитних мера, 2П2Н 14/18 од 12. 1. 2018.
 17. Прекршајни апелациони суд – Одељење судске праксе (2023), Допис – одговор на питање: „Да ли ће се за прекршај из члана 36. став 1. ЗСНП изрећи заштитна мера забране приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја из члана 61. Закона о прекршајима у време трајања хитних мера које су продужене од стране суда на 30 дана”, Су, бр. II-17 17/23-1 од 5. 6. 2023, Београд.
 18. Прекршајни апелациони суда, Пресуда, 3 ПРЖ бр. 751/23 од 13. 1. 2023.
 19. Прекршајни апелациони суд, Решење, 3 ПРЖ И. бр. 347/23 од 11. 1. 2023.
 20. Прекршајни апелациони суд, Решење, ПРЖ. 1654/23 од 21. 1. 2023.
 21. Прекршајног апелационог суда, Решење, III - ПРЖ. бр. 1654/23 од 31. 1. 2023.
 22. Прекршајни апелациони суд, Пресуда, 12-ПРЖ. бр. 8411/23 од 19. 4. 2023.
 23. Прекршајни апелациони суд, Пресуда, 12-ПРЖ. бр. 12125/23 од 5. 6. 2023.
 24. Прекршајни апелациони суда, Одељење у Новом Саду, Пресуда, 311 ПРЖ. бр. 4276/23 од 28. 2. 2023.
 25. Прекршајни апелациони суда, Одељење у Новом Саду, Пресуда, III-311 ПРЖ. бр. 6399/23 од 5. 4. 2023.
 26. Прекршајни апелациони суд, Одељење у Новом Саду, Решење III-305 ПРЖ. 3406/23 од 23. 2. 2023.
 27. Прекршајни апелациони суд, Одељење у Новом Саду, Решење, ПРЖ. 5940/23 од 21. 3. 2023.
 28. Прекршајни апелациони суд, Одељење у Крагујевцу, Решење, I-113 ПРЖ. 6750/23 од 30. 3. 2023.
 29. Прекршајни апелациони суд, Одељење у Крагујевцу, Решење, I-102 ПРЖ. 6427/23 од 27. 3. 2023.

30. Прекршајни апелациони суд, Одељење у Нишу, Решење, II-205 Прж. 8342/23 од 19. 4. 2023.
31. Прекршајни суд у Београду, Пресуда, 19 Пр. бр. 491/2023 од 9. 4. 2023.
32. Прекршајни суд у Смедереву, Пресуда, 13 Пр. бр. 2386/23 од 17. 4. 2023.
33. Прекршајни суд у Смедереву, Пресуда, 13 Пр. бр. 1903/23 од 20. 3. 2023.
34. Прекршајни суд у Смедереву, Пресуда, 10 Пр. 1712/23 од 10. 3. 2023.
35. Прекршајни суд у Смедереву, Пресуда, 10 Пр. бр. 2327/23 од 4. 4. 2023.
36. Прекршајни суд у Сомбору, Пресуда, 8 Прн. 3/2018, од 24. 1. 2018.
37. Републичко јавно тужилаштво (2023), подаци достављени мејлом на захтев, број предмета ПИ-31/23 од 21. 6. 2023.
38. Републички завод за статистику (2023) подаци достављени мејлом на захтев, 19. 7. 2023.
39. Hester, M., Walker, S.J., Myhill, A. (2023) *The Measurement of Domestic Abuse – Redeveloping the Crime Survey for England and Wales*, Journal of Family Violence, 38, 1079–1093 <https://doi.org/10.1007/s10896-023-00507-9>
40. Hester, M. et.al (2017) *Is It Coercive Controlling Violence? A Cross-Sectional Domestic Violence and Abuse Survey of Men Attending General Practice in England*, Psychology of Violence, American Psychological Association Vol. 7, No. 3, 417–427 <http://dx.doi.org/10.1037/vio0000107>
41. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.V.2011.
42. Чворовић, Д., Оташевић, Б., Вранешевић, М. (2021). Мулти-секторска сарадња у случајевима насиља у породици из угла центара за социјални рад, *Социолошки преглед*, vol. LV бр. 3, стр. 1138–1164, УДЦ 364-787.34(497.11), doi: 10.5937/socpreg55-32012.
43. WHO (2021) Violence against women Prevalence Estimates, 2018. Global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. Geneva.

The Misdemeanor Court as an Entity of Opposition to Domestic Violence

Abstract: *After the Law on Public Order and Peace in 2016 had been passed, a public space became a substance of the criminal offense referred to in this law. Given that violence in partner and family relationships most often occurs in a non-public area, misdemeanor courts have lost their previous role in protecting victims against certain forms of domestic violence that lack the characteristics of a criminal offense. However, misdemeanor courts have been assigned a new significant role through both the implementation of the Law on Prevention of Domestic Violence on 1 June 2017 and prescription of offenses set out in Article 36. They have become responsible for the prevention of domestic violence. In this paper, we will tackle certain segments of misdemeanor-legal protection of victims of domestic violence over the course of a five-year period with regards to the implementation of the aforementioned law. We believe that one of the goals of passing the law was to prevent all forms of domestic violence from the first moment of its occurrence, meaning that misdemeanor courts are an important entity in fulfilling this goal, primarily in the area of the implementation of urgent measures.*

Keywords: *misdemeanor, misdemeanor courts, penalty, protective measure, victim of violence.*

Проф. др Ивана БЈЕЛОВУК⁴

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Доц. др Јелена ЛАМОВЕЦ

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Радомир ВАСОВИЋ

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303029В

УДК: 343.982.34 343.982.3:669.37

Оригинални научни рад

Примљен: 2. 2. 2023. године

Ревизија: 3. 9. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Визуелизација латентних трагова папиларних линија на бакарним површинама таложењем метала

Апстракт: При контакту папиларних линија на кожи прстију, дланова и табана и додирнуће површине настаје трај папиларних линија, који може да се користи за идентификацију особе која га је оставила. Квалитет и употребљивост траја за идентификацију зависи од много фактора. У циљу оправданости исцртавања даје је статистички преглед броја извршених увиђаја на месту догађаја са пронађеним трајовима уопште, као и број пронађених трајова папиларних линија. С обзиром на то да је број пронађених трајова папиларних линија на месту догађаја на годишњем нивоу на територији ПУ за град Београд веома велики, а процена идентификације лица на основу трајова папиларних линија једноцифрен, постоји простор за његово повећање. Успешност идентификације би могла да буде побољшана увођењем нових метода за визуелизацију (изазивање) латентних трајова папиларних линија. У раду је даје преглед постојећих метода за визуелизацију латентних трајова папиларних линија на месту догађаја, као и поређење појединих метода за визуелизацију латентних трајова папиларних линија на металним површинама, конкретно бакру. У експерименту су

⁴ ivana.bjelovuk@kpu.edu.rs

коришћене методе таложења метала и примене дактилоскопских (конвенционалних) прашкова, и то на бази уљеника на металној површини као што је бакар. Извршено је поређење изазваних трагова и одређен је њихов квалитет, односно идентификацију.

Кључне речи: трагови папиларних линија, визуелизација, метална површина, бакар, дактилоскопски прашкови, таложење метала.

Увод

Трагови папиларних линија могу се наћи на металним површинама код деликата са елементима насиља – на хладном или ватреном оружју, муницији и површинама неких украсних предмета. Како трагови папиларних линија представљају важан материјални доказ (Kesić, Vjelovuk, Marinković, 2020), испитивање ефикасности појединих метода за визуелизацију латентних трагова папиларних линија веома је значајно. Механизам настанка трага папиларних линија заснива се на чињеници да услед неравнотеже између кохезионих (силе између честица истих супстанци, у овом случају честица зноја) и адхезионих сила (силе између честица различитих супстанци, у овом случају зноја и коже односно зноја и подлоге) долази до одвајања слоја зноја од коже, односно папиларних линија. Папиларне линије, без обзира на то да ли се налазе на кожи прстију, дланова или табана, стално су влажне јер су прекривене слојем зноја. У контакту са додирнутом површином настаје траг папиларних линија. Управо та влага и омогућава адхезију током процеса визуелизације (изазивања латентних трагова папиларних линија), тако да су свежи трагови много лакши за визуелизацију.

Према Бусарчевићу и Симоновићу трагови се могу поделити на трагове обличја (одрази), трагове хемијских супстанци, трагове који чине делове целине и биолошке трагове (Бусарчевић, et al, 2001: 36; Симоновић, 2004: 344). Траг папиларних линија се може посматрати двојачко – и као траг супстанце (зној) и као морфолошки траг (траг обличја). Невидљиви или латентни трагови папиларних линија настају преношењем зноја са папиларних линија на додирнути предмет, односно у контакту чистих руку/ногу (без рукавица/чарапа/обуће и обојених супстанци на кожи) и предмета. Хемијски

састав зноја је такав да се разликује од човека до човека (Љуштина, 2006) и садржи воду у највећем проценту (H_2O , и то 99%), кухињску со ($NaCl$), калијум-хлорид (KCl), сулфате, масне киселине, беланчевине и друге хемикалије зависно од тога како се особа храни, да ли и у којој мери конзумира лекове или алкохол, користи козметичка средства и сл. (Машковић, 2013). Квалитет трага папиларних линија зависи од много фактора као што је, на пример, физичко стање папиларних линија на кожи, јачина притиска на подлогу и количина зноја на папиларним линијама, с тим да превише зноја на трагу може довести до тога да траг буде неподесан за идентификацију, јер су идентификационе карактеристике недовољно изражене. Такође, на квалитет трага папиларних линија утиче и то да ли је површина порозна или није, као и финоћа обраде површине, односно карактер неравнина подлоге. Квалитет трага папиларних линија је у директној вези са бројем јасно изражених идентификационих карактеристика на трагу, које треба да се подударе са карактеристикама на отиску по локацији и врсти. Да би се успешно извршила идентификација лица на основу трага папиларних линија према Балтазаровом критеријуму, који се традиционално примењује, довољан број идентификационих карактеристика на трагу је 12.

На глатким, компактним и равним површинама, као што су стакло, емајл, керамика, порцулан, машински фино обрађен метал, пластика, офарбане или излакиране подлоге и сл., зној са папиларних линија преноси се готово тренутно, те је за формирање квалитетног трага довољан само додир (Бјеловук, 2022). Такви трагови се најпре уочавају голим оком, помоћу оптичких помагала или специјалним светлосним изворима из области видљивог или невидљивог дела спектра. Проналажење трагова папиларних линија врши се: мисаоном реконструкцијом, прегледом места догађаја (визуелно, помоћу лупе и уређаја са извором светлости у области видљивог или УВ светла, *dactylight*, *polylight* и др.), при чему је веома корисна и сарадња са криминалистичким инспектором у смислу коришћења изјава очевидца и оштећеног, камера са видео-надзора и сл.

Пошто су латентни трагови папиларних линија тешко уочљиви, практично невидљиви, да би се могли фиксирати морају се претходно учинити видљивим поступком визуелизације, односно

„изазивањем”. Визуелизација латентних трагова папиларних линија врши се применом различитих метода, које се грубо могу поделити на физичке и хемијске (Митровић, Ступар, 2002). У стручној литератури може се наћи и подела на физичке, хемијске и физичко-хемијске методе (Чимбуровић, et al., 2011). Савремени приступ овој проблематици дефинисао је поделу на оптичке, физичке, хемијске и физичко-хемијске методе за откривање трагова папиларних линија (Christofidis, Morissey, Birkett, 2018). Избор и примена одређене методе у конкретном случају зависиће од тога на каквој су подлози остављени трагови папиларних линија.

Топографија, односно текстура подлоге, али и присуство електрицитета, утицаће на примену физичких метода, конкретно примену дактилоскопских прашкова. Присуство пуниоца и адитива у рециклираној пластици и папиру значајно утиче на резултате примене физичко-хемијских метода, као што су вакуумско таложење метала (*vacuum metal deposition* – VMD), таложење више метала (*multimetal deposition* – MMD) и примена физичког развијача (*Physical Developer* – PD).

Форензичка обрада и визуелизација латентних трагова папиларних линија на различитим металним површинама постале су последњих година предмет многих форензичких истраживања (Fischer, Oetken, 2019). На металним површинама на којима се врши визуелизација латентних трагова папиларних линија успех је мањи од очекиваног. Иако се метали могу сматрати непорозним површинама, они се разликују од других непорозних површина по томе што многи метали и њихове легуре хемијски реагују са трагом (Bleay, et al., 2019). Управо због тога је у овом раду посебна пажња поклоњена могућностима визуелизације латентних трагова папиларних линија на непорозним површинама какве су металне, у овом случају трагова на бакарним подлогама.

За проналажење и изазивање (визуелизацију) латентних трагова папиларних линија на непорозним површинама примењују се следеће методе: визуелно испитивање, флуоресцентно испитивање, вакуумско таложење метала, употреба дактилоскопских прашкова и њихових суспензија, употреба цијаноакрилатних естара, тј. супер-лепак. (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/936196/2020_Oct_Dstl_Fingermark_Visualisation_Newsletter__6_v1.0_O.pdf)

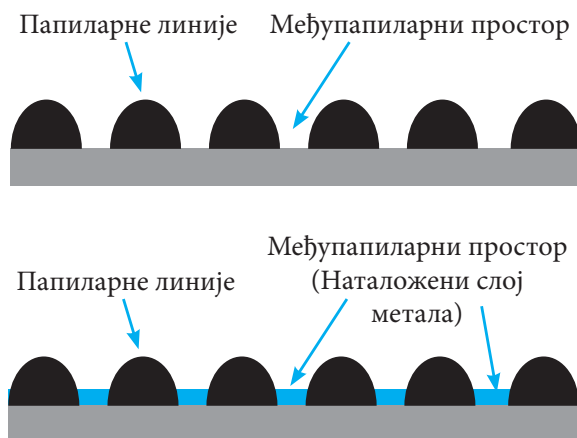
Визуелно испитивање подразумева примену оптичких метода у области видљивог дела спектра, док флуоресцентно испитивање подразумева коришћење метода у области ван видљивог дела спектра. Вакуумско таложење метала је процес који се одвија на следећи начин: најпре се узорак са трагом ставља у комору са вакуумом; узорци се напарављају честицама злата које се таложе у међупапиларном простору, а не на папиларним линијама, јер масноћа из зноја са папиларних линија спречава честице да се залепе за траг; у следећој фази се узорци напарављају цинком, који се лепи за честице злата и појачава развијену слику. Резултат је негатив отиска прста. Овај поступак се примењује на непорозним и немасним површинама, као што су фини текстил, пена, стакло, пластика и сл. Код старијих трагова вакуумско таложење метала обично даје боље резултате од цијаноакрилатне методе. Ова метода је први пут примењена у Великој Британији 1976. године и веома је скупа. (International Fingerprint Research Group (IFRG) – Guidelines for the assessment of fingerprint detection techniques, 2014)

Слика 1. Уређај за визуелизацију латентних трагова папиларних линија помоћу вакуумског таложења метала (Vacuum Metal Deposition – VMD)⁵

5 Фотографија направљена у шведској државној криминалистичко-техничкој, односно форензичкој лабораторији (Staten Kriminaltekniska Laboratorium – SKL Linköping, Sweden).

Након визуелизације трагови се фиксирају размерном фотографијом (размера 1: 1) тако да оса објектива фото-апарата буде нормална на раван трага. Шематски приказ визуелизације латентног трага папиларних линија методом таложења метала дат је на Слици 2.

Слика 2. Шематски приказ визуелизације латентног трага папиларних линија методом таложења метала

На сличном принципу, који подразумева наношење слоја метала између папиларних линија, заснива се и метода електрохемијског таложења метала.

Методе за визуелизацију латентних трагова папиларних линија у домаћој форензичкој пракси

У домаћој форензичкој пракси веома велика пажња поклоњена је траговима папиларних линија, који се увек траже при вршењу увиђаја на месту догађаја. Број извршених увиђаја на месту догађаја, број увиђаја са пронађеним траговима, број пронађених трагова папиларних линија на месту догађаја приликом увиђаја и број идентификација на територији ПУ за град Београд (Васовић, 2022) дат је у табели 1. Табела такође садржи и процентуални удео броја увиђаја са пронађеним траговима уопште у односу на укупан број увиђаја, као и процентуални удео броја идентификација лица на основу трагова папиларних линија у односу на укупан број пронађених трагова папиларних линија.

Табела 1. Број извршених увиђаја на месту догађаја, број увиђаја са пронађеним траговима, број пронађених трагова папиларних линија на месту догађаја приликом увиђаја и број идентификација на теорији ПУ за траг Београд са процентним уделом у укупном броју пронађених трагова папиларних линија

Редни број	Година	Укупан број увиђаја	Број увиђаја са пронађеним траговима (процентни удео)	Укупан број пронађених трагова папиларних линија	Број идентификација на основу трагова папиларних линија (процентни удео)
1.	2017.	8.287	5.855 (70,65%)	9.837	444 (4,51%)
2.	2018.	8.360	5.316 (63,59%)	8.774	438 (4,99%)
3.	2019.	9.354	6.340 (67,78%)	7.993	410 (5,13%)
4.	2020.	11.416	7.360 (64,47%)	6.388	400 (6,26%)
5.	2021.	11.035	7.132 (64,63%)	6.389	323 (5,06%)

Из табеле се види да је проценат проналажења трагова на месту догађаја у односу на укупан број увиђаја веома велики, као и да је број пронађених трагова папиларних линија такође велики.

У домаћој форензичкој пракси се традиционално и најчешће примењују: метода дактилоскопских прашкова (графитни, аргенторат, златни, флуоресцентни и магнетни прашкови), физички развијач (*physical developer* – PD), СПР (*small particle reagent* – SPR, реагенс који садржи ситне честице, тзв. суспензија), мокри прах (*wet powder*), амидо-црни, јодне паре, цијаноакрилатни естри (суперлепак), сребронитрат, нинхидрин и IND1,2 (*indanedione*). Примењују се и реагенси *basic yellow*, *basic green* и др.

Такође, у примени су и оптичке методе, односно светлосни извори за изазивање латентних трагова папиларних линија (Stoilovic, Lenard, 2010). Спектар електромагнетног зрачења садржи за људско око видљив и невидљив део. Приликом тражења трагова папиларних линија на месту догађаја, коришћењем светлосног извора, светлосни сноп се понаша према оптичким законима упијања, преламања, савијања, одбијања, расипања, интерференције. Методе које се примењују за визуелизацију латентних трагова папиларних линија заснивају се на апсорпцији, дифузној рефлексiji и фотолуминисценцији. Најпознатији уређаји који се користе јесу: *dactylight*, *polylight*, RUVIS и др. У домаћој форензичкој пракси не примењује се метода таложења метала, што је ауторима послужило као додатна инспирација за испитивање могућности њене примене.

На глатким и чврстим материјалима, какав је метал, трагови папиларних линија су јасно изражени, јер су папиларне линије целом својом дужином дошле у контакт са предметом, при чему се

на додирнуту површину пренео и зној (Васовић, 2022). Извршиће се компаративна анализа резултата добијених применом методе дактилоскопских прашкова, која се најчешће користи, и применом методе електрохемијског таложења метала на бакарној подлози. Техника електрохемијског таложења (депозиције) метала базира се на чињеници да се веома танак слој метала наноси искључиво у међупапиларни простор, а боја трага зависиће од боје подлоге и метала који се таложи. (Tutulugđžija, Radovanović, Lamovec, 2017).

Материјал и метод

За извођење експеримента коришћена је чиста сува подлога од хладно ваљаног бакарног лима дебљине 0,24 mm, ширине 10 mm и дужине 40 mm. Бакар је прелазни метал црвенкасте боје, температуре топљења $T_t = 1.083^{\circ}\text{C}$, тачке кључања 2.567°C , тврдоће по Бринелу 250 МПа, затезне чврстоће $\sigma = 210$ МПа, густине 8.920 kg/m³. Бакар је одличан проводник електричне струје. Убраја се у дијамагнетне материјале, односно има негативну магнетну осетљивост и не може се намагнетисати у магнетном пољу. (<https://material-properties.org/copper-mechanical-properties-strength-hardness-crystal-structure>)

Аутори су трагове папиларних линија остављали на следећи начин. Чисте, сапуном опране руке остављане су на ваздуху да се природно озноје у условима какви владају у затвореној просторији на собној температури. Након тога, прсти руку су долазили у контакт са металном подлогом, приликом чега су настајали латентни трагови папиларних линија.

Трагови су визуелизовани (изазвани) стандардном методом која се најдуже користи у форензичкој пракси, применом дактилоскопских прашкова и четкица са длакама природног порекла. У експерименту је коришћен црни графитни прах „инстант црни” – *instant black* (произвођач БВДА – www.bvda.com, доступан 18. 1. 2023). Траг је визуелизован, односно изазван, и постао је обојен (за папиларне линије залепиле су се честице праха силом адхезије). Папиларне линије на трагу су црне боје, док је међупапиларни простор боје подлоге.

Поређења ради, за визуелизацију другог трага, који је настао на исти начин, коришћена је метода електрохемијског таложења

метала у међупапиларном простору трага. За електрохемијско таложeње одабран је никл (Ni), због одлично развијених технолошких процедура за његово таложeње, могућности добре контроле дебљине (висине) металног филма променом густине струје, добре адхезије на бакарним подлогама и доброг контраста у боји, што је значајно за визуелизацију трага.

Електролит који је коришћен за таложeње никла је смеша и садржи никл-сулфат, никл-хлорид, борну киселину и сахарин. Вредности рН и температуре износиле су 4,00 и 50°C. Густина струје у експерименту одржавана је на 50 mA/cm². Изабрани састав електролита и вредности процесних параметара омогућавају да се добију филмови ситнозрне структуре са величином кристалног зрна (кристалита) испод 1 μm, мале храповости и малих унутрашњих напрезања, што је значајно за добру адхезију на бакарној подлози. Трајање процеса је дефинисано на основу измерене површине за електрохемијско таложeње, жељене дебљине филма и густине струје, и у приказаном случају је износило два минута. На Слици 3 је приказана лабораторијска поставка за електрохемијско таложeње металних филмова. Апаратура се састоји од извора константне струје (за рад у ДЦ галваностатском режиму), металних проводника, кадице са електролитом, металних електрода и магнетне мешалице са температурном сондом за прецизну регулацију температуре.

Слика 3. Лабораторијска апаратура за електрохемијско таложeње металних филмова: извор константне струје (1), кадица са електролитом за електрохемијско таложeње никла (2), магнетна мешалица са регулацијом температуре (3), десиливана вода за исцрање након таложeња (4)

Процес електрохемијског таложења почиње успостављањем затвореног електричног кола између извора струје, проводника, електрода и раствора електролита. Бакарна плочица на којој се налази латентни траг папиларних линија има улогу катоде (негативне електроде, Слика 4в). Као анода (позитивна електрода) користи се никлена фолија квадратног облика странице 20 mm, која обезбеђује константну концентрацију јона никла у раствору. растојање између електрода је 5 cm. Никл из електролита се таложи на бакарној плочици на местима која нису заштићена папиларним линијама (оне имају својства електричних изолатора), тј. таложи се у међупапиларном простору. Део узорка на коме се налазе папиларне линије остаће нетакнут, због чињенице да није у директном контакту са електролитом. Зато је важно да састав електролита буде такав да се никл може издвојити ради таложења на електроди, односно супстрату. Када се узорак извади из ћелије за електролизу, на њему ће бити уочљив траг папиларних линија са папиларним линијама црвенкасте боје бакра, док ће међупапиларни простор бити сребрнкасте, односно боје никла (простор на коме се таложио никл из електролита). Тако изазван траг се фотографише применом технике размерне фотографије (Слика 4в).

Такође, дактилоскопирањем на класичан начин (дактилоскопска боја нанесена ваљком на стаклену подлогу и пренета на бели папир) узет је отисак папиларних линија истог прста истог донора отиска папиларних линија који је коришћен за остављање трагова (Слика 4а). На Слици 4б приказан је изглед трага папиларних линија који је визуелизован (изазван) коришћењем црног дактилоскопског прашка (инстант црни). На трагу и отиску папиларних линија може се уочити да су папиларне линије црне, а међупапиларни простор беле боје. Отисак и оба трага су фотографисани фото-апаратом марке никон Д5600 уз коришћење размерника (техника макрофотографије). Резултати експеримента приказани су на сликама у наставку.

Слика 4а. Фотографија отиска прста узетио дактилоскопирањем

Слика 4б. Фотографија шрапа папиларних линија изазваној дактилоскопским прашком „инстант црни“ и подишнутој транларенном фолијом са белом подлоом

Слика 4в. Фотографија шрапа папиларних линија изазваној мейодом шаложења мейала (Ni на шлочи Cu)⁶

Ради утврђивања квалитета трага и могућности идентификације лица на основу трага, траг је у оба случаја класификован по Вучетићевој методи и пронађене су идентификационе карактеристике. Такође, класификован је и отисак прста добијен дактилоскопирањем, и то притиском. У питању је петљани отисак удесно (ШШ16). На траговима и отиску пронађено је следећих 12 карактеристика (минуција): спојен врх папиларне линије са петљом у центру отиска (карактеристика 1); задебљање на другој папиларној линији изнад карактеристике 1; прекид папиларне линије у центру отиска; рачва шесте папиларне линије десно изнад карактеристике 1; рачва пете папиларне линије лево изнад карактеристике 1; рачва осме папиларне линије изнад карактеристике 1; рачва девете папиларне линије лево од делте; завршетак осме папиларне линије лево изнад карактеристике 1; рачва петнаесте папиларне линије лево од карактеристике 1; делта; рачва дванаесте папиларне линије лево изнад карактеристике 1 и завршетак девете папиларне линије десно изнад карактеристике 1.

⁶ Бакарне плочице са траговима папиларних линија изазваним таложењем никла налазе се на Криминалистичко-полицијском универзитету, код доц. др Јелене Ламовец.

Слика 5. Карактеристични детаљи (минуције) на отиску прста

Дискусија о резултатима експеримента

Као резултат експеримента настао је траг папиларних линија који у поређењу са отиском прста представља позитив (црне папиларне линије, међупапиларни простор светао) када се третира црним дактилоскопским прашком. Када се користи метода таложења метала, врши се попуњавање међупапиларног простора ситним честицама метала, те ће траг представљати негатив у поређењу са отиском (уколико је међупапиларни простор тамнији од папиларних линија). За такав траг потребна је додатна фотограф-

ска обрада у неком од програма за обраду фотографије, као што је фотошоп (*Photoshop*). У овом случају, када су коришћене честице никла (Ni) за таложење на подлози од бакра (Cu), папиларне линије ће бити светлије, те ће траг представљати позитив у поређењу са отиском и није потребна његова додатна фотографска обрада.

Квалитет трага је у директној вези са могућношћу његове идентификације. У том смислу значајно је установити у којој мери су изражени карактеристични детаљи на трагу папиларних линија, тзв. минуције, које се посматрају и анализирају у поступку идентификације. За идентификацију особе од које потиче траг папиларних линија пронађен на месту догађаја користи се аутоматски биометријски систем АФИС (*Automated Fingerprint Identification System* – AFIS). У недостатку аутоматског система за идентификацију, за анализу минуција на отиску прста коришћена је метода компарације на класичан начин.

Када су у питању практичност примене, брзина визуелизације (изазивања) латентних трагова папиларних линија на месту догађаја, цена потребне опреме и прибора, сложеност обуке техничара и сложеност дактилоскопске обраде изазваног трага, предност треба дати примени дактилоскопских прашкова.

Ограничења методе су неопходност постојања проводног супстрата, односно подлоге на којој се налазе трагови, с обзиром на то да се метода заснива на електрохемијском таложењу метала, тако да је апаратура за таложење метала сложенија. У форензичкој пракси се веома ретко срећу бакарне површине на којима се проналазе латентни трагови папиларних линија.

Неопходан је извор једносмерне струје, тзв. извор константне струје, електролит контролисаног састава и дефинисани процесни услови. Такође, да би се могла применити ова метода, траг се мора налазити на покретном предмету који је мањих димензија од ћелије за електролизу, како би се могао уронити у њу. Када је у питању деструктивност ове методе, поступак враћања бакарног предмета у првобитно стање компликованији је у поређењу са применом дактилоскопског прашка, код које се предмет након визуелизације трага папиларних линија једноставно обрише сувом крпом. Предмет са траговима папиларних линија би се након визуелизације електрохемијским таложењем никла могао вратити у првобитно стање након низа поступака. За примену ове методе потребна је,

сем наведене опреме и лабораторијског простора у ком би она била смештена, и посебна обученост техничара који би је примењивали. Метода се не би могла применити на месту кривичног догађаја, с обзиром да је опрема компликована за транспорт и монтирање.

Закључак

С обзиром на то да се трагови папиларних линија учиниоца кривичних дела налазе на месту догађаја, веома је важно унапредити постојеће методе за визуелизацију односно изазивање латентних трагова папиларних линија. Из табеларног прегледа броја идентификација на основу трагова папиларних линија, односно процента успешности идентификације учиниоца, на први поглед се може учинити да је тај проценат мали. Међутим, у тај број не улазе трагови папиларних линија укућана и других лица која легално бораве на простору на ком се увиђај врши (такозвани отисци за елиминацију), иако они реално постоје на месту догађаја. Такође, веома често већина трагова папиларних линија пронађених на месту догађаја потиче од једног лица, па се за идентификацију пише односно рачуна лице, а не сви трагови који потичу од њега.

Постоји више различитих метода за визуелизацију (изазивање) латентних трагова папиларних линија. Када је у питању сложеност примене ових метода, најјефтинија, најједноставнија и најдуже коришћена метода у форензичкој пракси јесте метода примене дактилоскопских прашкова. Када су у питању металне бакарне површине, та метода је као резултат дала визуелизовани траг задовољавајућег квалитета.

Примена електрохемијског таложења метала дала је такође задовољавајуће резултате у погледу визуелизације, односно изазивања латентних трагова папиларних линија, с тим што за њену примену постоје извесна ограничења. Наиме, она је применљива искључиво када се траг папиларних линија нађе на проводном супстрату (у овом случају испитивана је бакарна подлога, јер је бакар проводник) и за њену примену је неопходна опрема смештена у лабораторији, уз услов да је предмет са латентним трагом папиларних линија покретан и одговарајућих димензија и масе да се може уронити у хелију за електролизу. Експериментална испитивања су показала да је метода електрохемијског таложења метала функцио-

нална, с тим што, када је у питању практичност примене ове методе у поређењу са традиционалним дактилоскопским прашковима, предност треба дати методи примене дактилоскопских прашкова. У том смислу, ово истраживање представља покушај да се направи искорак у односу на примену традиционалне методе дактилоскопских прашкова, што не значи нужно и обавезно увођење у рутинску примену у форензичкој пракси. Ова метода би се могла примењивати за подлоге од бакра уз наведена ограничења.

Литература

1. Бјеловук, И. (2022). *Криминалистичка техника*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
2. Bleay, S. M., Kelly, P. F., King, R. S. P., Thorngate, S. G. (2019). A comparative evaluation of the disulfur dinitride process for the visualisation of fingermarks on metal surfaces. *Science & Justice*, 59(6): 606-621.
3. Бусарчевић, М., Радмилац, Д., Крстић, Д., Цветковић, Љ., Глушица, Б., Пољак, Ђ. (2001). *Основи криминалистичких вештачења*. Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије.
4. Christofidis, G., Morissey, J., Birkett, J. (2018). Detection of fingermarks – Applicability to Metallic Surfaces: A literature Review. *Journal of Forensic Sciences*, 63(6): 1616-1627.
5. Чимбуровић, Љ., Ивановић, Б. А., Ивановић, Р. А. (2011). *Криминалистичка техника*. Универзитет у Новом Пазару.
6. Fingermark_Visualisation_Newsletter https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/936196/2020_Oct_Dstl_Fingermark_Visualisation_Newsletter__6_v1.0_O.pdf. доступан 14. 12. 2022.
7. Fischer, R., Oetken, M. (2019). Visualization of Latent Fingerprints on Aluminum. *Chimia*, 73(11): 945-946.
8. International Fingerprint Research Group (IFRG) – Guidelines for the assessment of fingerprint detection techniques <https://ifrg.unil.ch/wp-content/uploads/2014/06/IFRG-Research-Guidelines-v1-Jan-2014.pdf>, доступан 14. 12. 2022.
9. Kesić, T., Bjelovuk, I., Marinković, D. (2020). *Evidentiary significance of fingerprints*, In: International Scientific Conference “Towards a

- Better Future: Human Rights, Organized crime and Digital society”, Conference Proceedings, Vol. I, Faculty of Law – Kicevo, University “St. Kliment Ohridski”, Bitola, p. 88-97.
10. Љуштина, А. (2006). Неки облици угрожавања безбедности припадника полиције при обради латентних трагова папиларних линија. *Безбедносћ*, 48(2): 296-302.
 11. Машковић, Љ. (2013). *Криминалистичка техника – 2. Измењено и доуњено издање, електронски оптички диск (ЦД-РОМ)*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
 12. Митровић, В., Ступар, Љ. (2002). *Криминалистика – техника*. Београд – Земун: Виша школа унутрашњих послова.
 13. Симоновић, Б. (2004). *Криминалистика*. Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке.
 14. Stoilović, M., Lenard, C. (2010). *Fingerprint Detection & Enhancement Incorporating Light Theory and General Forensic Applications of Optical Enhancement Techniques, Workshop manual, 4th Edition*. National centre for forensic studies.
 15. Tutulugđžija, A., Radovanović, R., Lamovec, J. (2017). *Visualization of latent fingerprints by electrochemical deposition of metallic thin films*, In: Thematic conference proceedings of international significance Archibald Reiss Days, Belgrade, Vol. III, p. 321-328.
 16. Васовић, Р. *Доказни значај њрајова њајларних линија – специјалистички рад, одбрањен на Криминалистичко-полицијском универзитету 11. октобра 2022. (ментор проф др Ивана Бјеловук)*.
 17. [www.bvda.com](https://material-properties.org/copper-mechanical-properties-strength-hardness-crystal-structure), доступан 18. 1. 2023. <https://material-properties.org/copper-mechanical-properties-strength-hardness-crystal-structure>, доступан 31. 8. 2023.

Visualization of Latent Fingermarks on Copper Surfaces by Metal Deposition

Abstract: *When the papillary lines of the skin of fingers, palms and soles come into contact with the touched surface, a fingermark is created, which can be used to identify the person who left the evidence. The quality and usability of a fingermark as evidence for identification may depend on many factors. In order to justify the research, a statistical overview of the number of investigations performed at the crime scene with evidence found in general, as well as the number of fingermarks found, was presented. Given that the number of fingermarks found at the scene of crime in the territory of the police unit for the city of Belgrade is very large, and the percentage of identification of persons based on fingerprints is in the single digits, there is space for its increase. The success of personal identification could be improved by introducing new methods for visualizing fingermarks. The paper provides an overview of existing methods for visualizing latent fingermarks at the scene, as well as a comparison of individual methods for visualizing latent fingermarks on metal surfaces, such as copper. The method of metal deposition and the method of applying fingerprint (conventional) powders, based on carbon (instant black), on a metal surface such as copper, were used. A comparison of the visualized fingermarks was performed and their quality, i.e. potential for identification of persons was determined. The application of electrochemical metal deposition for the visualization of latent fingermarks gave satisfactory results with certain limitations, including the following: it is necessary to find a fingermark on an electrically conductive substrate; it is necessary to apply the method on the equipment located in the laboratory, on condition that the object with the latent fingermark is portable and of suitable dimensions and mass so that it can be immersed in the cell for electrolysis.*

Keywords: *fingermarks, visualization, metal surface, copper, fingerprint powders, metal deposition*

Вера ПЕТРОВИЋ⁷

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303046P

УДК: 343.261-052:303.42(497.11)“2022/2023“

Оригинални научни рад

Примљен: 1. 9. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Међупосматрачка поузданост инструмента за процену ризика од рецидивизма код високоризичних осуђених

Апстракт: Процена ризика од рецидивизма у пеналном систему у великој мери је најредовала, те су данас у употреби инструменти за процену који треба да допринесу ефективнијем поступању са осуђенима. Ипак, и поред напора уложених у развој и побољшање тих инструмената, и даље постоје одређени проблеми у њиховој примени, које истраживачи и практичари теже да ојкhone или сведу на најмању могућу меру. У складу са наведеним, циљ овог рада је испитивање међупосматрачке поузданости Уинику за процену ризика, калацијета и потреба осуђеног у затворском систему Републике Србије. Испитивање је реализовано у три казнено-поправна завода (Пожаревац, Сремска Митровица и Ниш) на узорку од 54 осуђена лица код којих је у пријемном одељењу процењен висок или изузетно висок ризик од рецидивизма, и 35 затворених стручних радника. Добијени подаци указују да на нивоу целој инструментима постоји умерена сабласности (0,637) мерена Коеновим калацијетом (Cohen's Kappa), те да апсолутни соразум оцењивача постоји у 88,9% случајева. С друге стране, апсолутни соразум оцењивача, када се посматра скор ризика од рецидивизма, постоји у свега седам случајева. Установљено је да највећи број ајтема има умерену сабласности, као и да су најдоследније оцењени сајтечки фактори ризика од рецидивизма. Налази нашег испитивања

⁷ verapetrovic0101@gmail.com

показују да инструментална има умерену сајласност оцењивача на узорку љреситуйника са високим ризиком, али и да љостйоје одређени љроблеми који ућичу на међуљосмајрачку љоузданост.

Кључне речи: ризик од рецидивизма, осуђени, љроцена, међуљосмајрачка љоузданост.

Увод

Корективни затворски третман, који се спроводи у циљу редукције криминалног рецидивизма, да би био ефективан, треба да буде усклађен са карактеристикама преступника. У циљу утврђивања карактеристика преступника, а посебно динамичких фактора ризика од рецидивизма, у протеклих неколико деценија расте интересовање научне и стручне јавности за процену ризика код осуђених. Она, као први и неизоставан корак у поступању са осуђенима (Bourgon et al., 2018), треба да помогне стручним радницима приликом доношења многобројних одлука, а неке од њих су одређивање нивоа надзора, одабир адекватног третмана, давање предлога о додели условног отпуста (Helmus, Quinsey, 2020; Lin et al., 2020; Olver et al., 2022; Ramos, 2021; Werth, 2019). Тежња да се инструментима за процену идентификују високоризични преступници на које ће бити усмерене интервенције, данас се намеће као императив, јер највећи део криминалних активности чини релативно мали број преступника који су најсклонији рецидивизму (Casey et al., 2014; Tärnhäll et al., 2023). Не умањујући значај тачне класификације преступника нижег ризика, управо ова аргументација наводи да је од суштинске важности да високоризични преступници буду детектовани и усмерени на одговарајући третман.

Све наведено је усмерило истраживаче и практичаре да се фокусирају на унапређење процене ризика од рецидивизма код осуђених, која је напредовала од клиничке процене до процене путем инструментата у које су инкорпорирани статички и динамички фактори ризика. Тако је данас у затворима широм света у употреби велики број таквих инструментата. Паралелно, све више се указује и на грешке у процени ризика од рецидивизма, те се истиче (Austin, 2006; Duwe, 2019) да су управо оне кључни разлози за неефективност пеналног третмана, и последично за рецидивизам.

Како би се смањиле грешке у процени, од суштинске је важности да утврђени ризик буде доследно процењен. Код инструме-

ната за процену ризика од рецидивизма важно је утврдити поузданост оцењивача (међупосматрачку поузданост), на нивоу целог инструмента и на нивоу појединачних ајтема (Hilton et al., 2021). У том смислу, различити оцењивачи који процењују истог преступника треба да дођу до сличних закључака о ризику од рецидивизма (Duwe, 2019; Johnson, Hardyman, 2004; Latessa, Lovins, 2010). У супротном, доводе се у питање добијени резултат и даље поступање према осуђеном на основу њега (Rufino et al., 2011).

На међупосматрачку поузданост утичу различити фактори, као што су: обука особља, вештине за вођење интервјуа, субјективност фактора ризика, приступ различитим информацијама (Duwe, 2019; Duwe, Rocqu, 2017; Rufino et al., 2011; Simourd, 2004; van der Knaap et al., 2012). Постизање адекватне међупосматрачке поузданости знатно је теже код инструмената који се састоје од већег броја фактора који су субјективне, динамичке природе (Baird, 2009). Управо из тог разлога фокус се ставља на покушаје смањења субјективности динамичких фактора, као важних предиктора рецидивизма.

Данас се у великој мери изражава забринутост да различити оцењивачи различито процењују истог преступника (Labrecque et al., 2018). Стога је важно поузданост оцењивача утврдити пре испитивања предиктивне валидности инструмента, јер инструмент не може бити валидан ако није поуздан (Austin, 2006; Baird, 2009; Hilton et al., 2021; Johnson, Hardyman, 2004; Labrecque et al., 2018; Latessa, Lovins, 2010; Rufino et al., 2011). С друге стране, инструмент који је поуздан, не мора нужно бити и валидан (Matsushima, 2016; Rufino et al., 2011).

Како услед неадекватне процене ризика од рецидивизма, посебно код високоризичних осуђених, могу настати многобројни проблеми, који би последично допринели угрожавању јавне безбедности (Petrović, Jovanić, 2022), циљ овог рада је испитивање међупосматрачке поузданости Упитника за процену ризика, капацитета и потреба осуђеног у затворском систему Републике Србије на узорку високоризичних осуђених. Разлог за одабир високоризичних осуђених лежи у чињеници да управо они, због тога што су најсклонији рецидивизму, представљају највећу опасност за друштвену заједницу.

Метод рада

Узорак истраживања

У истраживању су учествовала 54 осуђена, која су се налазила у пријемним одељењима казнено-поправних завода у Пожаревцу, Сремској Митровици и Нишу и код којих је при иницијалној процени у пријемном одељењу утврђен висок или изузетно висок ризик од рецидивизма, као и 35 стручних радника који су запослени у поменутих затворима. Узорак осуђених чинили су мушкарци просечене старости од 37,54 године ($SD = 7,588$). Минимална дужина казне затвора на коју су осуђени била је три године и један месец, а максимална 15 година и шест месеци. У испитиваном узорку било је 98,1% раније осуђиваних, а 81,5% пеналних рецидивиста. Најзаступљеније кривично дело због кога су се налазили на извршењу затворске казне била је неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (42,6%). Други узорак чинили су запослени просечне старости од 38,46 година ($SD = 7,709$), који врше процену ризика код осуђених. Године старости запослених у нашем узорку кретале су се од 24 до 53. Према полној структури, у истраживању је учествовало 62,9% жена и 37,1% мушкараца.

Истраживачки инструменти

У истраживању је коришћен Упитник за процену ризика, капацитета и потреба осуђеног, који се у затворском систему Републике Србије користи за осуђене на казну затвора дужу од три године. Састоји се од 14 подскала, а у оквиру њих се процењују статички и динамички фактори ризика од рецидивизма. Виша оцена сваког појединачног фактора указује да испитивана карактеристика представља већи проблем. Инструмент садржи и одељак у коме су набројана кривична дела са највишим степеном друштвене опасности, те се, уколико се особа налази у затвору због неког од тих дела, укупан скор ризика повећава за десет бодова. На основу укупног скорa утврђује се вероватноћа рецидивизма, при чему високоризични осуђени остварују скор од 81 до 120, а изузетно високоризични преко 120 поена.

Процедура

Истраживање је, након одобрења Управе за извршење кривичних санкција, реализовано у другој половини 2022. и првој половини 2023. године, у три казнено-поправна завода. Како би се испитала међупосматрачка поузданост код високоризичних осуђених, процену ризика од рецидивизма вршила су два стручна радника у кратком периоду, пре почетка примене третмана. Просечан размак између две процене био је 21,67 дана ($SD = 20,994$), при чему је минималан размак износио један дан, а максималан 82.

Статистичка обрада података

Подаци су обрађени у програму СПСС, вер. 26 за виндоус. За опис узорка су коришћене мере дескриптивне статистике. За утврђивање међупосматрачке поузданости ајтема и нивоа ризика од рецидивизма коришћен је Коенов капа (*Cohen's Kappa*) коефицијент. При тумачењу резултата коришћене су следеће вредности: преко 0,90 (готово перфектна сагласност), од 0,80 до 0,90 (висока), од 0,60 до 0,79 (умерена), од 0,40 до 0,59 (слаба), од 0,21 до 0,39 (минимална), до 0,20 (сагласност не постоји) (McHugh, 2012). Такође, рачунат је и проценат апсолутног слагања оцењивача. У складу са тврдњом (Austin, 2006) да у процени ризика не треба користити ајтеме код којих је апсолутно слагање оцењивача мање од 80% и да је неопходно да инструмент у целини има апсолутну сагласност од минималних 90% (Austin, 2006), проценат апсолутне сагласности приказан је само за ајтеме који нису достигли наведени ниво и за инструмент у целини.

Резултати истраживања

Резултати истраживања међупосматрачке поузданости ајтема

Резултати истраживања међупосматрачке поузданости ајтема приказани су по областима функционисања по опадајућој вредности Коеновог капа коефицијента. Најпре је у Табели 1 дат приказ за области којима се процењују актуелно кривично дело, криминална историја и став осуђеног према кривичном делу.

Табела 1. Ајтеми из обласџи Кривично дело, Криминални досије и Став осуђеној йрема кривичном делу

Област	Ајтем	к
Кривично дело	Жртва је позната особа	Преко 0,90
	Број кривичних дела за које је изречена јединствена казна	
	Кривично дело је теже од претходног	
	Извршено кривично дело са највећом запрећеном казном	
	Немоћ жртве да се одбрани	
	Додатна и нова кривична дела	
	Кривично дело је део устаљеног обрасца извршења дела	
	Које радње је укључивало кривично дело	
	Укупан број оштећених, жртава	
	Поновљена виктимизација исте жртве	
Криминални досије	Осуде за кривична дела која је учинио као малолетник	Преко 0,90
	Старост у време првог осуђивања	
	Криминална разноврсност	
	Број пресуда за кривична дела која је учинио као пунолетник	
	Начин доласка на извршење казне	
	Институционалне мере изречене до 18 године	
	Број изречених затворских казни после 18 године	
	Насиље, напади, реметилачко понашање у заводу	
	Покушај бекства, бекство, удаљење из завода	
	Прекршаји током ванзаводских санкција	
Став осуђеног према кривичном делу	Прихвата/одбија одговорност за кривично дело	Од 0,80 до 0,90
	Став учиниоца према ауторитетима	
	Став према затворском особљу	
	Разуме мотиве кривичног дела	
	Мотивација да се суочи са кривичнокажњивим понашањем	
	Став према криминалу	
	Став према заједници, друштву	
	Свест о жртви	
	Став учиниоца према себи	
	Став према казни и законском поступку	

к – Коенов капа коефицијент

Половина ајтема из скале којом се процењује кривично дело има готово перфектну сагласност, те свега три ајтема имају умерену сагласност. У овој области ајтем којим се процењује број оштећених, жртава, има апсолутно слагање од 77,7% ($\kappa = 0,645$). С друге стране, само један ајтем из области којом се процењује криминална историја има високу сагласност ($\kappa = 0,867$), док је код осталих регистрована готово перфектна сагласност. На крају, у области функционисања којом се процењује став осуђеног према кривичном делу сви ајтеми имају умерену сагласност која се креће од 0,764 до 0,600. У овој области два фактора имају апсолутну сагласност оцењивача мању од 80%: Свест о жртви (75,9%) и Став према казни и законском поступку (74,1%).

Даља анализа је усмерена на међупосматрачку поузданост фактора ризика којима се процењују образовање, запослење, располагање новцем и услови становања осуђеног.

Табела 2. Ајтеми из области *Образовање и обука, Однос према раду и запошљавању, Располагање новцем и приходима и Услови становања осуђеног*

Област	Ајтем	κ
Образовање и обука	Похађање школе	Преко 0,90
	Стручна спрема	Од 0,80 до 0,90
	Има проблема са читањем, писањем или бројевима	
	Има проблема са учењем	Од 0,60 до 0,79
	Став према образовању, стручној обуци	
Однос према раду и запошљавање	Ситуација са запослењем пре лишења слободе	Преко 0,90
	Став према запослењу	Од 0,80 до 0,90
	Историја запослења	
	Односи на послу	Од 0,60 до 0,79
	Вештине везане за рад	
	Став према радном ангажовању током извршења казне	
Располагање новцем и приходима	Тренутно прима или је поднео молбу за социјалну помоћ	Преко 0,90
	Илегална зарада је извор прихода	Од 0,80 до 0,90
	Финансијска помоћ лицима зависним од осуђеног	
	Располагање новцем	Од 0,60 до 0,79
	Ослањање на породицу, пријатеље или друге особе	
	Способност разумног трошења новца	Од 0,40 до 0,59

Услови становања осуђеног	Сталност места становања	Преко 0,90
	Нема стално место становања, бескућник	
	Повезаност места становања и вршења кривичног дела	Од 0,80 до 0,90
	Прикладност, квалитет смештаја	

Генерално, ајтеми приказани у Табели 2 имају нешто лошију међупосматрачку поузданост у односу на ајтеме који су приказани у Табели 1. Тако, на пример, из посматране четири области функционисања, најмањи број фактора, свега четири, има готово перфектну сагласност. Два од пет фактора којима се процењују образовање и обука имају умерену сагласност оцењивача ($\kappa = 0,797$ и $0,720$). Код ајтема којима се процењују однос према раду и запошљавање, три од пет ајтема имају умерену сагласност. У области *Услови становања*, један ајтем има готово перфектну сагласност, док је код три ајтема регистрована висока сагласност. Област којом се процењује располагање новцем и приходима садржи један ајтем код кога је апсолутно слагање оцењивача мање од 80%, а то је *Способности разумној трошења новца* (72,2%). Поред тога, у овој области један фактор има потпуну сагласност (*Тренутно њима или је поднео молбу за социјалну помоћ*).

Следећа табела приказује резултате за ајтеме који се налазе у три области функционисања којима се процењују односи и понашање према другим особама.

Табела 3. *Ајтеми из области Породични и брачни односи, Животињи стил и социјални контакти и Понашање њима*

Област	Ајтем	κ
Породични и брачни односи	Близак члан породице или садашњи партнер има досије	Преко 0,90
	Докази о насиљу у кући, злостављању брачног друга, партнера	
	Везе из детињства, родбинске везе	
	Односи са децом	Од 0,80 до 0,90
	Историја интимних веза	
	Злостављање у детињству, адолесценцији у породици, ван породице	
Садашњи односи са блиским члановима породице	Од 0,60 до 0,79	
Садашњи односи са брачним другом, партнером		

Међупосматрачка поузданост инструмента за процену ризика од рецидивизма код високоризичних осуђених

Животни стил и социјални контакти	Друштвена изолованост	
	Дружење са учиниоцима кривичних дела	
	Интеграција у заједницу	
	Безобзирност, авантуристичко и угрожавајуће понашање	Од 0,60 до 0,79
	Други проблеми везани за животни стил	
	Подложност утицају криминалаца са којима се дружи	
	Активности које подстичу на чињење кривичних дела	
	Однос према другим осуђенима	
	Манипулантски животни стил	Од 0,40 до 0,59
Понашање према другима	Агресивно понашање	Од 0,80 до 0,90
	Непријатељски став	
	Контролисање гнева	Од 0,60 до 0,79
	Степен успостављања односа према другима	
	Дискриминаторни ставови, понашање	Од 0,40 до 0,59

У областима функционисања којима се процењују односи и понашање према другим особама готово перфектну сагласност имају само четири ајтема из области којом се процењују породични и брачни односи. Тако, у овој области половина фактора има готово перфектну сагласност, док је код преосталих регистрована висока односно умерена сагласност (по два ајтема). С друге стране, ајтеми којима се процењује животни стил показују знатно нижу сагласност, која се креће од умерене ($\kappa = 0,778$) до слабе ($\kappa = 0,560$). Уједно, два ајтема из ове области имају апсолутни споразум оцењивача мањи од 80%: *Манипулантски стил живота* (75,9%) и *Однос према другим осуђенима* (79,6%). Слично, и ајтеми којима се процењује понашање према другима показују доминантно умерену сагласност, са изузетком фактора *Агресивно понашање*, где је установљена висока сагласност ($\kappa = 0,802$), и *Дискриминаторни ставови/понашање*, код кога је сагласност ниска ($\kappa = 0,599$).

Даља анализа показује међупосматрачку поузданост ајтема којима се процењују проблеми са злоупотребом алкохола и дрога, како у прошлости тако и током извршења казне. Кључно запажање је да су ајтеми из наведене две области прилично добро оцењени, са изузетком два фактора из области којом се процењује злоупотреба алкохола, а који су показали слабу сагласност.

Табела 4. Ајтеми из облас̄ти Злоупотреба алкохола и Злоупотреба дрога

Област	Ајтем	κ
Злоупотреба алкохола	Докази о конзумирању алкохола током претходних казни	Преко 0,90
	Историја насилног понашања везана за алкохол	
	Породица, партнер забринути због конзумирања алкохола	
	Учесталост и степен злоупотребе алкохола у прошлости	
	Други проблеми везани за конзумирање алкохол	Од 0,80 до 0,90
	Став према алкохолу	
	Редовна конзумација алкохола	
	Проблеми у било ком периоду запослености због конзумације алкохола	
Степен и учесталост конзумирања алкохола	Од 0,40 до 0,59	
Број покушаја лечења од алкохолизма		
Злоупотреба дрога	Докази о коришћењу дрога у затвору	Преко 0,90
	Број покушаја лечења зависности од дроге	
	Злоупотреба лекова	
	Да ли је икада уносио дрогу шприцем	
	Дроге које је злоупотребљавао	Од 0,80 до 0,90
	Породица или партнер забринути због коришћења дрога	
	Здравствени проблеми везани за коришћење дрога	
	Историја насилног понашања везана за коришћење дрога	
	Други проблеми везани за коришћење дрога	
	Редовно користи дроге у комбинацији са алкохолом, лековима	
	Проблеми током било ког периода запослења због дрога	
Став према коришћењу дрога	Од 0,60 до 0,79	
Коришћење и набављање дроге главно занимање/активност		

Степен и учесталост конзумирања алкохола ($\kappa = 0,549$) и Проблеми у било ком периоду запослености због конзумације алкохола ($\kappa = 0,481$) једина су два ајтема из области којом се процењује злоупотреба алкохола који имају слабу сагласност оцењивача. Остали фактори су показали сагласност од умерене до готово перфектне, с тим што је код фактора Докази о конзумирању алкохола током претходних казни установљена потпуна сагласност. Упитник за процену ризика садржи и фактор којим се процењују здравствени

проблеми везани за конзумирање алкохола, али вредности Коеновог капа коефицијента нису израчунате јер су у другом мерењу код свих осуђених добијени идентични подаци. У области којом се процењује коришћење дрога код седам ајтема утврђена је готово перфектна сагласност. Преостали ајтеми имају високу односно умерену сагласност. Најлошије оцењен ајтем има Коенов капа коефицијент од 0,724, док је код ајтема *Докази о коришћењу дрога у зајвору* и *Број покушаја лечења зависности од дроге* установљена потпуна сагласност.

Слично је и са ајтемима којима се процењују психолошки фактори, који су у нашем истраживању доминантно показали сагласност у распону од готово перфектне до високе. Свега два ајтема су имала умерену сагласност. Коенов капа коефицијент се у овој области функционисања креће од 0,953 до 0,776. Приказ наведених резултата следи у Табели 5.

Табела 5. Ајтеми из области Психолошки фактори

Ајтем	κ
Хоспитализација због ризичног понашања	
Историја психијатријског лечења	Преко 0,90
Узимање лекова због менталних здравствених проблема	
Докази о проблемима са понашањем у детињству	
Тешкоће при суочавању са свакодневним ситуацијама	
Сада је подвргнут психијатријском лечењу или чека психијатријску процену	Од 0,80 до 0,90
Историја тешких повреда главе, епилептичких напада, несвестица	
Историја самоповређивања, покушаја самоубиства, суицидалних мисли, осећања	
Депресија	
Садашњи психијатријски или психолошки проблеми	Од 0,60 до 0,79

На крају, један од најлошије оцењених домена, заједно са областима којима се процењују став осуђеног према кривичном делу и животни стил осуђеног, јесте *Начин размишљања*. Детаљан приказ резултата следи у Табели 6.

Табела 6. *Ајтеми из обласџи Начин размишљања*

Ајтем	κ
Способност решавања проблема	
Конкретно и апстрактно размишљање	
Импулсивност	Од 0,60 до 0,79
Разуме друге људи и њихова гледишта	
Постизање циљева	
Способност уочавања проблема	Од 0,40 до 0,59
Свест о последицама	Од 0,21 до 0,39

Подаци из Табеле 6 указују да се сагласност оцењивача креће од минималне до умерене, при чему пет од седам процењиваних фактора има умерену сагласност оцењивача, која се креће од 0,711 до 0,655. У оквиру ове области налазе се два фактора која имају проценат слагања оцењивача мањи од 80%: *Свест о њоследицама* (66,7%) и *Сјособност уочавања ѡроблема* (75,9%). Уједно, у овој области је и једини ајтем из целог инструмента који има минималну сагласност ($\kappa = 0,353$).

Резулџајџи исџраживања међуџосмаџрачке џоузданостџи нивоа ризика

Уколико посматрамо процењени ниво ризика од рецидивизма, запажамо да Коенов капа коефицијент износи 0,637, што указује на умерену сагласност оцењивача. Код шест испитаника није утврђен исти ниво ризика, што указује да проценат апсолутног слагања 88,9%. У свим случајевима разлике су постојале у једном нивоу ризика, што се може видети у Табели 7.

Табела 7. *Процењен ниво ризика у џрвом и друџом мерењу*

		Ниво ризика – друџо мерење			
		Средњи	Висок	Веома висок	Σ (прво мерење)
Ниво ризика – прво мерење	Висок	1	41	1	43
	Веома висок	0	4	7	11
Σ (друџо мерење)		1	45	8	54

С друге стране, уколико се посматра скор ризика од рецидивизма у првом и другом мерењу, запажа се да су два процењивача

до идентичног скорa дошли у седам случајева (12,9%). Разлике у скоровима су се кретале од једног до 17 поена ($AS = 4,70$; $SD = 4,016$). У појединим случајевима високе разлике у скору ризика рецидивизма нису довеле до разлике у нивоу ризика. Ова ситуација се може објаснити великим распонима између категорија ризика (по 40 бодова).

Дискусија

Стопе рецидивизма које су високе, потреба за уважавањем принципа ефективних интервенција (Јованић и сар., 2019), као и тежња да се третман усмери на преступнике код којих је процењен висок ризик рецидивизма, пажњу су усмерили на конструисање инструмената који треба да што тачније процене ризик код преступника. Данас у свету постоји већи број истраживања која у фокусу имају изучавање инструмената, а све то у циљу њиховог побољшања. У складу са наведеним, и овим истраживањем смо покушали да проникнемо у одређене проблеме и потешкоће које постоје приликом процене ризика од рецидивизма у Републици Србији, на узорку осуђених код којих је тај ризик процењен као највиши.

Добијени резултати показују да се, на нивоу појединачних ајтема, регистрована сагласност оцењивача кретала од минималне до готово перфектне. Од тога, за 36 ајтема установљена је готово перфектна сагласност, а висока сагласност је регистрована код 28 ајтема. На највећем броју ајтема (42) регистрована је умерена сагласност, док шест ајтема има слабу сагласност, а један ајтем (*Свест о последицама*) има минималну сагласност. Како у нашем истраживању већина ајтема има умерену сагласност, потребно је нагласити да она указује да је 35–63% податка поуздано (McHugh, 2012).

Уколико посматрамо ајтеме код којих је установљена умерена или нижа сагласност, примећујемо да је доминантно реч о факторима за чију је процену потребно више субјективног тумачења. Додатно, сви ајтеми из области којима се процењују став осуђеног према кривичном делу, животни стил и социјални контакти и начин размишљања показали су умерену или нижу сагласност. Тако су неки од најлошије оцењених ајтема *Способности уочавања проблема*, *Свест о последицама*, *Манипулаторски стил живота* и

Способности разумној прошења новца. Да је субјективност ајтема значајна, указује и чињеница да су сви сем једног ајтема из области којом се процењује криминална историја показали готово перфектну сагласност, те да половина ајтема из области којом се процењује актуелно кривично дело има готово перфектну и високу (два ајтема) сагласност, са изузетком два ајтема код којих је регистрована умерена сагласност. Добијени налази су у складу са резултатима већег броја истраживања која показују да је субјективност ајтема у директној вези са међупосматрачком поузданошћу (Austin et al., 2003; Fernandez, Helmus, 2017; Hilton et al., 2021; Ismail, Looman, 2018; Routh, Hamilton, 2016; Hare, 2003 према: Rufino et al., 2011). Истраживање инструмента ПЦЛ-Р (*Psychopathy Checklist – Revised – PCL-R*) (Hare, 2003 према: Rufino et al., 2011) показује да је интракласни коефицијент корелације (ИЦЦ) износио 0,41 за фактор којим се процењује да ли осуђени прихвата одговорност, а 0,82 за фактор из домена криминалне историје којим се процењује криминална разноврсност. Ајтем анализа инструмента ПЦЛ-Р у Онтарију (Ismail, Looman, 2018) показује да је за фактор патолошко лагање ИЦЦ био 0,59, а за неприхватање одговорности 0,63. С друге стране, највиши ИЦЦ је процењен код фактора којима се процењују криминална разноврсност (0,90) и малолетничка делинквенција (0,86). Исто наводе и Остин и сарадници (Austin et al., 2003) на основу резултата истраживања реализованог у Пенсилванији. Они (Austin et al., 2003) истичу да су приликом процене инструмента ЛСИ-Р (*Level of Service Inventory – Revised – LSI-R*), ајтеми који захтевају виши ниво субјективности били мање поуздани.

У прилог наведеним тврдњама истичемо и да се у другим областима функционисања јасно уочава да фактори за које је потребно више субјективности у процени (*Став према образовању, стручној обуци, Став према радном ангажовању током извршења казне, Способности разумној прошења новца; Став према коришћењу дрога*) имају нижи Коенов капа коефицијент од оних којима се процењују мање субјективни фактори (*Похађање школе, Ситуација са застојем пре лишења слободе, Тренутно дрима или је поднео молбу за социјалну помоћ, Докази о коришћењу дрога у зајвору, Историја психијатријског лечења*).

Чињеница да у нашем истраживању сви ајтеми из области којима се процењују став осуђеног према кривичном делу, животни

стил и социјални контакти и начин размишљања имају умерену или нижу сагласност у складу је са налазима истраживања (Van der Knaap et al., 2012) којим је испитиван инструмент РИСц (*Recidivism Assessment Scales – RISC*). Иако резултати истраживања указују на међупосматрачку поузданост која се на свим подскалама кретала од умерене до значајне, запажено је веће ослањање на субјективну процену за ајтеме из домена којима се процењују размишљање, понашање и ставови.

У нашем истраживању је свега осам ајтема имало апсолутну сагласност нижу од 80%. Ови налази су позитивни и обећавајући, те бољи од резултата других истраживања (Austin et al., 2003; Labrecque et al., 2018) која показују нижи проценат апсолутног слагања. Истраживање (Labrecque et al., 2018) инструмената ЛС/ЦМИ (*Level of Service/Case Management Inventory – LS/CMI*) у Орегону показује да апсолутно слагање од 80% или више постоји код седам фактора којима се процењују образовни ниво, суспензија или искључење из школе, криминалитет породице, проблеми са алкохолом и дрогама и постојање раног и разноврсног криминалног понашања (Labrecque et al., 2018).

У нашем истраживању је на нивоу целог инструмента регистрована умерена сагласност оцењивача ($\kappa = 0,637$). Код шест испитаника два процењивача нису утврдила исти ниво ризика од рецидивизма, те апсолутно слагање оцењивача износи 88,9%. Добијени резултат је готово идентичан (88%) резултату до кога је дошао Остин са сарадницима (Austin et al., 2003). Ипак, важно је истаћи да смо посматрањем скорa ризика од рецидивизма установили да су два процењивача до идентичног скорa дошла у седам случајева, те да су се разлике у скоровима кретале до 17 поена.

Закључак

Процена ризика од рецидивизма код осуђених данас представља најважнији и неизоставан корак у раду са затворском популацијом, и стога се као императив намеће потреба да она буде што тачнија. То се посебно односи на високоризичне преступнике, који су најсклонији рецидивизму, те представљају највећу опасност за друштво. Спроведеним истраживањем су добијени налази који потврђују да субјективност ајтема утиче на међупосматрачку

поузданост. Налази до којих смо дошли недвосмислено говоре да Упитник за процену ризика, капацитета и потреба осуђеног на узорку високоризичних преступника показује умерену сагласност оцењивача. Чињеница да су се процене разликовале само у једном нивоу ризика, и то у свега шест случајева, оптимистична је и оправдава примену овог инструмента у пеналној пракси са осуђенима који су високоризични. Такође, у прилог наведеном иде и податак да је апсолутни споразум оцењивача у нивоу ризика од рецидивизма постојао у 88,9%. С друге стране, не треба занемарити ни податак да су се разлике у скоровима кретале до 17 поена. Тако, и поред прилично задовољавајућих резултата који су добијени нашим истраживањем, треба истаћи да евидентно постоје одређени проблеми у процени динамичких фактора код високоризичних преступника. Чињеница да поједини ајтеми имају слабу сагласност, а један ајтем минималну, те да највећи број ајтема достиже умерен ниво међупосматрачке поузданости, али и да апсолутна сагласност оцењивача у скору ризика од рецидивизма постоји у седам случајева, може бити добра полазна основа за даља истраживања. У складу са наведеним, пажњу треба усмерити на побољшање процене ризика од рецидивизма код високоризичних преступника у Републици Србији. У том смислу, би било значајно да први корак у даљим истраживањима буде идентификовање фактора који доприносе неслагању оцењивача и, након тога, разматрање евентуалних начина да се овај процес побољша.

Литература

1. Austin, J. (2006). How Much Risk Can We Take: The Misuse of Risk Assessment in Corrections. *Federal Probation*, 70(2): 58-63.
2. Austin, J., Coleman, D., Peyton, J., Johnson, K.D. (2003). *Reliability and validity study of the LSI-R risk assessment instrument*. The Institute on Crime, Justice and Corrections at The George Washington University, Washington.
3. Baird, C. (2009). A question of evidence: *A critique of risk assessment models used in the justice system*. National Council on Crime and Delinquency, Madison.
4. Bourgon, G., Mugford, R., Hanson, R. K., Coligado, M. (2018). Offender Risk Assessment Practices Vary Across Canada. *Canadian*

- Journal of Criminology and Criminal Justice*, 60(2): 167-205. doi: 10.3138/cjccj.2016-0024
5. Casey, P. M., Elek, J. K., Warren, R. K., Cheesman, F., Kleiman, M., Ostrom, B. (2014). *Offender risk & needs assessment instruments: A primer for courts*. National Center for State Courts, United States.
 6. Duwe, G. (2019). Better Practices in the Development and Validation of Recidivism Risk Assessments: The Minnesota Sex Offender Screening Tool-4. *Criminal Justice Policy Review*, 30(4): 538-564. doi: 10.1177/2F0887403417718608
 7. Duwe, G., Rocque, M. (2021). The Predictive Performance of Risk Assessment in Real Life: An External Validation of the MnSTARR. *Corrections*, 6(5): 366-382. doi: 10.1080/23774657.2019.1682952
 8. Fernandez, Y. M., Helmus, L. M. (2017). A Field Examination of the Inter-Rater Reliability of the Static-99 and STABLE-2007 Scored by Correctional Program Officers. *Sexual Offender Treatment*, 12(2): 1-9.
 9. Helmus, L. M., Quinsey, V. L. (2020). *Predicting violent reoffending with the VRAG-R: Overview, controversies, and future directions for Actuarial Risk Scales*. In „The Wiley handbook of what works in violence risk management: Theory, research, and practice“, Wiley Blackwell, pp. 119-144.
 10. Hilton, N. Z., Pham, A. T., Jung, S., Nunes, K., Ennis, L. (2021). Risk scores and reliability of the SARA, SARA-V3, B-SAFER, and ODARA among Intimate Partner Violence (IPV) cases referred for threat assessment. *Police practice and research*, 22(1): 157-172. doi: 10.1080/15614263.2020.1798235
 11. Ismail, G., Looman, J. (2018). Field inter-rater reliability of the Psychopathy Checklist–Revised. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 62(2): 468-481. doi: 10.1177/0306624X16652452
 12. Johnson, K., Hardyman, P. (2004). *How do you know if the risk assessment instrument works?*. In “Topics in Community Corrections”, U.S. Department of Justice National Institute of Corrections, pp. 20-26.
 13. Јованић, Г., Несторовић, Ј., Петровић, В. (2019). Компарација ризика и рецидивизма осуђених на казну затвора и кућног затвора. *Специјална едукација и рехабилитација*, 18(3): 273-298. doi: 10.5937/specedreh18-23037
 14. Labrecque, R. M., Campbell, C. M., Elliott, J., King, M., Christmann, M., Page, K., McVay, J., Roller, K. (2018). An examination

- of the inter-rater reliability and rater accuracy of the level of service/case management inventory. *Corrections*, 3(2): 105-118. doi: 10.1080/23774657.2017.1323253
15. Latessa, E. J., Lovins, B. (2010). The role of offender risk assessment: A policy maker guide. *Victims and Offenders*, 5(3): 203-219. doi: 10.1080/15564886.2010.485900
 16. Lin, Z. J., Jung, J., Goel, S., Skeem, J. (2020). The limits of human predictions of recidivism. *Science advances*, 6(7): eaaz0652. doi: 10.1126/sciadv.aaz0652
 17. Matsushima, Y. (2016). *The inter-rater reliability of the Psychopathy Checklist-Revised in practical field settings*. Southern Illinois University Carbondale. <https://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2888&context=theses>, доступан 10. 8. 2023.
 18. McHugh, M. L. (2012). Interrater reliability: the kappa statistic. *Biochemia medica*, 22(3): 276-282.
 19. Olver, M. E., Mundt, J. C., Hogan, N. R., Coupland, R. B. A., Eggert, J. E., Higgs, T., Lewis, K., Cortoni, F., Gordon, A., Morgan, P. J., Wong, S. C. P. (2022). Assessing Dynamic Violence Risk: Common Language Risk Levels and Recidivism Rates for the Violence Risk Scale. *Psychological Assessment*, 34(6): 528–545. doi: 10.1037/pas0001116
 20. Петровић, В., Јованић, Г. (2022). Процена ризика од рецидивизма у затворском систему - достигнућа и изазови. *Безбедност*, 64(2): 22-43. doi: 10.5937/bezbednost2202022P
 21. Ramos, S. Y. (2021). *Three Essays on Risk Assessment Instrument Policies Across State Criminal Justice Systems* [Doctoral dissertation, The University of North Carolina at Chapel Hill]. <https://cdr.lib.unc.edu/concern/dissertations/kw52jh639?locale=en>, доступан 10. 8. 2023.
 22. Routh, D., Hamilton, Z. K. (2016). *Research brief: Inter-rater Reliability (IRR) of the Static Risk Offender Need Guide for Recidivism (STRONG-R)*. Washington State Institute for Criminal Justice. <https://s3.wp.wsu.edu/uploads/sites/436/2016/03/DRR-Research-Brief-STRONG-R-IRR.pdf>. доступан 10. 8. 2023.
 23. Rufino, K. A., Boccaccini, M. T., Guy, L. S. (2011). Scoring subjectivity and item performance on measures used to assess violence risk: The PCL-R and HCR-20 as exemplars. *Assessment*, 18(4): 453-463. doi: 10.1177%2F1073191110378482
 24. Simourd, D. J. (2004). Use of dynamic risk/need assessment instruments among long-term incarcerated offenders. *Criminal Justice and*

- Behavior*, 31(3): 306-323. doi: 10.1177/0000000000000000
25. Tärnhäll, A., Björk, J., Wallinius, M., Gustafsson, P., Hofvander, B. (2023). Offending trajectories in violent offenders: criminal history and early life risk factors. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 67(2-3): 270-290. doi: 10.1177/0306624x221086565
 26. van der Knaap, L. M., Leenarts, L. E., Born, M. P., Oosterveld, P. (2012). Reevaluating Interrater Reliability in Offender Risk Assessment. *Crime & Delinquency*, 58(1): 147-163. doi: 10.2139/ssrn.1965965
 27. Werth, R. (2019). Risk and Punishment: The Recent History and Uncertain Future of Actuarial, Algorithmic, and “Evidence-Based” Penal Techniques. *Sociology Compass*, 13(2): 1-19. doi: 10.1111/soc4.12659

Inter-rater Reliability of Recidivism Risk Assessments of the High-risk Convicted

Abstract: *Recidivism risk assessment in the penal system has significantly advanced, and today assessment instruments are in use that should contribute to more effective treatment of convicts. However, despite the efforts invested in the development and enhancement of the instruments, there are still certain problems in their application, which researchers and practitioners strive to eliminate or minimize. In accordance with the aforementioned, the aim of this paper is to examine the inter-rater reliability of the Questionnaire for Assessing Risk, Capacity and Needs of convicts in the prison system of the Republic of Serbia. The study was conducted in three penitentiaries (Požarevac, Sremska Mitrovica and Niš) on a sample of 54 convicted persons who were assessed as having a high or extremely high recidivism risk in the reception department and 35 employed professional staff members. The obtained data indicate a moderate agreement (0.637) measured by Cohen's Kappa coefficient, and an absolute agreement among of the evaluators in 88.9% of cases. On the other hand, absolute agreement of the evaluators, when looking at the recidivism risk score, exists in only 7 cases. It was found that the largest number of items have a moderate agreement, as well as that the static recidivism risk factors were most consistently evaluated. The findings of our research show that the instrument has moderate rater agreement, on a sample of a high recidivism risk offenders, but also that there are certain problems that affect interobserver reliability.*

Keywords: *recidivism risk, convicts, assessment, inter-rater reliability.*

Др Радивоје ЈАНКОВИЋ⁸

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Др Драјан АРЛОВ

Интернационални универзитет, Нови Пазар

Горан ВУЧКОВИЋ

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303066J

УДК: 796.85:[351.74:343.125(497.11) 378.147:796.8(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 7. 11. 2021. године

Ревизија: 20. 4. 2022. године

Ревизија: 12. 11. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Употреба средстава за везивање: процедуре и контрола покретљивости

Апстракт: У овом раду је анализиран начин употребе средстава за везивање од стране овлашћених службених лица полиције (ОСЛ), с напласком на адекватности и ефикасности ових метода у ситуацијама када су испоњени законски услови, односно приликом сјечавања најада, отјора, бекства или самоповређивања. Након испоставаљања квалитетне контроле употребом других средстава принуде, ОСЛ може да одабере да ли ће средства за везивање употребити иако да руке буде везане испред или иза леђа. Појединачно процена, уз недовољан и неодговарајући ниво контроле, може да доведе до понављања исте проблемске ситуације или до изазивања нових, ујркос томе што су средства за везивање употребљена. Циљ овог рада је да помоћне у дефинисању процедуре приликом употребе средстава за везивање, како би се ова средства принуде адекватно употребљавала на сигуран и безбедан начин и за ОСЛ и за лице према коме се употребљавају. Одговарајућим статистичким процедурама је утврђена значајно мања брзина сјечања с рукама везаним иза леђа (4,37%) у односу на позицију када су руке везане

⁸ radivoje.jankovic@kpu.edu.rs

исцред, односно за 5,87% када су руке слободне. Између шрчања са слободним рукама и рукама везаних исцред шела није ушврђена сшайисшички значајна разлика. Такође, закључено је да смањена шокрешљивосш везивањем руку иза леђа смањује мошћносш манишулације, шшо омошћава осшварење вишеи нивоа квалитешне коншроле и ошжава изазивање нових шроблемских сшшуација.

Кључне речи: *сшцијално физичко образовање, средсшва шринуде, коншрола шокрешљивосши, бексшво.*

Увод

Овлашћена службена лица полиције (ОСЛ) могу да примењују законом дефинисана полицијска овлашћења, која су у функцији квалитета и ефикасности обављања полицијских послова. Специфичност улоге полиције као државног органа огледа се у праву на примену овлашћења, посебно кроз употребу средстава принуде. Ова средства се примењују искључиво у ситуацијама када се проблемска ситуација не може решити другим методама (Стевандић, 2022). С обзиром на то да су ОСЛ одговорна за исход, морају бити адекватно едукована, а значајан део едукативно-тренажног процеса, који доприноси квалитету употребе средстава принуде, одвија се у оквиру наставно-научне дисциплине специјално физичко образовање (СФО) (Арлов, 2003; Вучковић и сар., 2011). Циљ едукације јесте професионално оспособљавање које омогућава да ОСЛ у јединственој појединачној проблемској ситуацији препознају законски основ за примену овлашћења у виду употребе средстава принуде (УСП). Такође, потребно је да буду оспособљени да одговорно донесу одлуку да ли ће расположиво право применити или неће. Уколико се одлуче на примену расположивог права, неопходно је да благовремено, на адекватан начин задовоље дефинисане принципе за успешно решавање конкретне појединачне проблемске ситуације и остваре квалитетну контролу над лицем према коме су применили овлашћење, на начин којим се неће изазвати непотребне штетне последице (Арлов, 2004). Овај веома деликатан сегмент УСП захтева висок ниво базичних и специфичних моторичких способности које се развијају у оквиру наставно научне дисциплине СФО (Вучковић, Јанковић, 2021). Након УСП неопходно је у законском року доследно, аргументовано и исти-

нито извести о примени овлашћења, али и стручно учествовати у поступку утврђивања оправданости и правилности УСП (Арлов, 2020).

Средстава принуде се могу употребити над лицем које је изазвало проблемску ситуацију дефинисану као самоповређивање, бекство, отпор или напад. У складу са Законом о полицији, ОСЛ то морају учинити суздржано и сразмерно, и то само ако се на други начин не може извршити задатак. Ефикасност решавања проблемских ситуација УСП односи се на квалитет успостављене контроле (Арлов, 2020; Вучковић, Јанковић, 2021). То се може учинити физичком снагом која омогућава непосредни контакт између ОСЛ и лица које је изазвало проблемску ситуацију. Друга средства принуде, која могу да се употребе по сопственом нахођењу, треба сматрати за помоћна средства којима је могуће олакшати остваривање контроле (електромагнетна средства, распршивач с надражујућим средством, службена палица и превентивно коришћење ватреног оружја), или побољшати ниво успостављене контроле при употреби средстава за везивање. Средства за везивање су, према законским одредбама, доступна не само ОСЛ већ и припадницима других државних органа, који имају законско овлашћење за њихову употребу. Главна функција ових средстава је омогућавање вишег нивоа контроле приликом решавања конкретних проблемских ситуација (Арлов, 2006).

Поступак везивања се може реализовати на два начина. Први, када постоје могућност и оправданост да ОСЛ саопшти своју намеру, а да грађанин према коме је намера усмерена то прихвати. Други, када грађанин не прихвати да се према њему употребе средства за везивање, или када би саопштавање намере ОСЛ негативно утицало на квалитет извршења службене радње. Такође, уколико постоји потреба за појачаном контролом над лицем, средства за везивање могу се користити непосредно после употребе физичке снаге. У оба случаја уз сталну контролу над лицем потребно је извршити одговарајућу припрему и довести лице одговарајућу (безбедну) позицију погодну за употребу различитих средстава за везивање (Вучковић, 2005; Арлов, 2006).

У Закону о полицији дефинисано је да се *средства за везивање могу употребити ради сјечавања најада, оштора, бекства или самоповређивања лица*. Даље се наводи да се употребом *смайра*

везивање руку лица испред тела или иза леђа, тако да се при томе не нанесе нејојребна телесна бол или повреда везаном лицу. У Правилнику о полициским овлашћењима додатно се појашњава да се употребом средстава за везивање онемогућава ослобађање везаној лица, али без нашоња нејојребној бола прекомерним сјезањем руку ројирајућим деловима службених лисица, прекомерним сјезањем ласичних зајгеја или друјих за шо намењених или јојодних средстава. Из садржаја претходног текста види се да је, осим службеним лисицама, везивање лица са рукама испред или иза тела могуће извршити и пластичним затегама или другим средствима за то намењеним или погодним. Без обзира на врсту средства за везивање коју ОСЛ има намеру да употреби, неопходно је остварити контролу над лицем, као услов за сам поступак везивања. Осим тога, квалитетна контрола је неопходна у току везивања и након њега (Вучковић, Допсај, 2003; Арлов, 2006). Успостављање контроле може се реализовати применом овлашћења у виду издавања наређења и претње употребом и/или самом употребом адекватних средстава принуде (физичка снага, распршивач с надражујућим средством, електромагнетна средства, службена палица, ватрено оружје), с тим што се у завршном делу квалитетна контрола остварује употребом адекватних алата из простора физичке снаге (Арлов, 2020).

Овлашћеним службеним лицима остављена је слобода да одлуче да ли ће и на који начин употребити средства за везивање. Да би се постигла квалитетна контрола (пре и у току употребе средстава за везивање), неопходно је активно присуство ОСЛ уз одговарајући ниво бола који се изазива употребом физичке снаге, најчешће техникама полуга (Вучковић, Јанковић, 2021). На тај начин (везивањем и активношћу ОСЛ) могуће је осујетити понављање исте појединачне проблемске ситуације или изазивање нове (самоповређивање, бекство, отпор или напад). Употреба средстава за везивање претпоставља могући (у одређеним ситуацијама логичан) след након употребе физичке снаге, у циљу повећања квалитета контроле (Вучковић, 2005; Арлов, 2020). Другим речима, да би се извршило ефикасно везивање лица, потребно да ОСЛ оствари контролу алатима из простора физичке снаге и тиме омогући безбедну позицију у којој је могуће употребити било које од средстава за везивање.

У пракси, непоштовање принципа успостављања квалитетне контроле може бити узрок удаљавања (бежања), самоповређивања, отпора или напада лица, чак и након реализованог лишавања слободe. По сазнањима аутора овог рада, постоји значајан број оваквих догађаја, узрокованих неоствареном квалитетном контролом над лицем лишеним слободe, па и након употребе средстава за везивање. Међутим, велики број неевидентираних случајева може оставити простора за неповерење у наведена сазнања. Ипак, случај приказан у *Практикуму за криминалистику – тактику*, аутора Остоје Крстића (2002), у делу „Из наше праксе“, детаљно говори о последицама након лишења слободe лица и употребе средстава за везивање. У наведеном наслову, описани догађај се користи за приказ других облика поступања ОСЛ у обављању полицијских послова. Један део се односи и на недовољно квалитетно контролисано лице након везивања, које је успело да побегне, након чега су ОСЛ употребили ватрено оружје, а затим ангажовали значајне материјалне и људске ресурсе у периоду од десет дана како би поново остварили контролу над тим лицем. Такође, у ПУ Нови Сад, једно лице је након покушаја „примопредаје“ од стране ОСЛ у униформи припадницима криминалистичке полиције, искористило непостојање контроле (иако везан службеним лисицама са рукама испред тела) разбило стакло у холу службених просторија и, уз претњу самоповређивања делом поломљеног стакла, приморало ОСЛ да му омогуће удаљавање из службених просторија. Исто вече ово лице се, као тема разговора, појавило у једној ТВ емисији чији је гост био новопостављени начелник полицијске управе Нови Сад. Још један сличан успешан покушај бекства десио се приликом привођења лица из Рожаја у Подгорицу (према извештавању поступајућих ОСЛ, припадника полиције Републике Црне Горе). У том случају лице је било везано службеним лисицама (са рукама испред тела, без квалитетне контроле која се остварује присуством контролисаног бола) и успело је у покушају бекства. Након дужег ангажовања ОСЛ на трагању, лице је пронађено у једном речном току, жалост, без знакова живота. У наставку рада на овом случају, државни органи су дошли и до других информација, изузетно негативних по квалитет рада службе, а тиме и квалитет односа између полицијских службеника и грађана.

Приказани примери потврђују да, када је неко лишен слободе и везан службеним лисицама, не значи да је остварена квалитетна контрола над њим. Пракса показује да због непажње, погрешне процене или недовољног нивоа контроле, упркос употребљеним средствима за везивање, може да дође настанка нових проблемских ситуација (Арлов, 2016). Циљ овог рада је да помогне у дефинисању процедуре приликом употребе средстава за везивање, како би се ова средства принуде адекватно употребљавала на сигуран и безбедан начин и за ОСЛ и за лице према коме се употребљавају. Значај рада односи се на могућност да се полицијским службеницима помогне у доношењу одлуке када је у питању начин употребе средстава за везивање, с циљем остваривања квалитетне контроле над лицем лишеним слободе.

Методи

Адекватан начин употребе средстава за везивање анализиран је на основу:

1. вредновања квалитета контроле везаног лица;
2. брзине трчања у зависности од ограничења покретљивости горњих екстремитета (позиција руку: слободне, везане испред или иза тела).

Узорак испитаника

У истраживању је учествовало 76 студента мушког пола са Криминалистичко-полицијског универзитета у Београду. Просечна старост испитаника износила је $21,7 \pm 1,03$ година, телесна висина $182,2 \pm 6,5$ cm, телесна маса $82,7 \pm 8,8$ kg и индекс масе тела $24,8 \pm 2,2$ kg/m².

Мерење времена потребно да се савлада дисџанца од 20 метара

Сви испитаници су тестирани у оквиру предмета Специјално физичко образовање 3 – употреба средстава принуде, који се реализује на трећој години основних академских студија. Након детаљног објашњења циља, разлога и начина тестирања, као и одговара-

јуће функционалне припреме организма испитаника, они су имали задатак да што брже трче дистанцу дужине 20 метара. Уз адекватне паузе, које су испитаницима омогућиле потпун опоравак, тест је спроведен три пута у различитим условима:

1. трчање у стандардним условима са слободним рукама (20m),
2. трчање с рукама блокираним испред тела ($20m_{\text{ispred}}$),
3. трчање с рукама блокираним иза тела ($20m_{\text{iza}}$).

Време потребно да се претрчи 20 метара мерено је помоћу рачунарског система дизајнираног за испитивање физичке способности (*Physical ability test 02*), који се састоји од уређаја за усмеравање мере, апликативног софтвера и сензора (UNO-LEX, NS, Serbia). Фото-ћелије су постављене на две позиције удаљене 20 метара тако да пресецање зрака првог пара фото-ћелија покреће хронометар, док га пресецање зрака другог пара зауставља. На тај начин се мерило време потребно да се претрчи 20 метара. Резултат је изражен у секундама и представљен са три децимале.

Статистички методи

Резултати су анализирани применом основне дескриптивне статистичке процедуре. Израчунате су мере централне тенденције и дисперзије: аритметичка средина (\bar{X}), стандардна девијација (SD), минималне (Min.) и максималне вредности (Max.). Хомогеност групе утврђена је мерама које дефинишу нагнутост (Skew) и закривљеност (Kurt) у односу на Гаусову криву. Постојање статистичке разлике између тестова утврђено је анализом варијансе (ANOVA), док је разлика између парова појединачних варијабли ($20m - 20m_{\text{ispred}}$, $20m - 20m_{\text{iza}}$ и $20m_{\text{ispred}} - 20m_{\text{iza}}$) утврђена применом Бонферонијевог (*Bonferroni*) теста на нивоу статистичке значајности $p < 0,05$. За све статистичке анализе коришћен је софтверски програм *SPSS Statistics 17.0* (Hair et al., 1998).

Резултати

У Табели 1 приказани су резултати дескриптивне статистике за сва три мерења изражени у секундама.

Табела 1. Резултати дескриптивне статистике

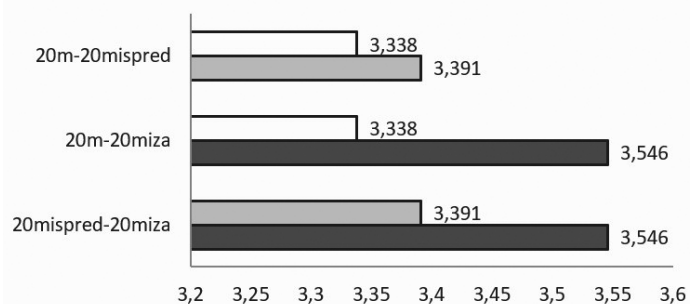
	\bar{x}	SD	Min.	Max.	Skew.	Kurt.
20m (s)	3,338	0,159	3,014	3,710	0,323	-0,470
20m _{ispred} (s)	3,391	0,166	3,093	3,885	0,601	0,127
20m _{iza} (s)	3,546	0,186	3,185	4,002	0,397	-0,204

Посматрано на генералном нивоу, резултати анализе варијансе указују на постојање статистички значајних разлика у моторичким способностима које се односе на брзину спринтерског трчања између група ($F = 30,163$; $p < 0,01$). У Табели 2 приказани резултати Бонферонијевог теста којим је утврђена разлика између три начина трчања. Постојање статистички значајне разлике утврђено је између 20m и 20m_{iza}, као и између 20m_{ispred} и 20m_{iza}, док између 20m и 20m_{ispred} није уочена статистички значајна разлика.

Табела 2. Резултати разлика утврђених Бонферонијевим тестом

Тест	Апсолутна разлика (s)	Релативна разлика (%)	p	
20m	20m _{ispred}	-0,053	1,56	0,168
	20m _{iza}	-0,207*	5,87	0,000
20m _{ispred}	20m _{iza}	-0,154*	4,37	0,000

* $p < 0,05$

Слика 1. Разлике у времену потребном да се пређе 20 метара између посматраних начина трчања

Дискусија

Контрола над лицем према коме се ујошребљавају средства за везивање

Ниво контроле остварене над лицем према коме се примењује овлашћење у виду употребе било ког средства принуде један је од два⁹ основна критеријума за вредновање квалитета извршења службеног задатка (Arlov, Popović, 2016). Квалитетна контрола лица, пре, у току и након употребе било ког средства за везивање, обавеза је ОСЛ и представља део њихових специфичних компетенција. Оствареним осећајем бола, употребом полуга (нпр. полугама прекомерним увртањем у зглобу рамена, у стојећем или лежећем положају на стомаку) могуће је обезбедити услове за употребу сваког средства за везивање, а посебно за везивање у позицији када су руке лица које се везују иза његовог тела. Присуство неопходног контролисаног бола пружа могућност да ОСЛ самостално и без журбе употреби средство за везивање, али и онемогући настајање непотребног телесног бола или повреде везаном лицу. Када је у питању везивање службеним лисицама, обавеза ОСЛ је да онемогуће неконтролисано смањење обухвата лисица везаног дела тела ангажовањем дуплог закључавања. За ангажовање ове техничке могућности службених лисица потребно је значајно време, а тиме и неопходна контрола над лицем (Arlov, 2006a; Арлов, 2020).

Ефикасност решавања појединачних проблемских ситуација одређена је нивоом остварене контроле, чиме се умањују шансе да се изазове нова проблемска ситуација или понови првобитна. Употреба средстава за везивање може се дефинисати као специфична моторичка способност ОСЛ која се условно може поделити на фазе: довођење у позицију за везивање, специфична манипулација (узимање средстава за везивање, сам процес везивања и, уколико су у питању службене лисице, активирање дупле акције), стварање услова за устајање лица лишеног слободе, вођење, укрцавање, транспорт, искрцавање... (Арлов, 2020). У свим сегментима, на специфичан начин се изазива одговарајући ниво бола, који уз

9 Ниво штетности насталих последица, поводом примене овлашћења у виду употребе средстава принуде, неизоставан је критеријум у поступку утврђивања оправданости и правилности примене наведеног овлашћења.

адекватно издавање наређења омогућава ОСЛ да ефикасно, оправдано и правилно употреби средства принуде у циљу решавања проблемске ситуације.

Како је приказано у примерима из праксе, везано лице може да понови или изазове нову проблемску ситуацију, што наводи на закључак да сама средства за везивање нису гарант спречавања бекства, самоповређивања или напада. За спречавање нових проблемских ситуација потребан је одговарајући ниво контроле који ОСЛ остварује непосредним физичким контактом. Повећање контроле над лицем употребом средстава за везивање остварује се, у суштини, ограничавањем покретљивости везаног сегмента. Међутим, везивање руку испред тела смањује могућност извођења покрета на страну (бочно), али покретљивост руку испред тела није умањена. Такође, с рукама испред тела могуће је узимање предмета, као и манипулација њима. Покретљивост и манипулација у тренуцима када не постоји адекватан ниво контроле над лицем (упркос употребљеним средствима за везивање) могу да доведу до свих типова проблемских ситуација (самоповређивање, бежање, отпор или напад). С друге стране, везивањем иза леђа значајно се смањују и покретљивост и могућност манипулације. Тако се у одређеној мери (свакако не у потпуности) умањује могућност изазивања проблемских ситуација у тренуцима када лице јесте везано, али није успостављен довољан ниво квалитетне контроле.

Разлике у брзини њрчања са рукама везаним испред и иза њела

Једна од проблемских ситуација које могу да настану и поред употребе средстава за везивање јесте и бекство. То би значило да је, након решавања актуелне проблемске ситуације, услед недостатка квалитетне контроле (грешка ОСЛ) лицу омогућено да побегне. Новонастала појединачна проблемска ситуација захтева поновно успостављање квалитетне контроле задовољењем принципа који се односе на благовремено препознавање, брзо доношење одлуке и реаговање, уз избор и реализацију одговарајућих алата из простора физичке снаге као законитог средства принуде (Арлов, 2020). Другим речима, потребно је стићи лице, остварити контакт с њим, а затим га, као што се наводи у *Закону о њолицији*, приморати на

послушност. Уколико су средства за везивање претходно употребљена, постоје две могућности под којима је бекство остварено – с рукама везаним испред тела и с рукама везаним иза тела. Анализе резултата овог истраживања показале су да не постоји статистички значајна разлика између трчања са слободним рукама и трчања с рукама везаним испред тела. Међутим, испитаницима је с рукама везаним испред тела било потребно статистички значајно мање времена (0,154 секунде, 4,37%) да претрче 20 метара него када су им руке биле везане иза тела. Такође, статистички значајна разлика утврђена је између група која су трчале са слободним рукама у односу на групу која је имала руке везане иза леђа, а разлика је износила 0,207 секунди, односно 5,87% (Табела 2). Практично посматрано, када је реч о брзини трчања, везивање руку испред тела није значајан ометајући фактор у ситуацијама у којима лице успе да се ослободи контроле и започне бежање.

Опрема коју униформисани полицијски службеници носе током радног времена има за циљ да помогне у решавању проблемских ситуација, јер када физичком снагом не може да се постигне жељени резултат, законом су предвиђена и друга средства принуде, у виду електромагнетних средстава, распршивача с надражујућим средством, службене палице, средстава за везивање и ватреног оружја (Arlov et al., 2015). Такође, у одређеним ситуацијама и задацима полицијски службеници носе и додатну заштитну опрему. С једне стране, опрема може да олакша савладавање лица и/или повећа безбедност ОСЛ, али с друге стране, њена маса смањује брзину кретања и мобилност (Dawes et al., 2015; Orr et al., 2019). Решавање проблемских ситуација бекства полицијски службеници дефинишу као активност током које се улаже максималан напор (Anderson et al., 2001), приликом чега маса опреме ОСЛ може да буде додатни отежавајући фактор. У истраживању које су спровели Јанковић и Коропановски (2020) посматрано је како опасач с припадајућом опремом утиче на брзину спринтерског трчања. Том приликом утврђено је да време потребно да се претрчи 20 метара с масом опасача статистички значајно (за 4,29%) утиче на време трчања у односу на спортску опрему. Уколико се резултати наведеног истраживања упореде с приказаним резултатима, може се констатовати да испитаник са рукама везаним испред тела претрчи 20 метара за краће време него испитаник који носи опасач за

3,13%. Међутим, у случају када су руке везане иза леђа, ситуација је обрнута, тј. испитаник са рукама везаним иза леђа трчи спорије за 1,4% него испитаник који је оптерећен опасачем. Другим речима, смањена покретљивост коју изазива положај руку везаних иза леђа више утиче на смањење брзине спринтерског трчања него што то чини маса опасача, па се на основу ових истраживања може претпоставити да би ОСЛ лакше и ефикасније успео да реши новонасталу проблемску ситуацију бежања уколико се средства за везивање употребљавају тако да се руке везују иза леђа.

Осим што маса опреме коју носе полицијски службеници утиче на праволинијско спринтерско трчање, утврђено је да постоје статистички значајне разлике и када је у питању трчање с променама правца (Kukić et al., 2020). У овом истраживању утврђено је да додатно оптерећење од 10 килограма смањује резултат Илиноис теста агилности за 1,22 секунде код мушкараца и 2,08 секунди код жена. Такође, установљено је да, без оптерећења, мушкарци постижу боље резултате него жене за 13,5%, а да се са увођењем оптерећења та разлика повећава и износи 15,88% – маса опреме има већи негативан утицај на жене. Успешност решавања проблемских ситуација (што укључује и бежање), с једне стране, зависи од морфолошких и психолошких карактеристика, нивоа утренираности, тактике и опреме полицијских службеника, а с друге стране, од карактеристика и способности лица према коме се средства принуде употребљавају (Vučković et al., 2011; Janković et al., 2020; Вучковић, Јанковић, 2021). Због свега наведеног, у циљу доношења одговарајуће одлуке о начину УСП, треба узети у обзир и чињеницу да за успостављање контроле над лицем полицијски службеници морају анализирати све релевантне факторе који утичу на ефикасност. Када су у питању средства за везивање, гледано у односу на циљ њихове употребе, може се закључити да се већа ефикасност остварује везивањем руку иза леђа.

Закључак

Средстава за везивање могу се користити као помоћна средства за успостављање вишег нивоа контроле над лицем лишеним слободe. Основна контрола се може остварити само непосредним контактом уз стално и активно учешће ОСЛ, које адекватним алатима

из простора физичке снаге може правовремено изазвати одговарајући ниво бола. У том циљу (квалитетна контрола), осим физичке снаге и средстава за везивање, неопходна је примена и овлашћења у виду упозорења и наређења. Другим речима, средства за везивање служе само да ограниче покретљивост и тиме помогну ОСЛ да физичким контактом оствари квалитетну контролу којом се неутралише могућност самоповређивања, бекства, отпора или напада. Средства за везивање употребљавају се у складу са *Законом о полицији*, којим је одређено да се *у употреби средстава за везивање, по правилу, смањена везивање руку лица испред тела или иза леђа*. На који начин ће се ОСЛ употребити средства принуде (па и средства за везивање), зависи од личне процене сваке појединачне проблемске ситуације.

У односу на циљ употребе средстава за везивање (спречавања самоповређивања, бекства, отпора или напада) може се закључити да се виши ниво сигурности остварује када се руке вежу иза тела, уз константну активност ОСЛ током контроле лица. Разлози за то су:

1. смањена покретљивост руку, којом се отежава остваривање нове појединачне проблемске ситуације из групе општих проблемских ситуација самоповређивања, бекства, отпора и/или напада;
2. смањена брзина трчања, што за ОСЛ олакшава решавање проблемске ситуације бежања; ова нова проблемска ситуација може да настане само када ниво контроле није одговарајући, тј. само због пропуста у контроли, након лишења слободе, везано лице може успети у покушају бекства.

С циљем унапређења начина употребе средстава за везивање (не само службених лисица) у наредним истраживањима потребно је анализирати сегменте физичке снаге и специфичне манипулације који се односе на употребу овог средства принуде. Адекватни начини могу да воде ка процедурама којима би се повећала ефикасност УСП, односно онемогућило самоповређивање, бежање, пружање отпора (пасивног и активног) и извођење напада лица које је лишено слободе. Крајњи циљ било би побољшање едукативно-тренажног процеса у оквиру СФО, које би могло позитивно да утиче на ниво специфичних компетенција, односно на квалитет и професионалност поступања ОСЛ приликом примене овлашћења у виду употребе средстава принуде.

Литература

1. Anderson, G., Plecas, D., Segger, T. (2001). Police officer physical ability testing re-validating a selection criterion. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(1), 8–31.
2. Арлов, Д. (2003). Физичка снага у функцији заштите безбедности припадника полиције. Угрожавање безбедности припадника полиције. *Зборник радова са међународно научно-сврхуно савејовање*, Београд: ПА. 223-230.
3. Арлов, Д. (2004). *Алаји самоодбране*. Нови Сад, ФБ Принт.
4. Арлов, Д. (2006). Употреба средстава принуде-средства за везивање. *Безбедности*, 48(4), 633-646.
5. Arlov, D. (2006a). Handcuffs with Two-sided Unlocking Using a Modified Key. In *„Policing in Central and Eastern Europe, Past, Present and Future.* (164-165) Maribor: Faculty of Criminal Justice and Security.
6. Арлов, Д. (2016). Анализа садржаја проблематике лишавања слободе у националним уџбеницима из криминалистике. *Безбедности*, 58(3), 72–95.
7. Арлов, Д. (2020). *Ујоиреба средстава принуде: овлашћење полице*. Нови Сад.
8. Arlov, D., Ivanović, A., Janković, R. (2015). Quality of the use of menace of coercion and determinating their justifiability and regularity in order to build the trust of citizens in state institutions. *Proceeding book of: International scientific conference Archibald Reiss Days*, (pp. 423–429), Belgrade, Academy of Criminalistic and Police Studies.
9. Arlov, D., Popović, M. (2016). Kvalitet utvrđivanja opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude u funkciji jačanja odnosa policije i drugih грађана. „Unapređivanje сигурносне улоге полице примљеном нових технологија и метода“ V међународна знанствено-стручна конференција – Истраживачки дани Високе полице школе, Загреб. *Зборник сажетака радова*, 60-61.
10. Вучковић, Г. (2005). Основна манипулација формацијским средствима за везивање – лисице. *Безбедности*, 47(2), 286–301.
11. Вучковић, Г., Благојевић, М., Допсај, М. (2011). *Специјално физичко образовање 2*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

12. Вучковић, Г., Допсај, М. (2003). Поузданост тестова за процену основне оспособљености за употребу средстава за везивање код полицајаца. *Зборник радова*, Полицијска академија, Београд, 325–343.
13. Вучковић, Г., Јанковић, Р. (2021). *Специјално физичко образовање 3 – ситуациони ниво и употреба средстава принуде*. Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
14. Vučković, G., Subošić, D., Kekić, D. (2011). Physical abilities of police officers as prerequisite for suppressing violence at sporting events in the Republic of Serbia. *Facta universitatis – series: Physical Education and Sport*, 9(4), 385–397.
15. Dawes, J., Orr, R.M., Elder, C., Krall, K., Stierli, M., Schilling, B. (2015). Relationship between selected measures of power and strength and linear running speed amongst special weapons and tactics police officers. *Journal of Australian Strength and Conditioning*, 23(3), 23-28.
16. *Закон о полицији*, Службени гласник РС, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.
17. Janković, R., Koropanovski, N. (2020). Gender differences in short sprint performance with and without occupational load. In *“Archibald Reiss days”, Volume 1, Edt. Jaćimovski, S.* (pp 741-747), University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade.
18. Janković, R., Spasić, D., Koropanovski, N., Subošić, D., Dopsaj, M., Vučković, G., Dimitrijević, R., (2020). Physical Abilities and Gender Differences: Binary Logic or Gender Dualism of the Police Organisation? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 71 (4), 283–296.
19. Крстић, О. (2002). *Практикум за криминалистику – тактику*. Полицијска академија, Београд.
20. Kukić, F., Koropanovski, N., Janković, R., Čvorović, A., Dawes J. J., Lockie G. R., Robin M. O., Dopsaj M. (2020). Association of sex-related differences in body composition to change of direction speed in police officers while carrying load. *International Journal of Morphology*. 38(3), 731-736.
21. Orr, R., Kukic, F., Cvorovic, A., Koropanovski, N., Jankovic, R., Dawes, J., Lockie, R. (2019). Associations between fitness measures and change of direction speeds with and without occupational loads in female police officers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(11), 1947.

22. Правилник о полицијским овлашћењима (Службени гласник РС бр. 41/2019).
23. Стевандић, Д. (2022). Полицијско овлашћење: прилог теоријско-правном одређењу појма. *Безбедности*, Београд, 64(2), 119-144.
24. Hair, J., Anderson, R., Tatham, R., Black, W. (1998). *Multivariate Data Analysis (Fifth Ed.)*. USA, Prentice – Hall, Inc.

Use of Restraint Devices: Procedures and Control of Mobility

Abstract: *In this paper, the method of using restraints by authorized police officers (APO) is analysed, with an emphasis on the adequacy and efficiency of these methods in situations where legal conditions are met, specifically in preventing attacks, resistance, escape, or self-injury. After establishing quality control using other means of force, the APO can choose whether to use the means of restraint so that the hands are tied in front of or behind the back. Misjudgement with an insufficient and inadequate level of control can lead to repetition of problem situations or the emergence of new problem situations, despite the usage of means of restraint. The goal of this paper is to help define the procedure for using means of restraint, so that this means of force can be used adequately, in a safe and secure manner for both the APO and the person on whom the means of restraint are used. The results showed a decrease in running speed with the hands tied behind the back compared to when the hands are tied in the front by 4.37%, and by 5.87% when the hands are free. No significant difference has been found between running speeds with hands free and with hands tied in front of the body. Reduced mobility resulting from tying the hands behind the back allows a higher quality level of control and reduces the possibility of new problem situations occurring.*

Keywords: *specialized physical education, means of coercion, mobility control, escape.*

Проф. др Драган БЛАГИЋ¹⁰

Проф. др Здравко ГРУЈИЋ¹¹

Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303083В

УДК: 343.541/.545-053.2/.6(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 5. 9. 2023. године

Ревизија: 31. 10. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Кривичноправна заштита полног интегритета деце

Апстракт: Заштита полног интегритета деце, у оквиру инкриминација онако која се штићи и полна слобода појединца, остварује се у оквиру кривичног законодавства прописивањем кривичних дела против полне слободe. Кривичним делима против полне слободe, за разлику од преходног закона који је регулисао ову област, којим се штићио сексуални морал, односно достојанство личности и морал, као објект заштите утврђује се полна слобода појединца као право на сексуално самоопредељење, односно заштите полног интегритета лица која нису у психичкој и психофизички сазрела (деца) и лица која нису су душевно здрава или су у стању које их онемоћује да брзо одлуче и приликом најмање на њихов полни интегритет. Повреда полног интегритета деце у виду сексуалног искоришћавања и злоупотреба стаје у најтеже облике криминалног онако која, па је стога заштите полног интегритета деце у уредном кривичном праву заједнички проблем свих држава без обзира на степен развоја и политичке, социјалне, културне, религијске или друге разлике.

Кривичноправна заштите деце се у нашем кривичном законодавству, поред традиционалних кривичних дела против полне

¹⁰ dragan.blagic@pr.ac.rs

¹¹ zdravko.grujic@pr.ac.rs

слободе, код којих се као тежи облик пројисује уколико је дело извршено према деце или малолетнику, осмислује и кроз пројисивање кривичних дела којима се искључиво пројиса заштити полної интисиритета деце. Изменама кривичної законодавства Републике Србије пројиса се додатна кривичноравна заштити полної интисиритета деце. Закон о изменама и допунама Кривичної законика из 2009. године инкриминисао је два нова кривична дела: навођење малолетної лица на пројисивовање полним радњама (члан 185а) и искористићавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела пројисив полне слободе према малолетном лицу (члан 185б). Новелами законика из 2016. године уведено је још једно кривично дело у оквиру главе кривичних дела пројисив полне слободе – полно узнемиравање (члан 182а). Објуба над децем предсавља, након кривичног дела силовања, инкриминацију којом се шитити полни интисиритет деце у најранијем периоду развоја кроз забрану.

У раду се анализирају кривична дела којима се пројиса основна и усмисавља додатна заштити полної интисиритета деце, али и преиситијује усклађеност нових нормативних решења са релевантним међународноравним документима у овој области, пре свега, са Конвенцијом Савета Европе о заштити деце од сексуалног злочиствања и сексуалног искористићавања.

Кључне речи: кривичноравна заштити деце, полне слободе, полни интисиритет деце.

Уводна разматрања

Приликом разматрања питања кривичноправне заштите полног интегритета детета морамо укратко указати на специфичан положај малолетних лица и деце у кривичном праву и специфичан облик кривичне одговорности малолетника, јер посебан положај малолетника као учинилаца кривичних дела потврђује потребу за додатном посебном заштитом малолетних лица као жртава кривичних дела. Наиме, савремено кривично право предвиђа посебан кривичноправни статус малолетних лица и деце, уважавајући чињеницу да код малолетника постоји другачији степен психозичког развоја у односу на пунолетна лица и утврђује посебну старосну границу кривичне одговорности малолетних лица, односно

утврђује старосну границу деце која не могу бити кривично одговорна. Иако не постоји идентичан приступ у упоредном кривичном праву, у великом броју законодавстава у савременим државама европско-континенталног правног система успостављени су нормативни критеријуми који су поставили одређену врсту стандарда у погледу прописивања старосне границе кривичне одговорности малолетних лица.

Посебан кривичноправни статус малолетних лица какав данас постоји у упоредном праву резултат је, историјски посматрано, препознате потребе да се на забрањена понашања која изврше деца или малолетници реагује другачије у односу на одрасле чланове заједнице. Пре првих извора римског права, постојала је симболична разлика у реакцији на недозвољена понашања између малолетника и пунолетних лица због препознате чињенице другачијег степена душевног развоја деце и малолетника.

У изворима римског права успостављена су посебна правила примене и извршења казни према малолетницима захваљујући принципу *malitia supplet aetatem* (злоступ надомешћује недораслост). Деца и малолетници су могу бити кажњавани због врсте или начина извршења дела, али не и за сва кривична дела. Према малолетницима су се примењивале казне, као и према другим извршиоцима, али се приликом избора и висине казне узимао у обзир њихов узраст (Ostendorf, 21-22). У раном периоду развоја римског права није се потпуно искључивала кривична одговорност свих малолетника, али су се због узраста могли блаже казнити у односу на остале извршиоце кривичних дела. Тако су деца узраста до 14 година у основи била кажњавана дисциплинским мерама јер су се сматрала кривично неодговорним због њихове способности за расуђивање и чињенице да она дело чине увек несвесно, те су због тога и била блаже (другачије) кажњавана (Skaberne, 4-5).

У наставку одређивања посебног статуса малолетника кроз развој римског права долази до потпуног искључивања кажњавања деце до седам година и блажег кажњавања деце узраста до 14 година. Јустинијанов кодекс је предвиђао да су деца до седме године (*infantes*) била потпуно ослобођена кривичне одговорности. Одговорност деце између седме и десете године (*infante proximus*) зависила је од тога да ли су у погледу извршеног кривичног дела она била *culpaе caraces* или нису, што се ценило у конкретном случају.

Код деце се у овом узрасту вршило испитивање њихових интелектуалних способности (*intellectus rei*), тј. испитивало се и ценило да ли је дете било способно да схвати значај дела. За трећу старосну категорију, од десет до четрнаест година (*pubertati proximus*), важила је иста претпоставка као и за узраст до десет година, с тим што се у случају постојања кривичног дела могло доказати и супротно (Живановић, 101, Таховић, 282). Тако је за ову категорију узраста важио принцип да су само по изузетку неурачунљива, тј. њима се посебно посвећивала пажња у случају постојања злочиначке воље. Тако је старији малолетник (*pubertati proximus*) био изједначен са пунолетним лицем, али је била предвиђена могућност блажег кажњавања.

У средњевековном периоду, у коме је доминантан положај и утицај хришћанске цркве на све сфере друштвеног живота, у основи није било придавања већег значај узрасту и личности малолетника као извршилаца кривичних дела. Проблеми световне природе решавани су у оквирима хришћанског учења и утицаја цркве, па је тако било и у области кривичног права и кажњавања. У каснијем периоду, такође под утицајем хришћанске цркве, долази до развоја служби заштите како би се организовала помоћ за незбринуту и запуштену децу и младе у циљу спречавања понашања која су била забрањена или су се таквим сматрала. Када је у питању кривичноправни положај деце и малолетника, важно је истаћи да је, на пример, у 13. веку у германским правним изворима (*Sachsenspiegel* и *Schwabenspiegel*) утврђена граница одговорности малолетника на 12, односно 14 година, док се деца до седам година нису сматрала кривично одговорним (Skaberne, 6). Оваква решења су у наредном периоду почела да се појављују у писаним изворима кривичног права у европским земљама.

До почетка XXI века кривично законодавство Републике Србије регулисало је кривичноправни положај и статус малолетних лица, као и њихову заштиту, у оквиру одредаба материјалног, процесног и извршног кривичног законодавства које се односе на све категорије учинилаца, иако је педесетак година раније постојала идеја о доношењу посебног закона којим би се регулисао кривичноправни положај малолетника. Одлучујући утицај на доношење посебног закона о кривичноправном положају малолетника, кривичном поступку против малолетника и извршењу кривичних санкција, остварили су, пре свега, савремени европски кривичноправни

системи у којима су донети посебни закони о малолетницима, ставови који су годинама изношени у научној и стручној јавности, али и великом броју усвојених међународних докумената о правима и положају деце, малолетних учинилаца кривичних дела или деце жртава кривичних дела.¹²

Идеја о настанку и развоју малолетничког кривичног законодавства резултирала је доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗМОКУД)¹³ из 2005. године, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године. ЗМОКУД садржи одредбе које на целисходнији и потпунији начин регулишу положај малолетних лица, уз постојање и одређеног броја одредаба које се односе и на њихову кривичноправну заштиту (имајући у виду да се и у називу закона користи термин „кривичноправна заштита малолетних лица”).¹⁴ Систематизација материје малолетничког кривичног права у посебан закон има за циљ да кривично право и поступак према малолетницима учини хуманим и ефикаснијим, као и да јединствено уреди систем малолетничког кривичног права.

Истовремено, у малолетничком кривичном праву се поред одредаба ЗМОКУД-а примењују и опште одредбе кривичног права које нису у супротности са ЗМОКУД-ом, како је и предвиђено у члану 4 овог закона, и наравно, све одредбе посебног дела Кривичног законика¹⁵, тако да се не може говорити о посебном и целомитом систему малолетничког кривичног права као самосталном и потпуно одвојеном од општих одредаба кривичног права.

12 Међу најзначајнијим међународним документима који се односе на права и положај деце, као и на кривичноправни статус малолетника, могу се навести: Конвенција УН о правима детета, Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе, Смернице УН за превенцију малолетничке деликвенције, Правила УН о заштити малолетника лишених слободе, Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману и други.

13 Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник Републике Србије бр. 85/2005.

14 Поставља се питање на који вид заштите малолетника се односи назив ЗМОКУД јер се, у суштини, основна кривичноправна заштита остварује кроз опште и посебне одредбе Кривичног законика, па је неопходно извршити усклађивање назива и садржине ЗМОКУД-а са општим одредбама Кривичног законика уколико се остаје при ставу законодавца да се овим законом уводи посебна кривичноправна заштита малолетних лица.

15 Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

Кривичноправна заштита сексуалног интегритета деце у позитивном кривичном законодавству

Кривичним закоником Републике Србије из 2006. године прописана је граница према којој се лице до ненавршених четрнаест година сматра дететом. Према Кривичном закоником (члан 112, став 8) дететом се сматра лице које није навршило четрнаест година. Према члану 1 Конвенције о правима детета, дететом се сматра свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније.¹⁶ Постоје аргументи за померање границе са четрнаест на петнаест година, као је то у неким земаља западне Европе, али и тенденције утврђивања ниже границе кривичне одговорности малолетника. Ипак је законодавац одредио да је та граница од четрнаест година оптимална и најучесталија.

У циљу пружања додатне кривичноправне заштите малолетним лицима, наше законодавство је наставило у правцу повећања заштите новелирањем Кривичног законика 2009. године и 2016. године, као и доношењем Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима 2013. године.¹⁷

Заштита сексуалног интегритета детета показује сталну тенденцију ширења у кривичноправним нормама, док се *ratio legis* заштите базира на евидентној потреби за ефикаснијим реаговањем на угрожавање или повређивање сексуалног интегритета деце и малолетника, што је, како се наводи у литератури, у складу са суштинским хуманистичким тенденцијама у односу на младе нараштаје (Шкулић, 370). Другим речима, имајући у виду потенцијалну угроженост сексуалног интегритета у периоду у којем живимо, разумно је успоставити шири систем кривичноправне заштите деце и малолетника. У последње време медијска пажња усмерена је на различите облике злоупотребе деце и младих, под којом се подразумевају и непажња у односу на неговање деце, али и различити облици физичке, односно сексуалне злоупотребе детета (Милојевић, 16), као и дечја порнографија.

16 Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета Службени лист СФРЈ – међународни уговори, бр. 15/90 и Службени лист СРЈ – међународни уговори, бр. 4/96 и 2/97.

17 Службени гласник Републике Србије бр. 32/13.

Злоупотреба права, положаја и полног интегритета детета испољава се и у активностима у којима деца учествују сопственом вољом, без принуде, као и у понашањима у којима се примењује принуда или прети употребом принуде у односу на невољно понашање детета. Сексуална злоупотреба и злостављање детета попримају различите облике, што повлачи додатне облике кривично-правне заштите у кривичном законодавству Републике Србије, имајући при томе у виду околности које се односе како на дете или малолетнике, тако и на самог учиниоца. Наиме, радње кривичних дела против полне слободе извршене према деци или малолетницима произилазе из одређивања или значења појмова сексуалног злостављања и злоупотребе детета.

Историјски посматрано, традиционална кривична дела против полне слободе постојала су још почетком 19. века, и она, у суштини, представљају основу данашњих инкриминација или система заштите полног интегритета детета. Код нас су та дела била предвиђена још у Криминалном (Казнителном) закону за Кнежевину Србију из 1860. године, док се појмови сексуалне злоупотребе и злостављања детета појављују тек у 20. веку (Николић, 134-135).

Када је реч о кривичним делима против полне слободе, али и неким другим кривичним делима повезаним са сексуалним деликтима, велики значај има усвајање и ратификација Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања.¹⁸ У питању је врло значајан међународно-правни документ из којег су произишле битне модификације главе кривичних дела против полне слободе у Кривичном закону. Такође, из Конвенције о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (тзв. Истанбулске конвенције) произашли су многи захтеви за изменама савремених европских кривичних законодавастава у односу на сексуална кривична дела, али и у погледу неких кривичних дела која су на одговарајући начин повезана са кривичним делима против полне слободе у контексту заштите сексуалности.¹⁹

18 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 1/2010.

19 У члану 36 Конвенције прописан је као кажњив посебан облик силовања, као посебно кривично дело те врсте, односно, свака релевантна сексуална радња до које долази без

У складу са новонасталим трендовима, у циљу ширења кривичноправне заштите према малолетним лицима многа савремена европска кривична законодавства, а пре свега немачко законодавство, одликују честе промене појединих кривичних дела из главе против „сексуалног самоопредељења” (*sexuelle Selbstbestimmung*). Тако је у делу који се односи на дечију порнографију и ширење порнографских списа прописано неколико нових облика кривичних дела која на сличан начин проширују кривичноправну заштиту деце и малолетника (Fischer, 20-21).²⁰

У току даљег излагања извршићемо анализу појединих кривичних дела у домену материјалног кривичног права, како бисмо увидели утицај међународних докумената у области заштите сексуалног интегритета детета у домаћем кривичном законодавству. Издвојићемо два нова дела – навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама (члан 185а КЗ) и искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу (члан 185б КЗ), као и кривично дело обљубе над дететом које, након кривичног дела силовања, представља основни облик заштите полног интегритета детета.

Због обима рада аутори неће анализирати кривична дела приказивања, прибављања и поседовања порнографског материјала и искоришћавања малолетног лица за порнографију (члан 185), посредовања у вршењу проституције (члан 184), обљубе над немоћним лицем (члан 179), обљубе злоупотребом положаја (члан 181) и подвођења и омогућавања вршења полног односа (члан 183) којима се, такође, успоставља или проширује обим заштите полног интегритета малолетника и деце у глави кривичних дела против полне слободе. Такође, новелама Кривичног законика из 2016. године уве-

сагласности, тј. пристанка, односно која није консенсуалне природе (сексуално насиље, укључујући и силовање); прописивање као кажњивог психичког или физичког насиља и прогањања (чл. 33-35 Конвенције), инкриминисање (било као кривичног дела, било као друге врсте деликта, попут прекршаја) полног (сексуалног) узнемиравања (члан 40 Конвенције). Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 12/2013.

20 § 184 Verbreitung pornographischer Inhalte § 184b Verbreitung, Erwerb und Besitz kinderpornographischer Inhalte, § 184c Verbreitung, Erwerb und Besitz jugendpornographischer Inhalte, § 184e.

дено је ново кривично дело у оквиру ове главе – полно узнемиравање (члан 182а), које предвиђа додатну заштиту полног интегритета детета кроз заштиту детета од полног узнемиравања.

Концепт кривичноправне заштите полног интегритета детета биће представљен кроз анализу кривичних дела обљубе са дететом, навођења малолетног лица на присуствовање полним радњама и искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу, која, према ставу аутора, могу да осветле основу традиционалног и новог приступа заштити полног интегритета малолетника и деце.

Обљуба са дететом

Кривично дело обљубе са дететом у смислу актуелног члана 180 Кривичног закона Републике Србије први пут је као такво у наше кривично законодавство уведено у Кривичном закону Социјалистичке Републике Србије из 1977. године, у члану 106 под називом „Обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило 14 година”.

Дакле, ради се о кривичном делу код кога је криминално-политички основ прописивања разграничење категорија лица према којима вршење сексуалних радњи треба да буде обухваћено криминалном зоном (деца) у односу на лица код којих је није потребна кривичноправна заштита полног интегритета, имајући у виду њихов узраст, доб, степен психичког и физичког развоја, као и способност и слободу одлучивања о ступању у сексуалне односе, односно праву на сексуално самоопредељење појединца.

Неспорно је да личност детета, уважавајући посебност биопсихолошког статуса и степен развоја детета, захтева и оправдава постојање посебне кривичноправне заштите детета и малолетника, кроз инкриминисање кривичног дела обљубе над дететом. Наиме, личност детета и малолетника пролази кроз различите стадијуме биолошког, психолошког и социјалног развоја и сазревања. Процес сазревања је веома сложен, па се тако дешава да психички живот малолетника често не може да прати убрзани биолошки и телесни развој детета (Дракић, 12, Лазаревић, 39-40). Пубертет као фаза развоја личности детета представља врло сложено стање праћено

различитим анатомским, физиолошким и психичким променама (Перић, 44-45). То је период у коме се психолошка својства односно особине темперамента, карактера и осталих особина личности малолетника врло брзо мењају под утицајем социјално-друштвених прилика, како у породици, тако и у друштву (Миловић, 184). Наш законодавац се определио за четрнаест година као за просечно старосно доба у коме већина појединаца достиже биолошку полную зрелост (Стојановић, 617).

Имајући у виду ове околности, може се закључити да је у криминално-политичком опредељењу законодавца за увођење ове инкриминације имала улогу чињеница да у узрасту детета до четрнаест година није довољно развијена способност слободног расуђивања и одлучивања о ступању у сексуалне односе, као и да започињање ранијег сексуалног живота може оставити психичке и физичке последице на њихов даљи развој, па је оправдано успоставити кривичноправну заштиту полног интегритета детета до навршене четрнаесте године кроз забрану вршења обљубе или са њом изједначеног чина над дететом.

Према ставу 1 члана 180 Кривичног законика забрањује се обљуба или са њом изједначен чин извршен над дететом. Вршење основног облика овог кривичног дела подразумева се уз пристапак, односно сагласност детета као пасивног субјекта. Пристанак, односно сагласност детета у кривичноправном смислу не постоји, тј. узима се да дете у том узрасту није способно да слободно одлучује и да добровољно ступа у сексуалне односе. И у случају да код детета постоји иницијатива за сексуалним односом у виду навођења, пожуде или воље исказане на неки други начин, узима се да постоји кривично дело. Иако ту не постоји пристапак у правом смислу речи, не сме постојати сила или квалификована претња, јер би у том случају постојао најтежи облик кривичног дела силовања из члана 178 став 4 (Стојановић, 617-618).

Радња извршења обухвата обљубу, односно продирање мушког полног органа у женски, дакле ради се о природном сједињавању полних органа мушког и женског лица (*immissio penis in vaginam*). За обљубу није довољан додир ових органа, већ је потребно да је дошло до продирања мушког полног органа у женски, макар и делимично (Лазаревић, 875-876). Кривично дело може бити извршено само са умишљајем.

Уколико се код учиниоца кривичног дела утврди да је био у стварној заблуди, што се може утврдити на основу више околности, а пре свега на основу дужине и квалитета познанства учиниоца и пасивног субјекта, начина понашања пасивног субјекта и његових других психичких и физичких карактеристика, онда се искључује постојање кривичног дела. Имајући у виду да и отклоњива стварна заблуда искључује кривицу, кривично дело неће постојати ако је учинилац имао разлога да верује да је пасивни субјекат старији од четрнаест година, што је нарочито могуће ако је то лице натпросечне (зрелије) физичке конституције и менталне (интелектуалне) развијености (Чејовић, 317).

За основни облик овог кривичног дела прописана је казна затвора у трајању од три до дванаест година. У наредна два става превиђени су квалификовани облици овог кривичног дела. Наиме, уколико је услед радњи из става 1 наступила тешка телесна повреда, уколико је дело извршено од стране више лица или уколико је дело имало за последицу трудноћу, запређена је казна затвора у трајању од пет до петнаест година, а уколико је наступила смрт детета прописана је казна од најмање десет година затвора или казна доживотног затвора. У случају да је извршено кривично дело из става 3 овог члана, према члану 46 Кривичног законика забрањено је условно отпуштање осуђеног лица (апсолутна забрана условног отпуштања) и у случају изрицања казне доживотног затвора, док је за претходне ставове могућа примена условног отпуста (факултативни условни отпуст).

Посебно питање у односи се на један посебан основ искључења постојања кривичног дела. Наиме, у ставу 4 овог члана предвиђа се да се учинилац неће казнити ако је са дететом извршио обљубу или са њом изједначен чин (из става 1) ако између њих не постоји значајнија разлика у њиховој душевној и телесној зрелости. Криминално-политичко оправдање за овакав законски приступ јесте искључење принуде, па ово решење има оправдање само ако се ради о добровољним односима или другим сексуалним актима између лица сличног или наизглед истог узраста. Да би се говорило о испуњењу основа за искључење кривичног дела, захтева се да је учинилац малолетно лице, иако то законодавац не прецизира, јер ако би био пунолетан, онда се не би могло говорити о значајнијој разлици у душевној и телесној учиниоца и детета. Дакле, законо-

давац у ставу 4 није изричито поставио услов да извршилац буде малолетник, а у случају да је извршилац пунолетно лице, услов да не постоји значајнија разлика у душевној и телесној зрелости не би могао бити испуњен.

Ако се имају у виду поједина решења (Немачке, Аустрије, Швајцарске), та разлика би се кретала око две до четири године, с тим што пасивни субјект не би смео бити млађи од дванаест година. Тако, на пример, немачки Кривични законик у ставу 2 т. 1 члана 176ц предвиђа да ће се казнити учинилац који је у време извршења дела навршио 18 година и извршио обљубу са дететом или према детету извршио сличне сексуалне радње које су повезане са продирањем у тело, или допустио да дете према њему изврши сличне сексуалне радње које су повезане са продирањем у тело (Hörnle, Klingbeil, LL. M. (Yale), Rothbart, 144-145). За разлику од нашег Кривичног законика, који предвиђа да се дететом сматра лице које није навршило 14 година, швајцарски закон предвиђа у члану 187 став 1 максималну старосну границу – 16 година. Аустријски кривични законик у члану 206 (*Schwerer sexueller Mißbrauch von Unmündigen*) у ставу 4 предвиђа да, уколико разлика у старости између учиниоца и лица која нису навршила 14 година, тј. деце – незрелих лица, није већа од три године, ако се полна радња не састоји у пенетрацији са предметом и ако дело нема за последицу тешку телесну повреду (члан 84, став 1) или смрт незреле особе, учинилац се не кажњава према ставу 1 и 2, осим у случају да незрела особа (дете) још увек није навршила 13 година живота. Такође, члан 207 (*Sexueller Mißbrauch von Unmündigen*) у ставу 4 предвиђа да ако разлика у старости између учиниоца и деце, тј. лица која нису навршила 14 година, није већа од четири године, учинилац се не кажњава, осим у случају ако незрело лице (дете) још увек није навршило 12 година живота. (Hörnle, Klingbeil, LL. M. (Yale), Rothbart, 146).

Полазећи од решења и искустава у упоредном кривичном праву, сматрамо да би се могао заузети став да се законски прецизније дефинишу услови који се односе на разлику у годинама учиниоца кривичног дела и детета, односно, пасивног субјекта, што би свакако допринело мањој самовољи судских органа и већем поштовању начела одређености у контексту примене начела законитости у кривичном праву.

У вези с тим, указујемо да Стојановић истиче да, ако разлика у годинама није већа од две, треба поћи од претпоставке да је наве-

дени услов у погледу душевне и телесне зрелости испуњен, односно, уколико би разлика у годинама била између две и четири године, било би потребно у конкретном случају утврђивати и упоређивати степен душевне и телесне зрелости како учиниоца, тако и пасивног субјекта (Стојановић, 619).

Табела 1. Број пријављених кривичних дела обљубе са дејештом у периоду 2010–2022 године

година	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
чл. 178	45	38	28	36	24	29	25	36	32	38	21	29	31

Извор: Републички завод за статистику

Према подацима Републичког завода за статистику,²¹ у периоду од 2010. до 2022. године пријављено је укупно 412 извршених кривичних дела обљубе са дететом, или нешто мање од 32 кривична дела просечно годишње. Максималан број пријава бележи се у 2010. години, 45 кривичних дела, а најмање у 2020. години – 21 пријављено кривично дело. Имајући у виду општу стопу пријављених кривичних дела на годишњем нивоу, може се закључити да је укупан број пријављених кривичних дела обљубе са дететом процентуално прати трендове укупног броја пријављених дела, без значајнијих осцилација. Иако су измене нормативног оквира пружиле додатну кривичноправну заштиту полног интегритета малолетника, извршење овог и других анализираних кривичних дела из главе кривичних дела против полне слободе није у порасту, осим због кривичног дела полног узнемиравања из члана 182, од чијег инкриминисања се бележи пораст укупног броја ове групе кривичних дела.

Навођење детета на присуствовање полним радњама

Кривично дело навођење „малолетника” на присуствовање полним радњама уведено је у наше кривично законодавство Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године.²² Основи разлог прописивања ове инкриминације јесте рати-

²¹ <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>, приступ 17. 10. 2023.

²² Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2009.

фикација Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, као и њена имплементација у домаћи кривичноправни оквир, првенствено због наглашене потребе да се предузму све неопходне мере да би се инкриминисале радње намерног навођења детета да буде сведок сексуалног злостављања или других сексуалних активности, уколико се само дете не приморава да у њима учествује.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2016. године дошло је до измене законског назива основне инкриминације из члана 185а, где је реч „малолетник” замењена термином „дете”.²³ Инкриминација кривичног дела из 2009. године односила се на малолетна лица, са разликом што је било инкриминисано навођење малолетника на присуствовање извршењу кривичних дела против полне слободе која поред силовања обухвата и сва друга кривична дела код којих радња извршења обухвата обљубу или са њом изједначени чин, односно другу полну радњу, односно присуствовање другим сексуалним односима или радњама. Као разлог измене назива кривичног дела, односно термина малолетник појмом дете у наслову кривичног дела, заснива се на начелном ставу да би се присуствовање детета сексуалним радњама фактички свело на посматрање таквих радњи, што може имати штетне последице по даљи психички развој детета, односно оставити последице на психички статус детета или његово разумевање природе сексуалних радњи и односа (Шкулић, 19-20), чиме се додатно желео заштити полни интегритет детета. За основни облик овог кривичног дела из 2009. године била је предвиђена казна затвора у трајању од шест месеци до пет година, док је даљим изменама пооштрена на казну затвора у трајању од једне до осам година. За тежи облик кривичног дела, који је предвиђен у ставу 2 овог члана, који прописује да је радња извршена употребом силе или претње, предвиђена је казна затвора у трајању од две до десет година.

Радњу извршења основног облика овог кривичног дела чини навођење детета да присуствује и посматра извршење кривичног дела силовања или вршење обљубе и са њом изједначеног чина или друге полне радње која се не врши над пасивним субјектом овог кривичног дела. Дакле, у питању је ситуација у којој је дете

23 Службени гласник Републике Србије, бр. 94/2016.

посматрач полних радњи, а у ту позицију је дошло „захваљујући” учиниоцу који га је на то навео (Миловић, 197). Навођење детета на присуствовање полним радњама подразумева подстрекавање, наговарање, убеђивање или наређивање детету да посматра обљубу или са њом изједначени чин, с тим што би наређивање морало бити таквог интензитета да се не би могло сматрати силом или претњом, које су инкриминисане у ставу 2 овог члана. У литератури се, када је у питању начин подстрекавања, истиче да у обзир долазе сви начини на које се врши подстрекавање, што значи убеђивање на разноврсне начине, стављање у изглед некакве користи, истицање добрих страна таквог присуства, нуђење награде и друго (Шкулић, 20). Питање је шта би се под тзв. другим полним радњама подразумевало, односно о којим се то полним радњама може говорити. Јесу ли то оне недозвољене полне радње које су кажњиве и вређају полни интегритет детета? Доминантан став у кривичноправној теорији јесте да навођење на присуствовање кривичном делу силовања подразумева навођење на присуствовање сексуалним активностима које су исте врсте, а најпре у погледу њихове недозвољености (Стојановић, 641), мада се према нормативном решењу из нашег законодавства може и закључити да се инкриминише и навођење на присуствовање полним радњама које су дозвољене, односно чија радња извршења не представља инкриминисано понашање. У том случају долазимо до једног необичног законског решења, по коме је навођење детета на присуствовање дозвољеним сексуалним активностима представљало кривично дело, док би навођење малолетника на учествовање у истим тим активностима (са тим или другим лицем) било дозвољено, осим ако не би били испуњени елементи кривичног дела подвођења из члана 183 КЗ (Стојановић, 640). Стога је доста необично да је у законском тексту навођење детета на присуствовање силовању и навођење детета на присуствовање добровољним сексуалним односима (двоје одраслих људи), које произилази из термина друга полна радња, предвиђена иста затворска казна (Миловић, 201).

Криминално-политички посматрано, свакако се оставља простор за опширнију анализу и предлоге законодавцу, како би се остварила што прихватљивија заштита полног интегритета детета у смислу правилнијег степеновања (кажњавања) навођења на присуствовање различитим облицима других полних радњи у односу

на навођење на присуствовање кривичном делу силовања или другим кривичним делима из главе кривичних дела против полне слободе.

Табела 2. Број пријављених кривичних дела навођења дејетета на ирисусиствовање полним радњама у периоду 2011-2022 године

година	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
чл. 185а	1	2	2	1	2	0	1	0	0	0	0	1

Извор: Републички завод за статистику

У Табели 2 приказани су подаци о броју пријављених кривичних дела навођења детета на присуствовање полним радњама из члана 185а, у периоду од 2011. до 2022. године, који показују да се ово кривично дело готово и не појављује у пракси рада органа формалне социјалне контроле. Највећи број пријављених дела у току једне године је два, а у пет посматраних година није пријављено ниједно.

Искоришћавање рачунарске мреже или комуникациједругим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу

Реч је о још једном кривичном делу из члана 185б Кривичног законика које је своје утемељење нашло у националном кривичном законодавству, а чији повод за увођење новелама законика из 2009. године представља Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања. Дакле, законска инкриминација овог кривичног дела односи се на свако лице које у намери извршења кривичних дела из члана 178 став 4, 179 став 3, 180 ст. 1 и 2, 181 ст. 2 и 3, 182 став 1, 183 став 2, 184 став 3, 185 став 2 и 185а овог законика користи компјутерску мрежу или друго средство информационо-комуникационих технологија да договори састанак са малолетником и појави се на унапред договореном месту ради састанка, за шта је запређена казна затвора од шест месеци до пет година.

Додатна заштита полног интегритета детета успостављена је у ставу 2 овог члана, према коме се за исте радње извршене према

детету прети казном затвора у трајању од једне до осам година.

Наведена законска инкриминација, и поред појединих измена у глави кривичних дела против полне слободе, указује на постојање одређених садржинских и суштинских нелогичности. На пример, члан 178 став 4 Кривичног законика предвиђа најтежи облик кривичног дела силовања, и то ако је услед силовања наступила смрт лица према којем је дело извршено, или ако је учињено према детету, при чему је могућ стицај са кривичних делом из члана 185б. Из тога произлази да би релевантна била само чињеница смрти лица које је силовано, или ако је дело учињено према детету, или би се, пак, алтернативно, у обзир узимале обе околности. У члану 179 став 3, слично претходном члану, предвиђен је најтежи облик кривичног дела обљубе са немоћним лицем, и то ако је услед обљубе немоћног лица из претходних ставова тог члана наступила смрт лица према коме је дело извршено, или је дело учињено према детету. Код овог члана, а у вези са чланом 185б, такође произлази да може бити основана само смрт лица, јер ако је то учињено према детету, то је већ предвиђено у ставу другог поменутог члана. Овако предвиђене инкриминације (које се тичу члана 178 став 4 и члана 179 став 3) свакако могу довести до недоумица у пракси, где се суду остављају одређене потешкоће у примени наведених чланова. Слична ситуација се понавља и код осталих прописаних кривичних дела из ове главе – 180 ст. 1 и 2, 181 ст. 2 и 3, 182 став 1, 183 став 2, 184 став 3, 185 став 2 и 185а (Стојановић, 641). Из наведеног се закључује да је неопходна интервенција законодавца која би се односила на отклањање нормативних нелогичности, дуплирања, како би се избегло нагомилавање већ постојећих законских решења и тиме на што прихватљивији начин пружила боља кривичноправна заштита полног интегритета деце и малолетника.

Радња извршења овог кривичног дела уз постојање намере одређена је кумулативно, што значи да морају бити испуњена оба услова: а) да је путем рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима договорен састанак са малолетником (став 1) или дететом (став 2) и б) да се учинилац појавио на договореном месту ради састанка.

Из радње извршења овог кривичног дела произилази да извршилац улази у криминалну зону када је остварио покушај, као и кад је дело довршено. Ово кривично дело је двоактно, тј. потре-

бно је кумулативно да извршилац договори састанак са малолетником и да се појави на договореном месту ради састанка. У овом случају важи опште правило код двоактних кривичних дела – да покушај постоји онда када је остварена једна радња извршења са умишљајем. Сматра да је дело остало у покушају ако да је састанак договорен, али се извршилац није појавио на договореном месту ради састанка. Ако би се извршилац појавио на договореном месту, али не ради састанка, већ због неког другог разлога, дело би остало у покушају (Делибашић, 566). Такође, дело би остало у покушају и онда ако би се учинилац појавио у близини договореног места проверавајући да ли ће се малолетник појавити. С обзиром на специфичност кривичног дела, извесно је да се учинилац и пасивни субјект не познају, осим што су претходно комуницирали путем рачунарске мреже или другим технолошким средствима, писмено, усмено кроз разговор или путем видео-преноса (Миловић, 283).

Овом инкриминацијом се покушава остварити додатна кривичноправна заштита полног интегритета малолетника и детета кроз забрану искоришћавања рачунарских мрежа или других техничких средстава комуникације, као средстава извршења кривичног дела, уз неспорно постојање намере код учиниоца да се вршењем овог кривичног дела и уговарањем састанка изврши неко друго кривично дело из главе кривичних дела против полне слободе према малолетнику или детету.

Табела 3. Број пријављених кривичних дела искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу у периоду 2011-2022 године

година	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
чл. 185б	0	0	0	0	1	2	0	2	1	1	0	1

Извор: Републички завод за статистику

Као и код претходно кривичног дела, у Табели 3 приказани су подаци о броју пријављених кривичних дела искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу из члана 185б, у периоду од 2011. до 2022. године, који показују да се ово кривично дело, такође, не појављује у пракси

рада органа формалне социјалне контроле. Највећи број пријављених дела у току једне године је два, и то у две посматране године, а у шест година у анализираном периоду није пријављено извршење ниједног кривичног дела искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу.

Закључак

Кривичноправна заштита полног интегритета детета остварује се прописивањем инкриминација којима се успоставља основни облик заштите и увођењем нових инкриминација, којима се проширује систем заштите полног интегритета деце и малолетника. Велики утицај на измене кривичног законодавства и увођење нових инкриминација остварили су значајни међународни акти у овој области, пре свих Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, као и Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Несумњиво је да овај облик сексуалног криминалитета може имати и међународни карактер, да се нпр., дечија проституција или дечија порнографија у разним видовима одвијају организовано и синхронизовано, и да зато захтева што бољу међусобну сарадњу више земаља и усаглашеност нормативних оквира држава.

Аутори су се одлучили да, осим основних питања која се односе на кривичноправни положај деце и малолетника као извршиоца кривичних дела, посебну пажњу посвете положају деце и малолетника као жртава кривичних дела којима се повређује или угрожава полни интегритет, имајући у виду посебан степен психофизичког развоја деце и малолетника, кроз анализу одређеног броја кривичних дела из главе кривичних дела против полне слободе. Угрожавање полног интегритета деце и малолетника може оставити несagleдиве последице на њихов даљи физички и психички развој, али и на каснији период живота, због чега је успостављање адекватних кривичноправних облика заштите полног интегритета од кључне важности.

Иако се у глави кривичних дела против полне слободе налази већи број инкриминација којима се штити полних интегритет деце

и малолетника, аутори су се одлучили за анализу три кривична дела, од којих се првим, кривичним делом обљубе са дететом, успоставља основни систем заштите полног интегритета, поред најтежег кривичног дела силовања из ове групе, док су наредна два кривична дела, навођење детета на присуствовање полним радњама и искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу, последица новелирања Кривичног законика из 2009. године под утицајем поменутих међународних аката у области заштите сексуалног интегритета детета, и њима се успоставља додатна заштита полног интегритета.

Анализа кривичних дела показала је да постојећи нормативни оквир прихватљив, али да постоји простор за уношење измена, односно прецизирање одредаба, којима би се на адекватнији начин успоставио шири систем заштите полног интегритета деце и малолетника или отклонили недостаци који судовима остављају могућност арбитрарности приликом одлучивања у конкретним случајевима.

С друге стране, анализирајући податке о броју пријављених кривичних дела обљубе са дететом, навођења детета на присуствовање полним радњама и искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу у Републици Србији у периоду од 2010. до 2022. године, може се закључити да не постоји значајнији број пријава ових кривичних дела. Код првог дела, укупан број пријављених дела на годишњем нивоу нешто је испод тридесет и два, и није евидентиран пораст броја пријава у посматраном периоду. Када су у питању нове инкриминације, уведене након новелирања Кривичног законика из 2009. године, кривична дела навођења детета на присуствовање полним радњама и искоришћавања рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу, намеће се закључак да се оне не појављују у пракси органа формалне социјалне контроле јер укупан број пријава кривичних дела на годишњем нивоу не прелази два, а у преко половине година у посматраном периоду није забележена ниједна таква пријава.

На основу представљене анализе броја пријављених анализираних кривичних дела не може се *a priori* заузети став о томе да ова врста угрожавања полног интегритета детета не представља феномен који заслужује даља истраживања, посебно имајући у виду претпоставку о тамној бројци криминалитета код кривичних дела против полне слободе. Иако је анализирани нормативни оквир прихватљив за успостављање основног и додатних облика заштите полног интегритета деце и малолетника, континуирана и систематска анализа феномена сексуалног искоришћавања деце и адекватност система кривичноправне заштите полног интегритета мора бити предмет константног преиспитивања.

Литература

1. Делибашић, В. (2017). Приказивање, прибављање, и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију. *Crimen*, No. 3/2017, Правни факултет Универзитета у Београду.
2. Дракић, Д. (2010). О кривичној одговорности малолетника. Нови Сад.
3. Живановић, Т. (1937). Основи кривичног права Краљевине Југославије, Општи део, друга књига, Београд.
4. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.
5. Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, Службени гласник Републике Србије, бр. 32/2013.
6. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 12/2013.
7. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 1/2010.
8. Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета Служ-

- жбени лист СФРЈ – међународни уговори, бр. 15/90 и Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 4/96 и 2/97.
9. Конвенција УН о правима детета, <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>, 1. 9. 2023.
 10. Кривични закон Социјалистичке Републике Србије, Службени гласник СРС, бр. 26/1977.
 11. Кривични законик, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.
 12. Кривични законик Аустрије, Strafgesetzbuch, StGB, <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2016/08/Criminal-Code-Austria-1998.pdf?x19059>, 1. 9. 2023.
 13. Кривични законик Немачке, Strafgesetzbuch – StGB, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/, 1. 9. 2023.
 14. Лазаревић, Љ. (2006). Коментар Кривичног законика, Београд.
 15. Лазаревић, Љ. (1963). Положај младих пунолетника у кривичном праву, Београд.
 16. Миловић, М. М. (2021). Баштина, Приштина - Лепосавић.
 17. Миловић, М. М. (2016). Кривичноправна заштита деце у области сексуалних односа, докторска дисертација, Београд.
 18. Николић, Д. (1991). Кривични законик Кнежевине Србије - Ниш.
 19. Ostendorf, H. (2009). Jugendgerichtsgesetz, Kommentar. 8. Auflage, Baden-Baden.
 20. Правила УН о заштити малолетника лишених слободе, <https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/pravila-una-o-zastiti-maloletnika-lisenih-slobode/>, 1. 9. 2023.
 21. Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>, приступ 17. 10. 2023.
 22. Skaberne, B. (1996). Razvoj Kazenskoga prava za mladoletnike, Zbornik znanstvenih rasprav Pravne fakultete v Ljubljani. Strafgesetzbuch – StGB, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/, 1. 9. 2023.
 23. Смернице УН за превенцију малолетничке деликвенције – Ријадске смернице, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Smernice-ujednjenih-nacija-za-prevenciju-maloletnicke-delikvencije-Rijadske-smernice.pdf>, 1. 9. 2023.

24. Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману – Токијска правила, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/standarna-pravila-ujedinjenih-nacija-un-za-mere-alternativne-institucionalnom-tretmanu-tokijska-pravila.pdf>, 1. 9. 2023.
25. Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе – Пекиншка правила, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>, 1. 9. 2023.
26. Стојановић, З. (2022). Коментар Кривичног законика, Београд.
27. Таховић, Ј. (1955). Проблем малолетника у кривичном праву, *Анали Правног факултета у Београду*.
28. Hörnle T./Klingbeil, C. LL. M. (Yale) Rothbart K. (2014) Sexueller Missbrauch von Minderjährigen: Notwendige Reformen im Strafgesetzbuch, Humbolt Universität zu Berlin,
29. Council of Europe Convention of the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Lanzarote Convention (CETS 201).
30. Чејовић, Б. (2008). Кривично право у судској пракси, посебни део, Београд.
31. Шкулић, М. Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела, Београд.
32. Шкулић, М. (2022). Кривичноправна реакција на дечију порнографију- порнографију малолетних лица – пласирану, насталу злоупотребом рачунарске мреже, комуникације другим техничким средствима, РККП, бр. 2/2022, Београд.

Criminal Law Protection of Sexual Integrity of a Child

Abstract: *Criminal law protection of a child from sexual violence is very complex in nature and is achieved by prescribing crimes against sexual freedom. In the Serbian criminal legislation, in most criminal offenses, protection is provided for their qualified, i.e. more serious, form. Violation of the sexual integrity of a child in the form of sexual exploitation and abuse is one of the most serious, inhumane, crimes. Systematic study of the phenomenon of endangering the sexual freedom and integrity of child undoubtedly represents a supranational problem and overcomes the mutual social, cultural, religious and other differences of individual states.*

Criminal law protection is achieved by prescribing certain behaviors as criminal acts, i.e. by stipulating when certain human behaviors can be considered punishable and under what conditions, as well as by prescribing penalties for such acts. It is the most vulnerable category (child) that is placed in a special position according to which sexual freedoms and integrity are most seriously violated and endangered, which inevitably requires initiation of criminal proceedings in order to protect them. On the one hand, in the modern criminal legislation, the legal incrimination is expanding in most criminal acts when it comes to children, because, on the other hand, the number of criminal acts committed to the detriment of children is increasing. In support of this is the fact that the adopted Law on Amendments to the Criminal Code from 2009, in the chapter against sexual freedom, criminalized two new crimes: inducing a child to attend sexual acts (Article 185a) and abuse of computer networks and other technical means of communication for committing crimes against sexual freedom against a minor (Article 185b). The original text of the Criminal Code also contains incriminations of Rape ((Article 178), Sexual Intercourse through Abuse of Position (Article 179), Sexual Intercourse with a Child (Article 180), Showing, Procuring and Possessing Pornographic Material and Minor Person Pornography (Article 185) which provide protection of the child's sexual integrity.

The paper analyzes criminal acts that provide basic and additional protection of the child's sexual integrity, but also examines the compliance of new normative solutions with relevant international legal documents in this area, primarily with the Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Abuse and Sexual Exploitation.

Keywords: *criminal protection of child, sexual freedom, sexual integrity of the child*

Ана ЈЕВТОВИЋ

докторанд, Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Каџарина МАРИЋ

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Доц. др Маја ВОЈИНОВИЋ

Факултет за менаџмент, Сремски Карловци, Универзитет

„Унион – Никола Тесла”, Београд

ДОИ: 10.5937/безбедност2303107Ј

УДК: 351.74:050]:659.3(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 2. 9. 2022. године

Ревизија: 5. 2. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Друштвена улога Полицијског власника и појава црне хронике у Србији

Апстракт: Посматрајући друштвену историју медија кроз међуоднос новинарства, полиције и државе, анализирамо лист Полицијски власник, који је крајем XIX века постигао велики ефекат у популарисању црне хронике у ондашњем јавном мњењу. Иако су представљали савремено и стручно полицијско власило, уредници (који су били и полицајци и новинари), остварили су одговорним, ангажованим и мобилишућим приступом на граници књижевно-публицистичког стила значајне професионалне помене, постигајући видљиву и у међународном окружењу. Култура читања штампе није се могла ширити брзо колико и жеља за друштвеним променама, али већина власника садржаја који је говорио о лоповима, преваранцима, хајдучима, убицама, корумпираним представницима власти, провајерима и сличним актерима девијантних појава, без сензационализма, манипулација и флорификација таквих особа, била је задивљујућа. Полицијски власник је блажим, неформалним и више пријатељским приступом традио моћи поверења са заједницом, ширећи репутацију полиције и затворених, истовремено мењајући друштвену свесћ о корупцији, криминалу и другим историјским појавама. Кроз „поуке и поуке” и снажан етички и акци-

*вистички ирисивуи евидентан од ирвих бројева, иублика је намеи-
нуше сивове ирихвистала као оријентир у све ишурбулентнијем и
небезбеднијем окружењу.*

Кључне речи: Полицијски гласник, црна хроника, новинарство,
стил извештавања, безбедност.

Увод

У овом раду друштвена и безбедносна историја Србије посматрају се кроз преглед настајања, опстајања и функционисања штампе, као некада популарног гласила намењеног широј јавности, али и значајног средства обликовања политичке културе и стабилног окружења. Стицањем аутономије и коначним ослобађањем од турске власти тридесетих година XIX века, кроз процесе урбанизације и модернизације започела је дуга борба за креирање националног идентитета, културне независности и изградње нових социјалних односа. „Прелазак са турске калдрме на европски асфалт” био је тежак и одговоран процес који је захтевао велико ангажовање интелектуалне елите, која се тек стварала. Синови угледних српских трговаца, лекара и чиновника, школовани по Бечу, Пешти, Паризу, Венецији, Берлину, али и Москви и другим великим центрима, у другој половини овог века враћају се у домовину, гледајући како да промене традиционалне феудално-племенске друштвене обичаје и обрасце понашања. Испрва у Београду, а потом и у другим већим градовима и варошима, оснивају се грађанска друштва, из којих ће брзо настати и сталешке организације са израженим потребама за информисањем сопственог чланства, али и шире заједнице. Прво је основано *Адвокатско удружење* (1871), затим *Српско лекарско друштво* (1872), па *Апотекарско друштво* (1887), тако да ће временом свака бројнија професија формирати сопствена друштва и организације. Историчар штампе Јован Скерлић овај тренутак издваја као преломан у процесима модернизације којима Србија коначно одбацује до тада доминантан страначки утицај и деобе у друштву: „Дотле су у српској штампи владали искључиво политички листови, начелни и борбени органи појединих странака”, док се сталешким организовањем „почињу јављати листови – приватна предузећа, који се не обраћају више једној политичкој групи но широј публици” (Скерлић, 1966: 84). Поделе на обреновићевце

и карађорђевићевце, конзервативце и либерале, староседеоце и дошљаке благо се померају у други план. Младе друштвене снаге ступају на јавну сцену, креирајући односе у којима политика више није ударна вест. Отуда је за овај рад важно уочити и како већина најутицајнијих сталешких друштава има своје новине: *Бранич* – намењен адвокатима, *Српски архив за целокуино лекарство* – намењен лекарима, *Пољопривредни гласник* – намењен сељацима итд. (Стојановић, 2008: 254). Педантни француски истраживач друштвених промена Алексис де Токвил (Alexis de Tocqueville) међу првима је уочио значај појаве грађанских „удружења”, сматрајући да она постају снага промена које ће демократизовати друштво.²⁴

Свака држава у свом настајању води рачуна о унутрашњој и спољашњој безбедности, формирајући полицијске снаге којима су приоритетни циљеви заштита територије и сигурност становништва, али исто тако води рачуна и о сопственом имиџу. Иако се у тим временима није знало за односе с јавношћу, маркетинг и сличне комуниколошке дисциплине, можемо запазити да се доста бриге посвећивало изградњи *репутације* којом би се стекло поверење обичног света. „Посматрајући настанак државе и њен међуоднос с полицијским службама, могли бисмо да констатујемо велику међузависност и преплитање – од начина организације и модела функционисања, преко опхођења са грађанима до општеприхваћене представе и поверења које су уживале у јавности”, закључују Милашиновић и Јевтовић, издвајајући слику у јавности која настаје као резултат деловања служби на терену и извештавања у медијима.²⁵

Појава првог полицијског листа

За кратко време, новинарство и полиција у Србији прошли су кроз велики број организационих промена, делећи судбину нејаке државе. Министарство унутрашњих дела, након добијања аутоно-

24 По Токвиловом мишљењу сталешка удружења су најавила појаву непрофитног сектора „који ће омогућити отварање Запада” (Brigs, Berk, 2006: 165–166).

25 „Ако знамо да односи с јавношћу битно утичу на промене мишљења, ставове, гледишта и судове – једном речју, репутацију коју полиција има у друштву – јасно је зашто све више времена треба посвећивати медијима и начинима на које они преносе поруке различитим деловима јавности.” (Милашиновић и Јевтовић, 2017: 169).

мије 1830. године, било је задужено за старање о јавном реду, личној и имовинској сигурности, здрављу, јавном моралу, сиротињи, трговини, занатима, мерама за јавну употребу, поштама и шумама, али и за оружане снаге, јер Србија према договору са османским властима није имала право на сопствену војску све до 1862. године, када је коначно оформљено и Министарство војно. Основни принципи садржани су у акту *Устройение Централне Државне Управе у Књажевсџву Србији*, којим је формирано седам министарстава, међу којима је и Министарство унутрашњих дела. Растући број полицијских чиновника и служби које су се на разне начине бавиле овим пословима утицао је и на одлуку да ова организација оснажи друштвену репутацију издавањем сопствених новина. Од идеје до реализације протекло је пуно времена, а занимљиво је да се у међувремену на овај корак прва одважила војска. Генералштабни пуковник и тадашњи војни министар Јован Мишковић, уз помоћ професора Јована Драгашевића, 1879. Године покренуо је часопис *Рајник*, са образложењем: „Доста је времена прошло откако је наша војска без свог гласила, без војног листа. Уплив тога недостатка на нашу војску може да цени само онај, који зна, какву улогу игра данас уопште књижевност у свету. Војска без свог листа је као човек без говора.” Генерал Милојко Лешјанин 1881. године мења назив часописа у *Службени војни лист* и уређује га по угледу на француска и пруска искуства.²⁶

Када се у суботу 9. августа 1897. године појавио први број *Полицијског гласника*, било је јасно да ће у богатој понуди штампе Србије још једна друштвено важна организација потражити своје место у оштрој медијској конкуренцији. Да је лист комерцијално оријентисан, може се закључити из уводног обраћања будућим читаоцима: „Први број ‘Полицијског гласника’ шаљемо само онима, за које сматрамо, да им је дужност да га држе и да се по могућству постајају да га прошире.” Такође, апелује се на заинтересоване да што пре пошаљу претплату, а ако то не желе, да достављени примерак врате издавачима. Нескривена намера издавача била је и да новина постане званично гласило будућег полицијског удружења.²⁷ Уред-

26 За време Првог светског рата Службени војни лист је излазио у Солуну (осим 1916), не прекидајући континуитет све до марта 1941. године. Био је недељни лист, али је према потребама излазио и чешће.

27 „Прва реч”, Полицијски гласник I, 1 (1897).

ништво је исправно проценило улогу новог гласила, које је садржајем требало да задовољи стручну потребу све бројнијег полицијског и чиновничког апарата, али и да едукује ширу заједницу, чиме би обезбедило опстанак на тржишту. Колико је бројност штампе била изражена, говори и податак да се само те године појавио 31 новоосновани лист. Сурове услове конкурентности илуструје чињеница да су почетак Првог светског рата од њих дочекала само три. Скерлић узроке несналажења види у неприпремљености уређивачких тимова да препознају захтеве професије, па су због „подилажења” купцима и непрофесионалности трпели губитке: „Нови листови више воде рачуна о вестима но о идејама, више о занимљивости но о полемикама, више о подлиску но о допису, више им је стало до читалаца но до присталица.” (Скерлић, 1966: 85)

Прве реакције публике на појаву *Полицијској џласника* биле су више него охрабрујуће, што се види већ из текста у другом броју, објављеном наредне суботе, 16. августа 1897. године: „На наш лист претплатила су се сва министарства, више новчаних и других завода са по неколико примерака, а Управа града Београда на 10 примерака, са наређењем да га сва подручна надлештва држе. Исто тако и команда жандармерије узела је наш лист за своје канцеларије у Београду и канцеларије свију одреда у земљи...” Претплатом су подршку дали готово сви полицијски чиновници, судије, већи гостионичари и кафеције који су новине ставили у своје објекте на радост гостију, па се може рећи да је пријем превазишао очекивања, што показује и чињеница да су прва два броја морала бити доштампавана. Међутим, култура претплаћивања на штампу није се могла ширити брзо колико и жеља за друштвеним променама. То и не чуди ако се зна образовна и економска структура становништва које је осамдесетих година тог века живело у Србији. Огромна већина била је на селу, бавећи се земљорадњом и сточарством, тако да је одлука власти да се основно образовање прогласи обавезним имала за циљ повећање процента писмености. Покретање стручних и забавних листова, часописа и ревија било је везано углавном за Београд, тадашњу престоницу која је „у фебруару 1882. године имала тек нешто више од 33.000 житеља, али у којој су биле све важније образовне институције, укључујући Краљевску Српску Државну штампарију, Војну академију, Богословију, Народну библиотеку, Читалиште, Српско учено друштво и Велику школу”

(Бјелица и Јевтовић, 2006: 297). То значи да је тираж *Полицијског гласника* из данашње перспективе био више него скроман, али и да је број нумераната у почетку био задовољавајући када се има у виду укупан број штампаних издања на тржишту.

Криминалистика, форензика, судство, потернице и књижевност на једном месту

Полицијски гласник је на почетку био у власништву Одбора Министарства унутрашњих дела, да би мало касније постао и званично гласило Министарства. У првим бројевима у заглављу листа најпре је стајало „Стручни лист за све полицијске радње”, да би потом било понуђено и ближе појашњење: „Стручни лист за полицију, безбедност и администрацију полицијских општинских власти”. Опредељење издавача види се већ из уводног текста првог броја: „Покрећући стручни лист за све полицијске радње које се врше, како у општини тако и код државних власти, ми смо уверени да ћемо имати много тешкоћа, али нас у томе куражи идеја: да овим листом попуњавамо у нашој отаџбини једну осетну празнину, а у исто време да стварамо могућност сваком човеку, а нарочито ономе у чијим се рукама налази извршење ма које полицијске радње – извор из кога ће се моћи уверити, је ли саобразно постојећим законима, уредбама и обичајима, појављени случај у свом делокругу извршио како ваља или не.” Уређивачка политика је подразумевала да се прате све информације у области криминалистике и сродних научних дисциплина, као и судске праксе у Европи и земљи, и о њима информишу читаоци. Отуда је у садржајима било места и за разне поучно-забавне прилоге, информације и поруке приступачне широј публици коју је кроз занимљиве и поучне прилоге на неки начин требало придобити. Странице формата 24,5 x 31 цм преломљене су на два или три ступца, са међустубачним линијама. Обим листа био је осам страна, ређе четири, а повремено су излазили и двоброји на 12–14 страна. Дешавало се да изађу и ванредни бројеви, који су били нешто мањег обима (најчешће четири стране). Лист је од 1897. до 1921. године излазио једном недељно у Београду, са разумљивом паузом током Првог светског рата. Први уредник био је некадашњи полицајац Наум Димитријевић, који још у уводном тексту објављеном 9. августа 1897. године под насловом

„Прва реч” најављује како ће изгледати садржај: „Осим криминалне белетристике (чији је представник г. Таса Миленковић), колико је имамо у преводима и орђиналима, полицијске књижевности нема у Србији, или и ако је и мало има то је толико знано, да многи људи мисле да и не може бити какве друге полицијске литературе, осем оне која се налази у Зборницима и расписима полицијским.” Аутор даље појашњава како би отклонио сваку дилему: „Уместо полицијске литературе, која је код нас врло малена, ми се лаћамо тога задатака да нашим листом заменимо исту у колико се она уопште узев, може новинама заменити” (*Полицијски иласник*, 1897, бр. 1, стр. 1). Тако се кроз бројеве могу проналазити упутства полицијским иследницима како водити истрагу („о упадању кроз прозоре”, „упадању кроз врата”, „о нападу кроз браве”, „о кесарошким крађама”, „о крађама на вашарима”, „о фалсификовању печата”, сл.), одговори правницима и државним чиновницима о поступањима у насилним поступцима осумњичених, као и бројни савети обичним људима како поступити током „похаре” или сличних криминалних активности. Да је такав приступ био прихватљив за власт, показује податак објављен у броју од наредне године, где се кроз кратку вест саопштава како су „Њихова Величанства краљ Александар I и краљ Милан примили у аудијенцију уредника *Полицијског иласника*” и том приликом изразили своје задовољство оствареним резултатима (број из 1898, год. II, стр. 67 и 83).

У међународној сарадњи уочавамо велики допринос приближавању европским и светским искуствима. На пример, у листу је објављено више од 250 прилога 80 страних аутора, у којима се говорило о мотивима и циљевима безбедносних промена и полицијских поступања, што је требало послужити нашој служби и успелницима као узор деловања. Из журналистичког угла занимљиво је да је у САД још 1845. године покренут *Национални полицијски лист*, фокусиран на сензационалистичко-таблоидне приче о злочинима, да би променама у власништву седамдесетих година истог века постао један од најчитанијих тако што је у садржаје укључио спортска дешавања и обавезно провокативне фотографије старлета.²⁸ Наш *Полицијски иласник* није заговарао тако комерцијализован

28 Ричард Фокс (Richard K. Fox), ирски имигрант, фокус је прво усмерио на спорт, прецизније атлетику, али је због фотографија и сензационалистичких прича лист био радо читан међу мушкарцима по берберницама док су чекали свој ред (Welky, 1998).

приступ, сматрајући да се злочини, крв и невоље не могу продавати за новац без подуче читатељства.

Од 1905. године у заглављу стоји да је *Полицијски гласник* „Службени лист Министарства унутрашњих дела”, а уредник постаје тадашњи начелник Министарства унутрашњих дела Душан Алимпић. Министарство је нескривено утицало на садржину, као и на дистрибуцију новина, јер је планирало да широком дистрибутивном мрежом и великим бројем претплатника унапреди рад полиције и сарадњу са становништвом. До 1913. године на месту уредника смењивали су се Алимпић и Добривоје Бакић, који су писали за лист од његовог оснивања, а краће време на овом месту налазио се и Милорад А. Вујичић. Издавајемо и да је уместо одговорног уредника листом 1908. године управљао Редакцијски одбор (Чедомиљ А. Костић, Душан Ђ. Алимпић, Добривој В. Бакић). Када је основан, годишња претплата је износила 20 динара за Србију, односно 30 динара за иностранство. Последње године постојања, пре Првог светског рата, годишња претплата је остала 20 динара, али само за припаднике полицијских власти, а за све друге смањена је на 12 динара. За иностранство цена новина је била двоструко већа, односно 24 динара годишње, али према доступним подацима претплата је била проблем у свим фазама издавања. То се одлично види из малих огласа и обавештења датих на крају скоро сваког броја, где се претплатници моле да испуне свој део обећања, или ће им достава листа бити прекинута. Листе претплатника потврђују да су међу њима били виђенији људи из Румуније, Аустрије и Бугарске, па се може констатовати да је лист имао међународни углед.²⁹

У периоду 1920–1924. *Гласник* је био службени орган Одељења јавне безбедности Министарства унутрашњих послова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, да би наредних пет година излазио као службени полицијски орган Министарства унутрашњих послова.³⁰ Излазио је са прекидима до скоро самог завршетка Другог светског рата (прва етапа 1897–1914; друга етапа 1920–1944).³¹ Афирмативна

29 Полицијски гласник ће остати запамћен и као први српски лист који је извезао своју лиценцу. Бугарска полиција је по угледу на њега основала своје новине.

30 Архив Југославије АЈ, фонд Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије (14), Одељење за државну заштиту, специјализована штампа – Полицијски гласник, 14-81-317.

31 Полицијски гласник је био службени полицијски орган шефа Српске државне безбед-

и пропагандно-активистичка сврха новина видљива је у намери да се јавности приближе биографије и резултати полицијских старешина, укључујући и њихове фотографије. С друге стране, објављено је више од 5.000 слика окорелих криминалаца против којих се водио поступак и који су на разне начине угрожавали друштво, док је број текстова који су се односили на црну хронику био преко 12.000. Њихова карактеристика је књижевно-публицистички стил наратије, чиме се криминалистичке истраге и теме приближавају ширем аудиторијуму. Због једноставног, народног језика и занимљивости казивања читаност је за оно доба била веома велика, можда и због тога што је лист попуњавао велику празнину у односима полиције и јавности.

Током историје, или „како је време пролазило” – да употребимо метафору Бригса и Берка (Brigs, Berk, 2006: 258) – српско друштво схвата да са појавом индустријализације, којом се увећавају богатства појединаца и количина слободног времена, расту унутрашње насиље и несигурност. С једне стране, мењају се обрасци рада, село се маргинализује, породична задруга више не функционише, при чему доток становништва и миграција у градове узрокују раст крађа, појаве фалсификовања новца и докумената, злочина и бројних девијантних понашања, док с друге стране, промена економских токова и неравномерност у прерасподели капитала шире атмосферу страха и неизвесности. Недостатак информација о безбедносној култури, али и о последицама бујања патолошких активности, подстиче интересовање за до тада табуизиране теме из сфере криминала. „Сличнице из коцкарског живота”. „Лоповске досетке”, „Лудило и злочин”, „Где је леш” и сличне рубрике и текстови најављују ширење црне хронике, која живописним стилем приповедања, али и старатељским односом ка обичном свету, као магнет привлачи читаоце свих нивоа образовања и година старости. У својим „поукама и подукама” уредници инсистирају на прикупљању доказа приликом полицијских увиђаја, али исти принцип траже и у новинарском извештавању.³² Зато је појава *Полицијској*

ности од 1942. и излазио је све до јула 1944. године, пише у дисертацији Невенка Кнежевић-Лукић (Кнежевић-Lukić, 2019).

32 У савременој полицији данас се примењује англосаксонски модел под називом *evidence-based practice*, што би се могло превести као „рад полиције заснован на доказима” (Спасић, 2020: 162–185). У нашој академској заједници доминирају страна иску-

гласника била значајна за ширу друштвену историју медија јер је поред информативног имала и значајан едукативни карактер. Новина ослобођена партијског патернализма (наравно, у мери којој је то закон допуштао), захваљујући сталешкој организованости имала је професионалну усмереност, што се најбоље види кроз анализу садржаја.

У првом делу листа објављивани су и званични укази о напредовањима и постављењима у служби, активностима власти и државних органа, док је други, опширнији део са називом *Чланци* садржао извештаје о полицијским истрагама, нудећи као додаток и полицијски речник намењен припадницима служби како би „једнообразним радњама” вршили своје дужности, „па се после неће моћи казати да власти раде један исти посао различито и то другогаче у Београду, а другогаче у неком срезу или округу”.³³ Из овога се јасно уочава професионално-едукативна и стручна мисија новина, које сценаризацијом девијантних понашања теже да промене патријархалну свест српске јавности, посебно чинећи све да преобразе понашање лица из криминалне сфере. Наративизација стварности продужава и оснажује регулативни утицај службе, јер се кроз дискурс црних хроника друштвене праксе легитимишу у друштвени поредак у којем функционишу. Процеси симболичких промена су сложени и вишезначни, али како је садржај новина постајао занимљивији и експлозивнији, тако је и број читалаца растао. *Гласник* открива до тада непознате приче о лоповима, преварантима, хајдучима, убицама, корумпираним представницима власти, греховима државних чиновника итд., али истовремено учи народ како да им се супротстави или помогне полицији да их похапси. То се добро види из броја 5, када (на страни 34) пише о ухваћеном лопову „кога је радник државне штампарије познао по слици објављеној у нашем листу”, позвао жандарма, а он га сместио у затвор.

Црна хроника је увек занимљива читаоцима, али када се објављује у полицијским новинама, јасно је да садржи скривено значење. Сарадници листа су веома добро плаћени, али се од њих очекује да јасно укажу на примере пожељног понашања. *Полицијски гласник*

ства и теорије (нпр. Corder, 2019; Knutsson, Tompson, 2018), при чему је скоро занемарен податак да су нагавештаји оваквог приступа постојали у нашем Полицијском гласнику.

33 Полицијски гласник I, 1 (1897).

циља да постане морални светионик у друштвеном окружењу, што значи да став треба да буде важнији од саме информације. Отуда се често још из назива рубрика види шта редакција мисли. На пример, текст *Грижа савесџи*, са поднасловом *Криминални доџађај* (бр. 9, стр. 61–62; 1889), говори о жени која је покрала већ мртвог мужа, не знајући да је новац тестаментом већ њој одређен, тако да остатак живота проводи у кајању. Публицистичко-наративни стил казивања драматизује целу причу, са поентом да се ниједан злочин не исплати, јер на крају живота све долази на наплату.

Висок морализаторски тон избија из сваке рубрике, сваког текста. Као илустрације ево дела текста „О крађи”, којим се грађани информишу на које све начине разбојници врше крађе:

„Неки домаћин враћао се позно увече са неке пријатељске вечере својој кући, у којој је баш у то време крађа вршена. Лоповски стражар, који је знао да је он газда куће, даде својој дружини у кући знак да гледају пута и начина како ће умаћи. Он међутим, сачека газду пред капијом. Чим му се приближио и упитао га шта ту ради и кога чека, он му одговори: да му се жена напрасно разболела; да има јаке болове и да је дошао по бабицу, која у тој кући станује, да је одведе његовој болној жени. Газда га увераваше да у његовој кући не седи никаква бабица, да никада није ни седела, нити би он дозволио да у његовој кући станује. Али овај лоповски стражар запомагаше непрестано, доказујући, да му је казато, да на сигурно у тој кући бабица станује. На томе остаде све дотле, док му газда не рече, да ће га одвести до стана једне најближе бабице. Ту понуду прими овај са највећом благодарношћу, па се онда обојица упутише што брже могоше бабичиној кући. Али кад се газда уморан вратио својој кући, имађаше шта и видети.” (*Полицијски џласник*, број 15, 15. новембар 1897, страна 115, „Истрага – О крађи”)

Поента је очигледна: наивност је нешто што преступници вешто користе, тако да се преношењем туђих негативних искустава код аудиторијума подстичу обазривост и самоконтрола.

Сталешка усмереност листа отворила је велики простор појашњењима послова полиције, али и интересантном приступу на нивоу литерарности, којом се открива опасан и непознат свет криминала и људи ван закона. Ретки истраживачи садржаја *Полицијској џласника* уочавају ту спрегу књижевног и журналистичког, чиме се садржај популарише и добија на видљивости: „Тако у тек-

стовима из тзв. црне хронике проналазимо прави зачетак српског криминалистичког жанра. Врло је занимљиво пратити како се догађај транспоновео у вест, или постајао грађа за тзв. полицијску књижевност” (Јовановић, 2012). Мобилизација јавног мњења заснивала се на вештинама и техникама приповедања које стижу са сваке стране листа. Мутација у обликовању жанровске структуре видљива је и код биографија полицијских старешина, догађаја из живота познатих хајдука или окорелих лопова и убица, када кроз извештаје уочавамо елементе документарне репортаже, фелтона и есеја. Патријархални културни модел је нарушен и доведен у питање, а да публика није ни осетила да је дала свој пристанак.

Такмичење међу новинама не огледа се само кроз брзину и редовност појављивања, већ и кроз уважавање уредника и новинара који аранжирају, тумаче и обликују вести и извештаје. У том светлу посебно је занимљива рубрика „Из полицијског албума”, која је доносила квалитетне наративе са детаљним портретима злочинаца, уз често објављивање њихових фотографија, укључујући и припаднике породица. Она открива везе унутар друштва, пукотине у полицијском и судском систему и рањивост заједнице, оснажујући склоност да емотивно везује публику са протагонистима криминалних активности. Из теорије жанрова уочавамо доминацију вести, које се понекад шире у извештаје. Они често немају временску актуелност, али ексклузивношћу догађаја и чињеница које први пут испливавају на јавну површину привлаче ондашње читаљство. Тако се вештом и динамичном нарацијом догађај обликује у вест или извештај, добијајући комбиновани литерарно-журналистички дискурс. Тиме се потврђује гледиште професора Радомира Животића, који тврди да је лексика у вестима разноврсна колико и сам живот.³⁴ Ова једноставна форма дискурса заснивала се на вештини приповедања (данас би је назвали *storytelling*) или развијања приче којом се одржавала пажња читаоца.³⁵ „Исписујући чињенице о преступницима у рубрици ‘Из полицијског албума’ неретко

34 „Готово све може бити обликовано у форми вести – догађаји, процеси, појаве, сва друштвена збивања, економска кретања, уметнички и културни живот – а све то изискује да буде адекватно именовано” (Životić, 1993: 33).

35 Кристијан Салмон (Salmon, 2010) наративни преокрет (narrativist turn) заснива на преокретима у садржају, али и скривању смисла који се вештом нарацијом удаљава од стварности, форсирајући забавну причу која обогаћена детаљима, топлином и емоцијама одвлачи пажњу на другу страну.

се дешавало да се посебна пажња посвети њиховој карактеризацији, обично датој кроз детаљни приказ њихових злочина, а што је требало да утиче на већу уверљивост приказаног догађаја и личности. Касније су ти догађаји као ‘слике из живота’, ‘слике из велеградског предграђа’, ‘слике са села’, белешке из полицијских дневника и сл. прерастали у праве крими-приче у рубрици ‘Поучно забавни део’” (Јовановић, 2012: 561–577). У нашем случају новинарство и белетристика су у међусобном преплитању, као и у тадашњем европском и светском окружењу. Тек са таблоидизацијом, забава постепено и тихо улази у свет штампаних симбола, али да би новине продрле у масе, било је неопходно да неколико пута појефтине, уз промену навика и потреба аудиторijума.

Црна хроника у *Полицијском иласнику*

„Када је постала држава тада је постала и полиција. Држава се без ње не може замислити”, пишу уредници *Полицијског иласника* (бр. 1, стр. 2; 1889.), чиме јасно исказују своја друштвена опредељења. Порочно српско друштво (коцка, крађе, преваре, пљачке, прељубе, силовања, убиства...) свакодневно је било изложено бројним девијантним дешавањима, од којих су најбруталнија и најкарактеристичнија налазила своје место у новом листу. Свест о штетности и погубности криминалног деловања није била толико развијена, тако да помагачи (јатаци) и логистичари актера злочина нису адекватно жигосани од друштвеног окружења. Подела на истинито и лажно, стварно и фиктивно кроз гласине, фаме, руморе и дезинформације често би доводила јавно мњење у дилеме и неодлучност, тако да је новина која је преносила званичне чињенице била важна за доношење ставова о конкретним догађајима. За анализу смо издвојили један карактеристичан пример, који објашњава моделе и технике злочиначког удруживања:

Опасна дружина

Панта Симић – Ћибић, скитница родом из Костањца у Босни (1886. год.), средњег раста, сувољав и риђ,

Срећко Банић, зем. родом из Кормана у срезу поцерском (рођен 1861. год.) повисок, крупан, црномањаст, и

Ружа, жена Срећкова, средњег раста, црномањаста, рођена 1871. год.

Још 15. маја 1899. године власт среза поцерског ухвати Панту у кући Срећковој те га као скитницу и без занимања протера, али је Панта том приликом побегао испред спроводника и дошао опет овом Срећку и са њиме почео да краде, пљачка и убија.

Ево дела за која се зна да су починили:

1. Ноћу између 21. и 21. марта пр. год. обили су дућан Павлу Антонићу трг. из Брдарица, покрали му разне ствари и готов новац у вредности од 1000 динара;

2. Ноћу између 6. и 7. априла пр. год. провалили су зид на стајаћој соби Панте И. Пајића механције из Уровца, те му покрали разне ствари и готов новац у вредности од 1500 динара;

3. Ноћу између 18. и 19. маја пр. год. пробили су зид на дућану Живане уд. Арнаутовића, из Дебрца, покрали јој готов новац 1070. дин, и разне ствари у вредности од 750 динара;

4. Ноћу између 15. и 16. јуна пр. год. пробили су зид на дућану Димитрија Дамњановића трг. из Шапца, покрали су новаца 400 динара и разне ствари у вредности од 200 динара;

5. Ноћу између 6. и 7. октобра пр. год. пробили су зид на дућану Драгутина Петровића трг. из Шапца, и покрали су разне ствари у вредности од 600 дин;

6. Ноћу између 6. и 7. децембра пр. год. обили су зграду г-ђи Јелени Саватићки, учитељици на Ориду, и покрали јој разне ствари у вредности од 300 динара; и

7. На дан 22. јуна пр. год. у 3½ часа по подне, из заседе убили су из пушке Милоша Старчевића из Кормана, одборника општине оридске, у путу кад се Милош враћао од суднице својој кући.

По свима овим делима, полицијске власти и то: начелство подринско, начелници срезова: поцерског и посаво-тамнавског, предузели су били живу истрагу ради проналаска ових криваца, али сав труд беше узалудан.

Панта и Срећко вешто су се крили, а Ружа примајући у кућу разне покрадене ствари ћутала је и опрезно им у свему помагала. Панта је зими долазио Срећковој кући на преноћиште, а лети је остајао у шуми у својој нарочито направљеној скривеној пештери. Њега су чували и други јатаци (које су

Срећко и Ружа показали), те је овај зликовац успешно вршио сва напред поменута дела... (*Полицијски гласник*, год. V, бр. 17, 1901, стр. 134, 135)

Обим нашег рада нам не дозвољава даље преношење текста, али у најкраћем, он описује завршни чин полицијске акције у којој је хајдук убијен, са јасним ставом аутора: „Ни на последњем часу зликовац не хте показати своја недела. Али је зато поднео грдне муке од задобивене ране. Пуна два сата мучио се ужасно док није своју гадну душу предао у ђаволе руке...” Из сваке речи извири вредносни суд новинара који, осуђујући злочинца, друштву указује на потребу јавне осуде оваквих лица, али и свих који су му помагали да постане претња по ширу заједницу.

На софистициран начин у листу се говори и о тешком животу полицајаца и обавезама које некада могу прерасти у напоре и досаду. Индустријализација је значајно увећала материјално богатство српског друштва, при чему су технолошке промене постајале део трендова који су се примењивали у свим сферама живљења, уз отпор старијих генерација неспремних да се и саме прилагођавају новим тенденцијама. Технологији су потребне организационе промене, што се види кроз рад институција и служби. Конзервативно српско друштво нерадо их је прихватало, па ни полиција није била изузетак. Тако се у сегменту „Поучно забавни део – Аманет (из бележака једног полицајца)” откривају мане професије, незамисливе обичном човеку:

„Ништа није горе и досадније по нас полицајце но дежурство, а нарочито откад су установљени ови проклети телефони.

Почев од 5 часова увече па до 8 изјутра, човек се просто не сме маћи од телефона, а да не ризикује давање изјашњења или, у крајњем случају, каквог досадног објашњења.

Сваког часа и готово са свију страна звоне, траже, протестују, захтевају објашњења, прете, ретко кад моле, а у највише случајева наређују. Не знам откуд, али тек некако сваки налази да има право наређивати полицији и грдити њене чиновнике. То је, кажу, веома популарно!...” (*Полицијски гласник*, год. VII, бр. 12/13, 1904, стр. 98)

У издвојеном делу новина налазиле су се *Пријовејке и фељџони*, као посебна рубрика у којој су у наставцима објављивана дела

истакнутих домаћих и страних писаца: Радоја Домановића, Симе Матавуља, Војислава Илића, Боре Станковића, Максима Горког, Фјодора Достојевског, Лава Толстоја, Антона Чехова, Едгара Алана Поа, Марка Твена и других. Отуда блискост журналистике и књижевности, која се осећа и у неколико наредних година. За разлику од других листова овде је постојало и поглавље *Сврхуци и научни гео*, где су се медицинским анализама истицали бројни сарадници, а међу њима био је и др Војислав М. Суботић, који је текстом „Луди Гућа заклао жену” општинским и полицијским властима скренуо пажњу на проблем душевних болесника, које би превентивно требало сместити у душевне болнице како би се предупредио могући злочин. Само у овом листу било је могуће прочитати форензичке радове на граници науке и популарног чланка, које је изузетно квалитетно писао др Милан Јовановић Батут. Текстом „Је ли особа ‘жива изгорела’ или је мртва била када је у ватру доспела”, Батут у наредних девет бројева објашњава читаоцима како се врши судско-медицинско вештачење.

„Ми, дакле, у слојевима и гомилама чађи по извесним деловима мртвага тела (устима, носу, ждрелу и т. д.) имамо у свима приликама готово поуздан знак, који нам утврђује факат, да је сумњива особа још за живота у ватру доспела, па се или у самом диму угушила, те већ као лешина ‘сагорела’, или је касније утицајем високе температуре угинула. (...) У таким приликама могло би се нпр. у остатцима ждрела, грла, једњака, душника (гркљана), плућа и желудца наћи трагова од дима у облику накупљене чађи као знак, да је та особа, кад је у ватру доспела, дисала (односно гутала) – дакле јамачно и жива била. С тога је тај знак у судско-медицинској пракси веома цењен, и гдегод се укаже потреба, судско-медицински вештак ће се њиме са коришћу послужити, те на том доказу своје мишљење оснивати.” (*Полицијски гласник*, број 42, 23. октобар 1905, страна 396/397)

Рубрика *Из полицијског албума*, иако међу последњим по месту које је заузимала на страницама, била је међу најчитанијима, јер је отварала ново дискурзивно поље у којем су се откривале патолошке стране појединаца и група које се сукобљавају са законом, али и државом у позадини. Асоцијативни поднаслови: *Тражи се...*, *Ко је ово?* и сл., провоцирали су радозналост и пажњу читалаца, а због

илустровања фотографијама и пикантним детаљима из биографија разбојника, убица, коцкара, сеоских надрилекарки, насилника, превараната и лопова увек је имала ефекат у јавном мњењу. У овој рубрици припадници полиције скретали су пажњу грађанима на лопове који су одлежали казну и пуштени на слободу, актуелна хапшења, али и потернице за криминалцима и бегунцима са робије, позивајући остале полицијске органе и друге грађане на сарадњу. Мобилизација јавности је била потпуна, при чему је благ, неформални, више пријатељски приступ градио мост поверења са аудиторјумом.

Ако бисмо данашњом академском апаратуром анализирали тон извештавања, вероватно бисмо закључили да је из броја у број вршена јавна стигматизација криминалаца, макар били тек осумњичена за недело. На пример, већ у првом броју уз име разбојника Димитрија Говедарића и његову фотографију, стоји и ближи опис: „лопов”.

„Ова слика показује једну врло препредену лопужу, који је небројено пута кажњаван за крађе и преваре. Родом је из Турске но одавна живи у Србији; стар је око 43–45 година. Тамо, где се овај настани, пати цела околина. Врло се вешто и дрско увлачи по кућама и краде што стигне. У последње време измакао је полицији из вида и незна се где је. Неки мисле да је отишао у Турску, али по свој прилици биће да се завукао у неку омању варош у Србији и вреба прилику да изврши какву већу крађу, или друго какво зло дело. Димитрије има обичај да по који пут пређе у Мађарску пресвучен у тамошњу сеоску ношњу, где се прилично позабави. Сигурно, да и тамо има дружину са којом врши крађе.” (*Полицијски гласник*, број 1, 9. август 1897, страна 7)

Међутим, не треба заборавити да у свакој друштвеној области постоје специфични лексеми, стручни изрази и композициони елементи битни за структуру извештаја. Ако знамо да су у новинама и за њих тада често писали бивши или актуелни полицајци, јасна је њихова оштра и бескомпромисна квалификација дела и актера. Уређивачки приступ је такав, лист жели да оно што саопштава јавности буде разумљиво и прецизно, тако да нема двосмислености или „дипломатије” у појашњавању девијантних понашања. Стигматизација је директна, јер се тежи јавној осуди таквих лица. На при-

мер, годину дана касније уз име Петра Ђукића „Прангаша” уз фотографију, стоји и ближи опис: „разбојник, кесарош и лопов”, док се у самом тексту детаљније описује варање картама којим жртве остају без последње паре.

Да је *Полицијски ѿласник* сталешки усмерен, показује и оријентација уредништва да „1) бележи веридбе полицијских чиновника, и 2) доноси некрологе полицијских чиновника и чланова њихових породица у случају смрти” (бр. 4, стр. 26, 1989.). Тек са окончањем Великог рата, први уредник Наум Димитријевић обновиће лист крајем 1920. године, отварајући га широј јавности. Грађани су тада могли да пријаве ако им нестане неко од чланова породице, или ако их неко покраде, било да је реч о животињама или личним драгоценостима. Такви садржаји публиковани су у рубрици *Из ѿполицијској ѿласника*, па се у новинама могло прочитати:

„Во, матор 3 године, средње величине, длаке по врх сивкасте, а испод врата врале, рогова средњи, по врху шиљастих, без жига и роваша, украћен је од непознатих лопова Живојину К. Марићу, из Куница, среза ваљевачког.”

Међутим, било је и текстова који су јавност обавештавали о другачијим догађањима:

„Мазгов, висок, длаке зекасте, чији је сопственик непознат, налази се код Суда општине Крчмарксе, среза колубарског.” (*Полицијски ѿласник*, број 2, 25. јануар 1921, страна 7)

Закључна разматрања

Појава *Полицијској ѿласника* представљала је значајан тренутак у друштвеној историји Србије, јер је невидљиво и поступно повезивала полицију и државу са грађанском заједницом. Продирући међу обичне, необразоване и сиромашне људе, којима су у значајној мери господарили стереотипи, предубеђења и традиционално-племенски обрасци живљења, новине су мењале „ток времена”, јер су мешавином књижевности и журнализма стварале нову публику, са измењеним ставовима и вредностима када су полиција и њен рад у питању. Сталешки усмерена уређивачка структура и жанровска хијерархија вести и извештаја, са усмерењем ка садржајима црне хронике, само су подигли интересовање јавног мњења за деловање полицијских служби, али и улогу и статус полицајаца и њихов однос

са државом и грађанима. Приче и записи из света криминала још тада су значајно подстицали пажњу јавности на новине које их објављују, истовремено оснажујући и креирајући мобилно језгро аудиторијума спремног да се разноврсним формама девијантног понашања одговорно и храбро супротстави. Конзервативизам је макар привремено потиснут на страну, па се може рећи како је *Полицијски власник* на раскршћу XIX и XX века био покретач безбедносних реформи и нових ветрова у устајалој и замућеној бари тадашњих политичких конфронтација и страначких препуцавања.

Већ смо истакли да је овај лист међу реткима који су успели да сачувају уређивачку доследност и комуникацију са читањем. По нашој анализи, *мишљење* (став) је највећа вредност ових новина, јер је висок морализаторски, етички и мобилишући приступ, евидентан од првих до последњих бројева, публика прихватила као оријентир у све девијантнијем и накараднијем окружењу. То значи да црна хроника није била проблематична из угла потребе за објављивањем, већ начина и садржаја којима се приказује. Ако се то чини без сензационализма, пакости, искривљавања, маште, промењеног контекста и манипулисања, онда се слика понуђена јавности може схватати и као „згуснута прича” о греховима појединаца и друштва у којем су живели. Велико новинарско име Волтер Липман (Walter Lippmann, 1922) у читаној и утицајној књизи *Јавно мњење* уочава да се снага штампе мање изражава у личности уредника новина, него у самом току вести. Пример *Полицијског власника* показује како се уравнотеженошћу уређивања и тока информација друштвени оквир једног времена може обликовати, а да се масе и не питају за сагласност.

Литература

1. Brigs, A., Berk, P. (2006). *Društvena istorija medija*. Clio, Beograd.
2. Бјелица, М., Јевтовић, З. (2006). *Историја новинарства*. Мега-тренд универзитет примењених наука, Београд.
3. Cordner, G. (2019). A practical approach to evidence based policing. In: Mitchell, R., Huey, L. (ed.), *Evidence based policing: an introduction*, Policy Press, p. 231–242.
4. Životić, R. (1993). *Novinarski žanrovi – štampa, radio, televizija*. Institut za novinarstvo, Beograd.

5. Jovanović, J. (2012). О полицијској књижевности – прилози из часописа Полицијски гласник (1901–1904), *Philologia Mediana*, Филозофски факултет, Ниш.
6. Knežević-Lukić, N. (2019). *Nastanak i razvoj naučno-tehničke policije u Srbiji (1904–1941)*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Историја и филозофија природних наука и технологије.
7. Knutsson, J., Tompson, L. (2018). Introduction. In: Knutsson, J., Tompson, L. (ed.), *Advances in evidence-based policing*. Routledge, New York, p. 1–9.
8. Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*. Harcourt, Brace and Company, New York.
9. Милашиновић, С., Јевтовић, З. (2017). Имиц полиције у процесима изградње правне државе. *Полиција и њравосудни орјани као јарантио слободе и безбедносји у њравној држави*, Тематски зборник радова са међународним учешћем, том 1. Криминалистичко-полицијска академија, Београд; Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Фондација „Ханс Зајдел”, Београд.
10. Salmon, K. (2010). *Storytelling ili pričam ti priču*. Clio, Beograd.
11. Скерлић, Ј. (1966). *Истјоријски њрејлед срјске шјшамје 1791–1911*, Сабрана дела, Књ. VIII, Београд.
12. Спасић, Д. (2020). Рад полиције заснован на доказима. *Безбедносји*, часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије, број 3, стр. 162–185.
13. Стојановић, Д. (2008). *Калдрма и асфалти* (урбанизација и европеизација Београда 1890–1914). Удружење за друштвену историју, Београд.
14. Welky, D. B. (1998). Culture, Media and Sport: The National Police Gazette and the Creation of an American Working-class World. *Culture, Sport Society* 1, no. 1 (1998), 78–100. doi: <https://doi.org/10.1080/14610989808721802>.

The Social Role of the Police Herald and the Appearance of the Local Crime Report

Abstract: *In this paper, the social and security history of Serbia at the end of the 19th century is analyzed through an overview of the emergence, survival and functioning of the police press as a newspaper intended for the general public, but also as a significant means of shaping political culture and a stable environment. The appearance of the first issue of the Police Herald at the end of 1897 marked the strengthening of the class organization of this service, but also the growing influence and reputation in the society of that time. Although they represented a social-class and professional magazine, the editors (who were also policemen and journalists) made significant professional progress with their responsible, engaged and mobilizing approach on the border of literary and journalistic style, becoming visible in the international environment as well. Their main goal was to educate and train both members of the police and supporting administration, as well as the entire public in order to act preventively against the increasingly noticeable spread of numerous pathological phenomena.*

The culture of reading the press could not spread as fast as the desire for social change, but the skill of marketing content that talked about thieves, swindlers, bandits, murderers, corrupt government representatives, poisoners and similar actors of deviant phenomena, without sensationalism, manipulation and glorification of such persons was stunning. The Police Newsletter was published intermittently until 1944 (first stage 1897–1914; second stage 1920–1944). The affirmative and propaganda-activist purpose of the newspaper is visible in the intention to bring biographies and results of police officers, including their photos, to the public. More than 5.000 pictures of hardened criminals have been published against whom proceedings were conducted and who threatened the society in any way, while the number of texts related to the local crime was over 12,000. Their characteristic is the literary-publicistic style of narration, which brings criminal investigations and topics closer to a wider audience. Because of the simple, vernacular language and interesting storytelling, the readership was very high for that time.

With a mild, informal and friendlier approach, the Police Herald built a bridge of trust with the community, expanding the reputation of the police and its employees, while simultaneously changing social awareness of corruption, crime and other pathological phenomena. This clearly shows

the educational and professional mission of the newspaper, which, by scripting deviant behavior, strives to change the patriarchal consciousness of the Serbian public, especially doing everything to transform the behavior of persons from the criminal sphere. The narrativization of reality extends and strengthens the regulative influence of the police service and legal procedures, because through the discourse of local crime reports, social practices are legitimized in the social order in which they function. The processes of symbolic changes are complex and ambiguous, but as the content of newspapers became more interesting and explosive, so did the number of readers. The Newsletter reveals the then-unknown stories about thieves, swindlers, bandits, murderers, corrupt government officials, the sins of government officials... but at the same time it teaches the people how to oppose them or help the police to arrest them.

The class-oriented editorial structure and genre hierarchy of news and reports, with a focus on the contents of the local crime reports, only increased the interest of public opinion in the operation of police services, but also the role and status of police officers and their relationship with the state and citizens. Even then, stories and records from the world of crime significantly stimulated the public's attention to the newspapers that publish them, at the same time empowering and creating a mobile audience core ready to responsibly and courageously oppose various forms of deviant behavior. Conservatism was at least temporarily pushed aside, so it can be said that the Police Herald at the crossroads of the 19th and 20th centuries represented the initiator of security reforms and new winds in the stagnant and blurred atmosphere of political confrontations and conflicts among parties of the time.

Keywords: *the Police Herald, local crime reports, journalism, reporting style, security.*

Др Ида КОЛИНОВИЋ
Секретаријат за социјално старање,
Подгорица, Република Црна Гора

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303129К
УДК: 343.54/.55:342.7]:303.62(497.16)
Прегледни научни рад
Примљен: 13. 10. 2022. године
Ревизија: 4. 11. 2023. године
Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Безбједносни аспект породичног насиља у Црној Гори – перцепција грађана

Апстракт: Породично насиље се може посматрати као популацијални ризик и безбједносна пријетња, односно вид свјесног, намјерног, унутрашњег облика угрожавања индивидуалности и егзистенције других људи, прије свега чланова породице. Сагледавање насиља у породици као безбједносног феномена додато указује на озбиљност овог проблема, који захтијева хитно дјеловање свих релевантних друштвених актера. У раду су представљени резултати дијела емпиријског истраживања које је реализовано у периоду од 1. фебруара до 30. јуна 2020. и које је обухватило 522 грађанина са цијеле територије Црне Горе, с циљем да се испита перцепција грађана о феномену породичног насиља као фактору ризика за људску безбједност. Истраживање је открило да највећи дио грађана Црне Горе има развијену свијест о распрострањености породичног насиља и о породичном насиљу као безбједносном проблему у већој или мањој мјери. Међутим, подаци по регијама се разликују, те грађани са сјевера Црне Горе, у поређењу са грађанима из јужне и централне регије, у најмањем броју перципирају породично насиље као висок степен пријетње људској безбједности и у најмањем броју су сиремни пријавити насиље институцијама. Свака држава и њени грађани имају обавезу да истакну дојаву породичног насиља као безбједносном проблему и предузму све потребне активности, интервенције и мјере како би смањили број и учесталост нових случајева, смањили директне и индиректне последице по жртве и

друштво и сирјечили уишицај йородичној насиља на йојаву друтих облика насиља, и обрнуто, што је све од значаја за све нивое безбједности једној друштва.

Кључне ријечи: *грађани, йородично насиље, људска безбједност.*

Увод

Безбједност представља једну од најстаријих цивилизацијских вриједности, а најважнији циљеви којима државе теже јесу заштита физичког опстанка, одсуство конфликта и успостављање мира, као највеће сврхе безбједности. Ријеч „безбједност” се у данашње вријеме користи у различитим друштвеним доменима, као што су политика, економија, финансије, екологија, социјална и здравствена заштита и други. (Ђукић, 2017). Етимолошки гледано, „израз ‘безбједност’ настао је од ријечи ‘без’ (непостојање, одсуство) и ‘биједа’ (велико сиромаштво, положај који изазива презир, невоља, несрећа, зло) и представља стање онога који је осигуран од опасности, заштићен, сигуран, безопасан”. Поред израза „безбједност”, у црногорском језику се често користи израз „сигурност”, који води поријекло од латинске ријечи *sēcūritas* (сигурност, безопасност, безбрижност) и придјева *sēcūrus* (безбрижан, без страха од опасности) (Сретовић et al., 2016). Често се термини „безбједност” и „сигурност” користе као синоними, али треба имати на уму да се термин „сигурност” првенствено користи да означи стање субјективног доживљаја заштићености од угрожавајућих појава (Комарчевић, 2017). Може се говорити о традиционалној или тврдој безбједности (*hard security*), која се односи на националну безбједност, одбрану и војне изворе угрожавања, и мекој безбједности (*soft security*), коју одликују савремени, невојни извори угрожавања и која на глобалном плану постаје доминантна (Ињац, 2016). Актуелизацији „меког” приступа безбједности нарочито су допринијеле безбједносне пријетње попут тероризма и организованог криминала, односно „процес секуритизације социјалне нестабилности, економских проблема, проблема у вези с миграцијама, угрожавања животне средине, епидемија заразних болести” итд., који у оквиру традиционалног концепта „тврде” безбједности нису мапирани као безбједносне појаве (Остојић, 2017: 119-120). У циљу разја-

шњења појма безбједности и анализе безбједносне политике појединих земаља Дејвид Болдвин (David Boldwin) поставио је седам питања:

- безбједност – за кога? (ко се штити – појединац, друштво, држава, и сл.);
- безбједност којих вриједности? (нпр. физичке сигурности, аутономије, економског благостања, психичког благостања, слободе, демократије, итд.);
- колико безбједности је потребно? (може се стремити ка одређеном нивоу безбједности, апсолутна безбједност је недостижна);
- заштита од којих пријетњи? (пријетњи проузрокованих људским или природним факторима, војних или невојних пријетњи, посредних или непосредних, итд.);
- којим средствима? (војним, полицијским, дипломатским, итд.);
- по коју цијену? (у зависности од рангирања безбједности, да ли се перципира као примарна или споредна вриједност);
- за који временски период? (на кратак или дужи рок) (Милосављевић, 2014).

Арнолд Волферс (Arnold Wolfers) сматрао је да „безбједност у објективном смислу одмјерава одсуство пријетњи за стечене вриједности, док у субјективном она одмјерава одсуство страха да те вриједности могу бити нападнуте” (Wolfers, 1952). Он је даље нагласио да никада није било могуће измјерити безбједност „објективно”, те да су у процјенама држава значајне субјективне процјене. Оне уважавају историју и норме, психологију страха, перцепцију и релациони оквир пријетњи (пријатељи, непријатељи, неутрални). Перцепција пријетњи од стране појединаца и државе може се кретати од параноичног (уочавање пријетњи тамо гдје реално не постоје), преко рационалног (исправна процјена и перцепција пријетњи), до тога да стварне пријетње нису уочене или су запостављене (не води се брига о њима) (Buzan et al., 2009). Крај Хладног рата је указао на чињеницу да су многи конфликти лоцирани унутар држава, а тичу се свакодневног живота: да ли ће породице моћи да се прехране, сачувају посао, избјегну насиље по полној основи, и слично. Фокус људске безбједности постали су људски животи и достојанство, а

не више наоружање. Људска безбједност није довела до помјерања фокуса само са државног на индивидуално, него и са индивидуалног на индивидуалне потребе (Стојановић et al., 2009).

Феномен породичног насиља као безбједносни проблем неопходно је сагледати у контексту „меке безбједности”, као актуелни, савремени, невојни облик угрожавања, који посебно значење добија управо с развојем концепта „људске безбједности”. Људска безбједност се најчешће посматра у духу УНДП-овог Извјештаја о људском развоју из 1994. године, гдје се одређује „као опстанак и дигнитет човјека кроз слободу од страха (насиља) и слободу од ускраћености (сиромаштва), односно као безбједност људи од свих могућих облика угрожавања, првенствено од пријетњи животу, здрављу, зарађивању, личној безбједности и људском достојанству” (Мијалковић et al., 2016: 9). Приликом дефинисања концепта људске безбједности неопходно је споменути и принципе на којима се заснива – принцип заштите и принцип опуномоћења (оснаживања). Принцип заштите је изузетно значајан због фаталних пријетњи које угрожавају људе, а које су изван њихове контроле, због чега је важно превентивно дјеловање, које укључује развој система раног упозорења и ефикасну институционалну заштиту. Када је принцип оснаживања у питању, он подразумијева „комбинацију норми, процеса и институција, укључујући и владавину права, ‘добру управу’ и друштвену одговорност”. Такође захтијева и активну укљученост људи и заједница у креирање и реализацију разних програма којима се уређују живот, права, слободе, и слично (Бјелајац, 2017: 151). Човјек је безбједан уколико није изложен опасностима, када је „слободан од страха и ускраћености”, односно када је његов физички, психички и сексуални интегритет заштићен од угрожавања и повређивања.

Породично насиље се може посматрати као потенцијални ризик и безбједносна пријетња, односно као вид свјесног, намјерног, унутрашњег облика угрожавања интегритета и егзистенције других људи, прије свега чланова породице. Безбједносни аспект породичног насиља подразумијева:

- ефекат мултипликације насиља – једно насиље рађа друго, једна социопатолошка појава појачава и производи друге, једна штетна посљедица узрокује друге;
- дугорочни мултипликацијски штетни утицај – дугорочне

посљедице на понашање и здравље дјече жртава и свједока (индиректних жртава) породичног насиља и трансгенера-цијски пренос насилног понашања;

- пораст издвајања за осигурање безбједности и заштиту жртава породичног насиља значајно утиче на смањење буџетских издвајања за друге државне органе, укључујући органе безбједности (полиција, војска и слично), што све утиче на њихову опремљеност и припремљеност;
- породично насиље је генератор других социопатолошких појава, које такође представљају безбједносни проблем (Стајић et al., 2018).

Како би се благовремено заштитила безбједност жртава породичног насиља, веома је важно да у друштву постоји развијена свијест о породичном насиљу као фактору ризика за људску безбједност. Посматрање насиља у породици као безбједносног феномена додатно указује на озбиљност тог проблема, који захтијева хитно дјеловање свих релевантних друштвених актера. У наставку су представљени резултати емпиријског истраживања реализованог у Црној Гори, које се односи на перцепцију грађана о породичном насиљу као ризику за људску безбједност.

Методологија истраживања³⁶

Циљ истраживања

Циљеви овог истраживања су научна дескрипција и објашњење појаве породичног насиља и актуелизовање недовољно истраженог безбједносног аспекта ове негативне појаве. Резултати овог истраживања треба да допринесу рјешавању проблема породичног насиља са научног становишта, повећању друштвене свијести о значају рјешавања овог проблема са безбједносног аспекта, те превенцији и смањењу појаве породичног насиља и насиља у друштву уопште, односно повећању степена људске безбједности у Црној Гори.

³⁶ Емпиријско истраживање представљено у раду је дио истраживања које је ауторка спровела за потребе своје докторске дисертације “Породично насиље као фактор ризика за људску безбједност” одбрањене на Хуманистичким студијама – УДГ, у Подгорици, Црна Гора.

Хипотезе

Главна хипотеза од које се пошло у истраживању гласи: Породично насиље представља фактор ризика за људску безбједност у Црној Гори.

Специфичне хипотезе су:

Хи.1. Перцепција значајног броја грађана јесте да је породично насиље широко распрострањено у Црној Гори.

Хи.1.1. Више од трећине грађана мисли да је ниво распрострањености породичног насиља у Црној Гори висок.

Хи.1.2. Више од трећине грађана мисли да је породично насиље распрострањеније од других облика насиља у Црној Гори.

Хи.2. Перцепција значајног броја грађана јесте да породично насиље представља изражену пријетњу људској безбједности у Црној Гори.

Хи.2.1. Више од трећине грађана мисли да насиље у породици представља висок ниво пријетње људској безбједности у Црној Гори.

Хи.2.2. Више од трећине грађана мисли да насиље у породици представља већу пријетњу људској безбједности у Црној Гори него други облици насиља.

Хи.2.3. Више од трећине грађана сматра да насиље у породици у већој мјери негативно утиче на људску безбједност у црногорском друштву.

Хи.2.4. Више од трећине грађана сматра да је разлог због којег жртве не пријављују насиље институцијама – страх да ће их насилник убити.

Хи.3. Перцепција највећег броја грађана јесте да црногорске институције не осигуравају на адекватан начин заштиту и безбједност жртава породичног насиља.

Хи.3.1. Више од половине грађана сматра да институције у Црној Гори не осигуравају на адекватан начин безбједност жртава породичног насиља.

Реализовањем емпиријског истраживања и примјеном одговарајућих научних метода потврдиће се или оповргнути постављене хипотезе. Подаци добијени кроз емпиријски рад помоћи ће у сагледавању актуелног стања у Црној Гори.

Узорак

Узорак је обухватио грађане са територије Црне Горе – укупно 522, методом случајног узорка (Подгорица – 171, Никшић – 100, Херцег Нови – 50, Котор – 35, Тиват – 25, Будва – 25, Беране – 51, Бијело Поље – 32, Улцињ – 33). Најмлађи испитаник има 15 година, а најстарији 83 године.

Када је ријеч о полној структури испитаника, истраживање је обухватило 231 особу мушког пола и 291 особу женског пола. Просјечна старост испитаника је 40 година. Најмлађи испитаник има 15 година, а најстарији 83 године (СД = 15.357). Највише испитаника је из централне регије 52%, потом из јужне регије 32%, а најмање из сјеверне регије 16%. У граду живи 86,2% испитаника, на селу 13,6%, а у приградском насељу 0,2%. Што се тиче религијске припадности, 82% испитаника је хришћанске вјероисповијести, 17% исламске, а 0,8% није жељело да одговори на ово питање.

Узорком су обухваћени грађани из свих образовних структура друштва. Средњу школу је завршило 57,3% испитаника, факултет 30,5%, вишу школу 10,3%, основну школу 1,3%, а 0,6% грађана је напустило школу. Запослених је 61,6%, ученика 2,7%, незапослених 11,9%, студената 9,4%, пензионера 12,6%, домаћица 1,7%, а без одговора 0,2%. Када је ријеч о брачном статусу испитаника, невенчаних је 38,8%, у брачној заједници 46,7%, у ванбрачној 3,1%, разведених 5,4%, удоваца и удовица 5,5%, без одговора 0,2%. Дијецу има више од половине испитаника (55,1%).

Инструменти

Како би се дошло до релевантних података, коришћен је анкетни Упитник за грађане и грађанке. Анкетирање је спроведено на територији цијеле Црне Горе, односно у сјеверном, централном и јужном региону државе. Учествовање у истраживању је било добровољно, а сваком испитанику је прије интервјуа објашњена сврха истраживања. За анкетирање грађана ангажована је Агенција за испитивање јавног мњења „Дамар” из Подгорице.

Упитник је покрио три области. У првом, најопштијем дијелу испитане су неке индивидуалне одлике самог респодента (пол, старост, религијска припадност, ниво образовања, радни статус, брачни статус и сл.). Други дио Упитника се односио на испитивање

мишљења и ставова о нивоу распрострањености и пријетње људској безбједности у Црној Гори и у свијету, узрокованом најчешћим формама насиља (укључујући и породично насиље). Трећи дио Упитника се бави детаљнијим испитивањем ставова испитаника о феномену породичног насиља, њихових сазнања о породичном насиљу, њихове спремности да реагују, тј. пријаве насиље, затим њихове перцепције институционалног одговора на породично насиље у осигурању људске безбједности и перцепције породичног насиља као фактора ризика за људску безбједност. Упитник има укупно 39 питања, којима смо настојали обухватити све области од значаја за сагледавање појаве породичног насиља као фактора ризика за људску безбједност.

Временски оквир истраживања

Истраживање је реализовано у периоду од 1. фебруара до 30. јуна 2020. године на територији Црне Горе.

Статистичка метода

У циљу употпуњавања анализе података незаобилазна је обрада добијених података математичким путем, сређивањем и приказивањем резултата истраживања груписањем, табеларним и графичким приказима. Након што су прикупљени, подаци су шифрирани, унесени у матрицу и статистички обрађени помоћу компјутерског програма СПСС, верзија 25,0. Како предвиђени упитник чине затворена, полузатворена и отворена питања, односно ординални, номинални и скални ниво мјерења, то је омогућило детаљнију статистичку анализу података. За тестирање постављених хипотеза коришћени су хи-квадрат тест независности и метода израчунавања аритметичке средине.

Резултати емпиријског истраживања

Анкета „лицем у лице” један је од најпопуларнијих и најстаријих метода анкетног прикупљања података. За ову врсту истраживања карактеристично је физичко присуство анкетара у домаћинству испитаника, који поставља питања и помаже испитаницима да на

њих одговоре. Овај метод прикупљања података често се користи када се жели минимизирати број питања на која није одговорено и максимизирати квалитет прикупљених података. Анкета у овој студији спроведена је коришћењем метода „лицем у лице”, на репрезентативном узорку грађана Црне Горе. Анкетно истраживање је реализовано у периоду од 1. фебруара до 30. јуна 2020. године, са циљем да се испита перцепција грађана о породичном насиљу као фактору ризика за људску безбједност. Узорак од 522 испитаника укључио је црногорске грађане у сразмјери каква постоји у популацији.

Према подацима МОНСТАТ-а, који се односе на попис становништва из 2011. године, Црна Гора има 620.029 становника, од чега су 50,6% жене а 49,4% мушкарци. Пунољетно становништво чини 76,5% укупног становништва. Просјечна старост становништва Црне Горе је 37 година. Што се тиче образовног нивоа становништва, од укупног броја особа старости 15 и више година, 52% је завршило средњу школу, 17% вишу школу или факултет, 28% основну и непотпуну основну школу, 2% је без школе, а 1% није дало одговор (<https://www.monstat.org/cg/page.php?id=387&pageid=322>, доступан 10. 6. 2020).

Табела 1. Перцепција грађана о распрострањености различитих видова насиља у свијету и у Црној Гори

Облик насиља	Не постоји		Низак		Умјерен		Висок	
	Свијет	ЦГ	Свијет	ЦГ	Свијет	ЦГ	Свијет	ЦГ
Насилни екстремизам	4,8%	20,5%	20,3%	33%	45,2%	34,7%	29,7%	11,9%
Тероризам	5,4%	34,5%	18,4%	29,3%	37,7%	21,3%	38,5%	14,9%
Политичко насиље	3,8%	7,5%	9,6%	21,6%	37,4%	32%	49,2%	38,9%
Вршњачко насиље	1,9%	1,1%	5%	21,1%	38,9%	45%	54,2%	32,8%
Породично насиље	1,5%	1,3%	5,7%	12,1%	37,7%	48,9%	55%	37,7%
Мобинг	4%	5,7%	14%	23,2%	43,1%	45,2%	38,9%	25,9%
Трговина људима	3,8%	30,7%	12,5%	27%	44,6%	30,1%	39,1%	12,3%
Злостављање дјеце (ванпородично)	1,7%	10,5%	10,5%	26,6%	41,4%	40,6%	46,4%	22,2%
Сајбер насиље	3,8%	9,2%	10%	27,8%	40%	41,4%	46,2%	21,6%

Резултати истраживања су показали да више од трећине грађана (37,7%) мисли да је у Црној Гори насиље у породици широко распрострањено. Не постоји статистички значајна разлика у одговорима према регији у којој испитаник живи ($X^2(1) = 2,630$, $p = 0,854$, $p > 0,05$). Више од половине (55%) сматра да је породично насиље широко распрострањено у свијету.

У Табели 1 се даље види да грађани Црне Горе сматрају да је породично насиље, у односу на друге облике насиља, на другом мјесту по раширености (37,7%), одмах после политичког насиља (38,9%), док је по њима најмање распрострањен насилни екстремизам (11,9%). Скоро сви испитаници (98,7%) сматрају да је породично насиље у мањој или већој мјери присутно у црногорском друштву; 1,3% грађана мисли да оно у Црној Гори не постоји, док 12,1% сматра да је у питању ријетка појава. Не постоји статистички значајна разлика у одговорима грађана према образовном статусу ($X^2(1) = 12,202$, $p = 0,430$, $p > 0,05$).

Табела 2. Перцепција испитаника о нивоу пријетње различитих облика насиља у свијету и у Црној Гори

Облик пријетње	Не постоји		Низак		Умјерен		Висок	
	Свијет	ЦГ	Свијет	ЦГ	Свијет	ЦГ	Свијет	ЦГ
Насилни екстремизам	2,7%	19,3 %	18%	30,8%	46%	34,3%	33,3%	15,5%
Тероризам	3,4%	27,8%	13,6 %	28,9%	39,5%	26,8%	43,5%	16,5%
Политичко насиље	1,7%	7,5%	13,4%	19,2%	37,4%	35,8%	47,5%	37,5%
Вршњачко насиље	1,3%	2,5%	6,9%	14,9%	37,4%	42,1%	54,4%	40,4%
Породично насиље	1,3%	2,3%	6,3%	11,5%	36,2%	44,1%	56,1%	42,1%
Мобинг	3,1%	5,6%	12,8%	22,2%	40,8%	41,8%	43,3%	30,5%
Трговина људима	2,5%	20,3%	10,9%	30,7%	37,9%	29,1%	48,7%	19,9%
Злостављање дјеце (ванпородично)	1,5%	6,5%	9,4%	23,9%	39,1%	40,4%	50%	29,1%
Сајбер насиље	2,1%	7,7%	8,8%	22,4%	39,3%	42,5%	49,8%	27,4%

Мање од половине грађана (42,1%) перципира породично насиље као висок степен пријетње у Црној Гори. Постоји статисти-

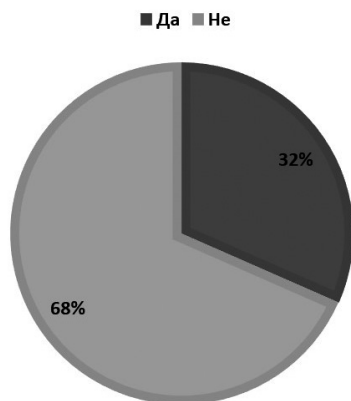
чки значајна разлика у одговорима „висок ниво пријетње” према регији у којој испитаник живи: централна регија 51,3%, јужна 40,1% и сјеверна 8,6% ($X^2(1) = 24,711$, $p = 0,000$, $p < 0,01$). Више од половине грађана (56,1%) сматра да породично насиље представља изражену пријетњу личној безбједности у свијету. У Табели 2 се даље види да грађани сматрају да породично насиље представља већу пријетњу личној безбједности у Црној Гори него сви други наведени облици насиља (насилни екстремизам, тероризам, политичко насиље, вршњачко насиље, мобинг, трговина људима, злостављање дјецe, сајбер насиље). Да породично насиље уопште не представља пријетњу људској безбједности у Црној Гори сматра 2,3% грађана, док 97,7% грађана сматра да оно представља пријетњу мањег или већег интензитета. Не постоји статистички значајна разлика у одговору према образовном нивоу ($X^2(1) = 18,120$, $p = 0,112$, $p > 0,05$).

Више од половине грађана (53%) познаје макар једну особу са искуством породичног насиља. Не постоји статистички значајна разлика према полу грађана који су одговорили потврдно на ово питање ($X^2(1) = 2,602$, $p = 0,107$, $p > 0,05$). Постоји статистички значајна разлика у одговорима према регији у којој испитаник живи ($X^2(1) = 18,929$, $p = 0,000$, $p > 0,01$). Највећи дио грађана из централне регије познаје макар једну жртву породичног насиља (60,9%), потом из јужне регије (25,7%), док најмање грађана из сјеверне регије наводи познанство са жртвом (13,4%).

Близу половине грађана (48%) познаје учиниоца породичног насиља. Од тог броја, највећи дио грађана из централне регије познаје макар једног учиниоца породичног насиља (62,2%), док најмање грађана из сјеверне регије пријављује познанство са учиниоцима породичног насиља (14,9%). Највећи дио грађана (95,4%) сматра да су жене најчешће жртве породичног насиља, док 92,9% сматра да су мушкарци најчешће учиниоци породичног насиља.

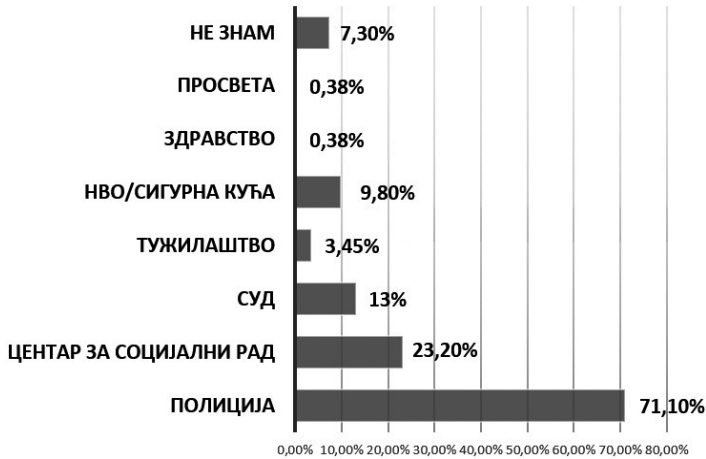
Као најзаступљенији облици породичног насиља у Црној Гори перципирају се физичко (80,8%) и психичко насиље (72,4%), док се сматра да је најмање раширено грубо занемаривање (5,6%). Скоро сви испитаници имају високу свијест о одређеним активностима као облицима породичног насиља. Преко 90% испитаника перципира све наведене активности као облике породичног насиља. Физичко насиље (ударање – 97,9%, пребијање – 98,3%, шамарање – 97,1%, гађање предметом – 97,1%, чупање косе – 97,3%, ударање

туђом главом о нешто – 97,1%, намјерно наношење опекотина – 97,3%, гађање предметом – 97,1%) препознаје се у нешто већем проценту као породично насиље у односу на друге видове насиља у породици (вријеђање, понижавање – 93, %, уцјењивање, условљавање – 92,7%, пријећење, застрашивање – 95,4%, присиљавање супружника на сексуални чин – 95,6%, одузимање зараде члану породице – 93,7%, контролисање кретања и комуникације супружника са другим особама – 92,1%).

Графикон 1. „Да ли сматрајте да надлежне институције у Црној Гори на адекватан начин осигуравају безбједност жртва породичног насиља?”

На Графикону 1 се уочава да више од двије трећине грађана нема повјерење у поступање институција на пољу осигурања безбједности жртава породичног насиља (68%). Не постоји статистички значајна разлика у одговорима према образовном нивоу грађана ($X^2(1) = 7,159$, $p = 0,128$, $p > 0,01$). Пронађена је статистички значајна разлика у одговорима према регији у којој испитаник живи. Уколико узмемо у обзир 32% грађана који су задовољни поступањем институција, може се констатовати да грађани из јужне регије у већем проценту у односу на грађане из сјеверне и централне регије сматрају да институције на адекватан начин осигуравају безбједност жртава породичног насиља – 40,5% (грађани из централне регије Црне Горе 30,3%, док најмање грађана са сјевера Црне Горе има повјерења у институционално дјеловање на пољу заштите безбједности жртава – 18,1%) ($X^2(1) = 13,375$, $p = 0,001$, $p > 0,01$).

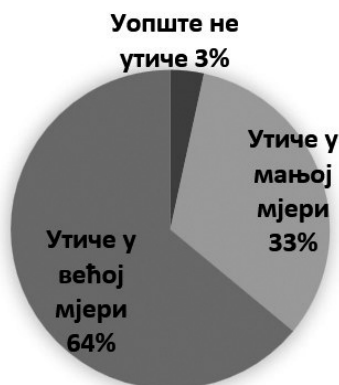
Графикон 2. „Које институције/организације су по Вама одговорне за осигурање безбједности жртвава породичног насиља?“

Највећи проценат грађана препознаје полицију као институцију одговорну за осигурање безбједности жртвава породичног насиља – 71,1%, потом центре за социјални рад (23,2%), а тек онда судове (13%) (Графикон 2).

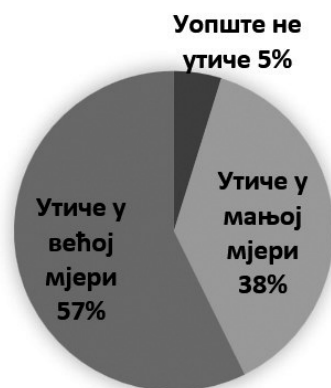
Већина грађана је спремна пријавити породично насиље у комшилуку, уколико су жена или муж жртве (74% вс. 65%). Насиље мужа према жени у комшилуку би у највећем броју пријавили грађани из централне регије (51,3%), потом из јужне (37,2%), а у најмањем броју са сјевера Црне Горе (11,5%) ($p = 0,000$, $p < 0,01$). Уколико би се десило да у комшилуку жена туче мужа, насиље би у највећем броју пријавили грађани из централне регије (51,9%), потом из јужне (37,7%), а у најмањем броју са сјевера Црне Горе (10,4%) ($p = 0,000$, $p < 0,001$).

Највећи дио грађана вјерује да основни разлози за непријављивање породичног насиља институцијама од стране жртвава леже у вртлогу страха којем је жртва насиља изложена. Наиме, највећи број грађана (87%) сматра да је страх од освете насилника често или увијек разлог због којег жртве не пријављују породично насиље институцијама. Према мишљењу 82,2% грађана, жртва често или увијек не пријављује насиље из страха да ће је насилник убити, док 81,6% наводи да је углавном разлог страх да ће насилник озлиједити дјецу; 82,3% грађана истиче да је увијек или често разлог жеља

за очувањем породице, док 76,6% сматра да је разлог неповјерење жртве у институције система заштите и осигурања безбједности.

Графикон 3. „Насиље у породици директно утиче на пораст насиља у друштву.”

Графикон 4. „Насиље у породици директно утиче на личну безбједност у црнојорском друштву.”

На Графикону 3 се јасно види да више од половине грађана (64%) сматра да насиље у породици у већој мјери директно утиче на пораст насиља у друштву. Не постоји статистички значајна разлика у одговорима према образовном нивоу грађана ($X^2(1) = 13,741$, $p = 0,089$, $p > 0,05$), нити према регији у којој испитаник живи ($X^2(1) = 4,882$, $p = 0,3$, $p > 0,05$). Уколико се узму у обзир и испитаници који су одабрали опцију „утиче у мањој мјери”, може се констатова-

вати да 97% грађана сматра да породично насиље директно утиче на пораст насиља у друштву, у мањој или већој мјери.

На Графикону 4 се може примијетити да нешто више од половине грађана (57%) мисли да насиље у породици, у већој мјери, негативно утиче на личну безбједност у црногорском друштву. Не постоји статистички значајна разлика у одговорима према образовном нивоу ($\chi^2(1) = 3,991$, $p = 0,858$, $p > 0,05$), нити према регији у којој испитаник живи ($\chi^2(1) = 5,486$, $p = 0,241$, $p > 0,05$). Уколико се узму у обзир и грађани који су одабрали опцију „утиче у мањој мјери”, може се констатовати да највећи број грађана (95%) сматра да породично насиље утиче негативно на личну безбједност у црногорском друштву, у мањој или већој мјери.

Дискусија

Резултати емпиријског истраживања показали су да више од трећине грађана (37,7%) сматра да је породично насиље широко распрострањено у Црној Гори, а више од двије петине (42,1%) да оно представља висок степен пријетње људској безбједности у Црној Гори, чиме су потврђене хипотезе Хи1.1. и Хи.2.1. Такође, највећи дио грађана мисли да породично насиље представља раширенију појаву од других облика насиља: насилног екстремизма, тероризма, политичког насиља, вршњачког насиља, мобинга, трговине људима, злостављања дјеце (ванпородично насиље) и сајбер насиља. Само за политичко насиље грађани сматрају да је раширеније од породичног насиља, па се може констатовати да је хипотеза Хи.1.2. у највећој мјери потврђена. Када је ријеч о перцепцији породичног насиља као пријетње људској безбједности, став највећег процента грађана јесте да оно представља већу пријетњу Црној Гори од свих помених облика насиља, укључујући и политичко. Више од половине испитаника из централне регије перципира породично насиље као висок степен пријетње људској безбједности у Црној Гори, затим двије петине грађана из јужне регије, док најмање грађана са сјевера Црне Горе види породично насиље као пријетњу људској безбједности (8,6%). Више од половине грађана познаје макар једну особу са искуством породичног насиља (53%), а од овог броја више од три петине су грађани из централне регије, што је дупло више у односу на грађане са југа Црне Горе, а 4,5 пута више у односу на грађане са сјевера државе.

Близу половине грађана познаје бар једног учиниоца породичног насиља (48%), а од овог броја више од три петине је из централне регије, што је скоро три пута већи проценат у односу на грађане са југа Црне Горе, а више него четири пута већи проценат у односу на грађане са сјевера Црне Горе. Може се претпоставити да познавање случајева породичног насиља (бар једне жртве или бар једног учиниоца) утиче и на перцепцију породичног насиља као пријетње људској безбједности. Родна компонента игра значајну улогу у перцепцији жртава и учинилаца породичног насиља, па је став скоро свих грађана да су жене најчешће жртве породичног насиља (95,4%), а мушкарци углавном учиниоци (92,9%), што је у складу са домаћим и међународним подацима у овој области. Више од половине грађана сматра да породично насиље, у већој мјери, директно утиче на пораст насиља у друштву, као и то да породично насиље негативно утиче на људску безбједност у црногорском друштву, чиме је потврђена хипотеза Хи.2.3.

Грађани Црне Горе имају високу свијест о могућим облицима породичног насиља. Физичко злостављање се у нешто већој мјери перципира као породично насиље у поређењу са психичким, емоционалним и економским насиљем. Више од једне четвртине грађана (26%) не би пријавило случај полицији уколико би се десило да муж туче жену у комшилуку. Од грађана који би пријавили овај вид насиља полицији (74%), више од половине је из централне регије, више од једне трећине са југа Црне Горе, а најмање (мало више од једне десетине) са сјевера Црне Горе. Као најчешћи разлози за непријављивање поменутог насиља институцијама наводе се страх од реакција насилника и неповјерење у институције. Више од двије трећине грађана сматра да институције у Црној Гори не осигуравају на адекватан начин безбједност жртава породичног насиља (68%), чиме је потврђена хипотеза Хи.3.1. Највећи број грађана сматра полицију одговорном за осигурање безбједности жртава породичног насиља (71,1%).

Закључак

Ово емпиријско истраживање показало је да грађани Црне Горе имају развијену свијест о распрострањености породичног насиља и о породичном насиљу као безбједносном проблему у већој

или мањој мјери. Највећи дио грађана мисли да породично насиље представља већу пријетњу људској безбједности од насилног екстремизма, тероризма, политичког насиља, вршњачког насиља, мобинга, трговине људима и ванпородичног злостављања дјеце. То је комплементарно са резултатима да више од половине грађана сматра да породично насиље у већој мјери директно утиче на пораст насиља у друштву, као и да у већој мјери негативно утиче на личну безбједност у црногорском друштву. Скоро сви испитаници имају висок степен свијести о различитим облицима породичног насиља – физичком, психичком, сексуалном и економском. Већина испитаника сматра полицију одговорном за осигурање безбједности жртава, а двије трећине мисли да институције не осигуравају на адекватан начин безбједност жртава породичног насиља. Више од три четвртине нема свијест о безбједносној улози центара за социјални рад, у смислу предузимања неодложних интервенција које имају за циљ да осигурају безбједност жртве, а више од осам десетина ни о значају судова на том пољу, у смислу изрицања заштитних мјера безбједносног карактера. Више од половине грађана познаје бар једног учиниоца и једну жртву породичног насиља, и то су највише грађани из централне регије, а најмање они са сјевера државе. Грађани са сјевера Црне Горе, у поређењу са онима из јужне и централне регије, у мањем броју перципирају насиље у породици као висок степен пријетње људској безбједности и у најмањем броју су спремни пријавити насиље надлежним институцијама/организацијама. То упућује на закључак да перцепција породичног насиља као безбједносног проблема утиче и на спремност грађана да га пријаве надлежним институцијама. У вези с тим, на сјеверу Црне Горе је нарочито важно ширити свијест о породичном насиљу као фактору ризика за људску безбједност (кроз разне кампање и едукативне садржаје) и значају његовог препознавања и пријављивања релевантним институцијама у циљу правовременог осигурања безбједности жртава. Свака држава и њени грађани имају обавезу да приступе појави породичног насиља као безбједносном проблему и предузму све потребне активности, интервенције и мјере како би смањили број и учесталост нових случајева, смањили директне и индиректне посљедице по жртве и друштво и спријечили утицај породичног насиља на појаву других облика насиља, и обрнуто, што је све од важности за све нивое безбједно-

сти једног друштва. Може се закључити да је овим истраживањем у највећој мјери потврђена главна хипотеза истраживања – породично насиље представља фактор ризика за људску безбједност у Црној Гори.

Литература

1. Бјелајац, Ж. (2017). Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи. *Култура ђолиса*, 33(13): 139-154.
2. Buzan, B., Hansen, L. (2009). *The Evaluation of International Security Studies*. Cambridge University Press, New York.
3. Ђукић, С. (2017). Основе и систем безбедности у стратегији националне безбедности. *Војно дело*, 69(7): 100-121.
4. Ињац, О. (2016). *Безбједносне студије и култура безбједности*. ФПН, Београд.
5. Комарчевић, М. (2017). *Увод у безбедности*. Висока струковна школа за предузетништво, Београд.
6. Мијалковић, С., Петровић, И. (2016). Безбедносни ризици савремених миграција. *Журнал за криминалистику и право*, 21(2): 1-18.
7. Милосављевић, Б. (2014). Прилог теоријскоправном одређењу појма безбедности. *Правни записи*, 5(1): 95-119.
8. Остојић, Г. (2017). Савремено схватање националне безбедности. *Војно дело*, 69(6): 105-121.
9. Сретовић, Д., Талијан, М., Бериша, Х. (2016). Савремени концепт безбедности. *Војно дело*, 68(1): 73-101.
10. Стајић, Љ., Радивојевић, Н. (2018). Безбедносно-правни аспекти насиља у породици. *Српска ђолићичка мисао*, 59(1): 113-128.
11. Стојановић, Ђ., Штрбац, К. (2009). Глобалне безбедносне трансформације: експланаторни потенцијал савремених приступа међународној безбедности. *Српска ђолићичка мисао*, 26(4): 201-226.
12. Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4): 481-502.
13. <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=387&pageid=322>, доступан 10. 6. 2020.

Security Aspect of Domestic Violence in Montenegro - Perception of the Citizens

Abstract: *Domestic violence can be viewed as a potential risk and security threat, a form of conscious, intentional, internal threat to the integrity and existence of other people, primarily family members. Viewing domestic violence as a security phenomenon additionally indicates the seriousness of the problem, which requires urgent action by all relevant social actors. The paper presents the results of a part of the empirical research that I carried out in the period from February 1 to June 30, 2020, which included 522 citizens from the entire territory of Montenegro, with the aim of examining the citizens' perception of the phenomenon of domestic violence as a risk factor for human security. The research revealed that the majority of citizens of Montenegro have widespread awareness of the prevalence of domestic violence and domestic violence as a security problem. However, the data differ by region, and citizens from the north of Montenegro, compared to citizens from the south and central regions, are the least likely to perceive domestic violence as a high degree of threat to human security and are the least likely to report violence. Every country and its citizens have an obligation to approach the phenomenon of domestic violence as a security problem and undertake all necessary activities, interventions and measures in order to reduce the number and frequency of new cases, reduce the direct and indirect consequences for victims and society and prevent the impact of domestic violence on the appearance of other forms of violence and vice versa, which is important for all levels of security in a society.*

Keywords: *citizens, domestic violence, human security*

Зоран ГОЛУБОВИЋ³⁷

пензионисани радник Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303148G

УДК: 341.456:316.776

351.746:004.738.5

Прегледни научни рад

Примљен: 8. 2. 2021. године

Ревизија: 17. 5. 2021. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Полицијска дипломатија у дигиталном окружењу

Апстракт: Рад је фокусиран на полицијску дипломатију која је усмјерена у свјетлу дигиталног окружења. У уводном делу је представљен утицај глобализације и информационо-комуникационих технологија на развој међународних односа и савремене дипломатије. Полицијска дипломатија, као семенит савремене дипломатије, одговор је на изазове растуће транснационалне криминала и тероризма који се теже сузбити међународном полицијском сарађњом. Због тога је у раду најпре представљена полиција у дипломатском контексту. Појом је представљен значај разумевања нових медија и њихове улоге у развоју савремене полицијске дипломатије. Следи истражање како одговорити на изазове дигиталног дипломатског окружења.

Закључено је да развој полицијске дипломатије треба базирати на концепту дигиталне и тиме мрежне дипломатије. Да би били ефикасни у обављању дипломатских активности, полицијски службеници треба да користе дигиталне алате, а посебно друштвене мреже. У креирању комуникационе стратегије, примена индустријалне дисциплине постаје оптимална имајући у виду мноштво актера и расположивост традиционалних и дигиталних

37 golubovicz1962@gmail.com

медија. Миље будућеї развоја полицијске дипломатије јесте онај у којем нема изолованої вођења дипломатских активносїи. Одговор на изазове дигиталної окружења проналази се и у примени иновативне технологије, проношењу фокуса са институционализације на дипломатска знања и вештине, као и на вештине комуникације у дигиталном окружењу.

Овај рад доприноси подручју полицијске дипломатије. Једно од ограничења у раду је у чињеници да се не зна довољно о томе како дигитална дипломатија функционише, што се односи и на дигитални аспект полицијске дипломатије.

Кључне речи: дигитална дипломатија, полицијска дипломатија, медији, друштвене мреже.

Увод

Процес глобализације је подстакао брже укључивање национално оријентисаних земаља у међународно тржиште, што је утицало на развој и усложњавање међународних односа. Нови начини успостављања и одржавања међународних односа последица су технолошких иновација у области информација и комуникација.

Поред позитивних ефеката, глобализација је изазвала одређене међународне проблеме чије је решење захтевало примену глобалног управљања (*global governance*), па су „светска политика” и „мегадипломатија” потиснуле традиционалне међународне односе засноване на „политици међу нацијама” (Симић, 2013: 27). У том смислу, савремена дипломатија више не служи само успостављању међународних односа мирним путем. Она служи вишим циљевима међу којима су јавно здравље, животна средина и одрживи развој, образовање, наука и технологија, спорт, култура и културно наслеђе, уметност, право, безбедност, борба против организованог криминала и тероризма, и други. Отуда се дипломатија појављује у широком спектру њених облика попут политичке, јавне, економске, војне, полицијске, хуманитарне, културне дипломатије, те дипломатије наслеђа, и друге.

Релевантност дипломатије у свим њеним облицима у савременим међународним односима и дигиталном окружењу није спорна. У овом раду аутор се фокусира на полицијску дипломатију која је субјект у борби против организованог криминала и међународног тероризма.

Полиција у дипломатском контексту

Дипломатију воде дипломате и други изасланици у сврху представљања сопствене земље и њених потенцијала у међународним оквирима, заштите њених националних интереса и остваривања циљева спољне политике. У савременим условима, дипломатске активности се спроводе и од стране других актера који организацијски не припадају министарству спољних послова или дипломатско-конзуларним службама. Купер и сарадници (Cooper et al., 2013) наводе да ове активности спроводе врсни међународни правници, прекогранични финансисти, мултинационални трговци, званичници међународних организација, представници хуманитарних организација, припадници мировних мисија и други.

Дипломатски карактер имају и активности које спроводе припадници међународне полицијске мисије или службеници међународне полицијске организације односно полицијске дипломате (више у: Кекић и сар., 2013). Тако је институционална сарадња између држава у подручју спречавања организованог криминала и међународног тероризма односно полицијска дипломатија била одговор на безбедносне изазове краја 19. и почетка 20. века.

Полицијска дипломатија

Полицијска дипломатија почива на механизму полицијске сарадње. До наглог развоја међународне полицијске сарадње је дошло после педесетих година 20. века, када је већина земаља препознала њен значај у борби против транснационалног криминала и тероризма који је све више организован кроз мреже уместо кроз терористичке групе (Gerspacher, 2008).

Под полицијском дипломатијом се подразумева „ланац мера и поступака у упућивању полицијских службеника и органа из једног међународно признатог субјекта (међународно призната држава, званична међународна организација) у други у службеном својству, који притом, поседују одређене имунитете и привилегије у међународном субјекту у оквиру којег се акредитују, при чему извршавају задатке од важности за супротстављање, спречавање и борбу против међународних изазова, ризика и претњи безбедности” (Кекић, Субошић, 2009: 147).

Функције полицијског дипломате су у основи функције који дипломата као званични представник једне државе обавља у иностранству, а своде се на прикупљање информација, обавештајни рад, по потреби преговарање и друге. Према Кекићу и Никачу (2011), функције полицијског дипломате су:

- заступање интереса министарства унутрашњих послова и полиције своје земље;
- ангажовање у сфери јачања међународне полицијске сарадње;
- прикупљање, анализа, селекција и дистрибуирање информација министру унутрашњих послова своје земље;
- разматрање ставова медија и јавности о питањима безбедности;
- процена безбедности у држави-домаћину и региону;
- информисање и обавештавање полиције земље-домаћина по налогу и одобрењу министра унутрашњих послова своје земље.

Дипломатски карактер имају и активности које спроводе полицијски службеници који обављају различите активности у вези с борбом против међународног криминала и тероризма, као и многи други актери за које дипломатска арена постаје тесна. Из наведеног се уочава да је полицијска дипломатија одговор на изазове раста међународног криминала и тероризма које она тежи сузбити међународном полицијском сарадњом.

Међународна полицијска сарадња се званично одвија путем функције полицијског аташеа и функције официра за везу, које се према Кекићу и Субошићу (2009: 141), разликују по више основа:

- полицијски аташе, за разлику од официра за везу, има дипломатско овлашћење, и у складу с њим, ужива дипломатске привилегије;
- период у којем обавља дужност је неодређен, јер дужност обавља у контексту своје професије (то је његов посао, занимање) док посао који обавља официр за везу не мора бити његова професија;
- полицијски аташе је званични представник међународног субјекта.

Полицијски аташеи, изградњом сигурне мреже контаката, у ситуацији су да се баве ефикасним прикупљањем и разменом

информација, те обавештајним радом. Пример успешне земље у погледу успостављања полицијских аташеа у иностранству је Швајцарска. Аташеи су део амбасада или конзулата (Stevanović et al., 2012).

Официри за везу су полицијски службеници које земља упућује у другу земљу ради међусобне сарадње у заједничкој борби против организованог криминала и тероризма. Ова сарадња се примарно базира на међусобној размени информација у којој управо посредује официр за везу. Официри за везу могу бити у саставу особља амбасаде, или читавог бироа (пример САД), могу бити повезани са полицијском службом своје земље, уместо са амбасадом, или са полицијском службом земље у коју су послати (нпр. немачки официри за везу су позиционирани у полицији Француске и обрнуто). У случају када се официри за везу повезују са полицијом земље у коју су послати, обично је реч о земљама које имају добре односе и висок степен политичког консензуса (Кекић, Субошић, 2009; Stevanović et al., 2012).

Унутар Интерпола, у циљу олакшања полицијске сарадње, размене информација и креирања и промовисања заједничких стратегија, успостављени су секретаријати у којима раде полицијски професионалци ангажовани од стране своје земље, као и националне канцеларије за везу које теже повезивању националне полицијске службе са Интерполом и остатком чланица (Gerspacher, Dupont, 2007: 354). Тако, официри за везу, упућени у међународне полицијске организације, постају део мрежа официра за везу и бироа у којима они делују у циљу сузбијања организованог криминала и тероризма. Пример успешне земље у погледу успостављања официра за везу у међународној полицијској организацији (Интерполу) јесте Швајцарска.

Полицијска дипломатија и нови медији

Дипломатија представља вођење међународних односа путем преговора, као и комуницирањем између дипломата и других представника државе и власти, а не применом права, силом или пропагандом у сврху остваривања циљева спољне политике земље (Berridge, 2015: 1). Дипломатија представља саветовање, обликовање и вођење спољне политике активностима преписке, вође-

ња приватних разговора, размене мишљења, утицаја и лобирања, интерперсоналне комуникације током посета и слично (Barston, 2019: 1).

Суштину традиционалне дипломатије чини лични сусрет њених актера (Holmes, 2015) приликом којег они комуницирају, преговарају, размењују информације и слично. Традиционални приступ полицијској дипломатији се базира на личном контакту официра за везу и полицијских аташеа у сврху прикупљања и размене информација односно сарадње у сфери решавања међународних безбедносних проблема.

Развој глобалних видова комуникација допринео је развоју нових медија и начина комуницирања који су још један изазов за полицијске дипломате. Један од њих – друштвени медији – чини ефикаснијим управљање информацијама и планирање међународних преговора, као и управљање кризама (Bjola, 2015).

Друштвене мреже попут Фејсбука (*Facebook*), Инстаграма (*Instagram*), Твитера (*Twitter*), Јутјуба (*You Tube*), Снепчета (*Snapchat*) подстакле су развој нових начина прикупљања и размене безбедносних информација, али и развој различитих приступа (стратегија) у зависности од земље домаћина. Пример Кине потврђује наведено. У Кини је најпре била популарна кинеска верзија Фејсбука Ренрен (*Renren.com*), потом кинеска верзија Твитера Вејбо (*Weibo*; платформа Сина вејбо – *Sina Weibo*) и Вичет – мобилни чет-сервис за гласовне и текстуалне поруке (*Wechat*). Дигитална дипломатија делегација ЕУ, САД и Јапана у Кини се реализује кроз друштвене мреже платформе Сина вејбо, јер Кина не користи глобалне платформе. Оне им служе за ширење информација, док је укључивање јавности у интерактивни или двосмерни дијалог слабо, па су коментари и репости публице једини начини да дипломате дођу до мишљења циљне публице и да, према њему, припреме своје одговоре (Bjola, Jiang, 2015).

Дигитална дипломатија користи платформе друштвених медија ради остваривања циљева спољне политике земље, стварања и одржавања њеног угледа (Manor, Segev, 2015), односно обављања дипломатских активности и конзуларних услуга (Hocking, Melissen, 2015; Seib, 2016). Да би били ефикасни у обављању дипломатских активности, полицијски службеници користе дигиталне алате.

Од полицијских аташеа и официра за везу се очекује да интегришу канале, медије и многобројне актере³⁸ при креирању иновативне дипломатске стратегије (Hocking et al., 2012) и да умрежени делују кроз безбедносне мреже и све видове мрежне дипломатије.

Како садржи префикс „е” (електронски), едипломатија обухвата читав спектар активности заснованих на интернету. На основама едипломатије развила се сајбер дипломатија. Пошто медији много мање пажње посвећују улози и значају дипломатије у сајбер простору у односу на приче о сајбер инцидентима (Barrinha, Renard, 2017), сајбер дипломатија се обично сагледава у контексту сајбер инцидента што умањује њену улогу. Она се дефинише „као дипломатија у сајбер домену или, другим речима, употреба дипломатских ресурса и вршење дипломатских функција ради осигурања националних интереса у погледу сајбер простора”; она углавном покрива питања сајбер сигурности и сајбер криминала, изградње поверења у сајбер простору, слободе и управљања интернетом (Barrinha, Renard, 2017: 355). Значајну улогу у осигурању националних интереса у погледу сајбер простора имају министарство унутрашњих послова и полиција. Раст сајбер криминала (екриминала, високо-технолошког криминала) подстиче развој полицијске дипломатије која своје снаге усмерава на његово сузбијање. У овом аспекту полицијска дипломатија добија обележје сајбер дипломатије.

Сајбер и дигитална дипломатија се често користе као синоними. Међутим, термин „сајбер” у фокусу има елемент безбедности, док термин „дигитал” има технологије и њихов социолошки и економски аспект (Barrinha, Renard, 2017: 361). Крејг Џонс (Craig Jones), директор Интерпола за сајбер криминал, сматра да без практичних вежби (попут *Digital Security Challenge*) у коришћењу најновијих техника и технолошких алата за истраживање сајбер криминала нема озбиљног суочавања са истим и његовог предупредивања. *Digital Security Challenge* је први пут одржан 2016. године с циљем развијања вештина које су неопходне полицији за борбу против најновијих претњи од сајбер криминала (*Rising to meet the INTERPOL Digital Security Challenge*).

38 Њихово комбиновање је изнедрило концепт хибридне дипломатије и интегративни приступ дипломатији – *integrative diplomacy* (Hocking et al., 2012; Hocking, Melissen, 2015).

Поједини аутори сматрају да је дигитална дипломатија облик нове јавне дипломатије (Adesina, 2017; Rashica, 2018). Јавна дипломатија у функцији борбе против тероризма почива на употреби масовних медија, јер се њима најбоље таргетира јавно мњење земље која је земља порекла припадника терористичке групе (Јазић, 2010: 132). Осим тога, терористи, такође, вешто користе медије са намером утицаја на јавност (Кегли, Виткоф, 2004). У том смислу, борбу против тероризма и организованог криминала воде и припадници полиције и сви други службеници који обављају различите активности које су у вези с борбом против ових пошаста а не само припадници званичне дипломатије. Овакав утицај се у литератури описује као „мека моћ” (Nye, 2008).

Нов начин организовања кроз терористичке мреже захтева нови приступ борби против њих. Штета која је нанета хијерархијски устројеној полицијској организацији и америчкој економији од стране терористичке мреже Ал Каида веома се често користи као пример супериорности мрежа над осталим снагама друштвеног организовања (Gerspacher, 2008). Осим тога, организовани криминал се трансформише од традиционално структуриране организације у лабаве, флексибилне криминалне мреже које управљају операцијама тако што модификују моделе деловања на основу могућности, користи и слично. Олакшана међународна трговина, транспорт и комуникација, приступ информацијама и напредној технологији, омогућили су раст транснационалног криминала којег је све теже на традиционалан начин контролисати и сузбијати (Global Strategy on Organized and Emerging Crime, 2017).

Изазови дигиталног окружења

Изазови дигиталног окружења су бројни. Поред безбедносних изазова (Бјеља, 2018), и изазова у подручју обавештајног рада (Миљковић, 2020), то су и изазови у превенцији и сузбијању транснационалног криминала и различитих облика тероризма.

Међународне безбедносне мреже у борби против умреженог међународног криминала су углавном биле неуспешне. Проблем њиховог неуспеха није био у освешћености по питању користи од мрежа већ у ефикасности примене. Истина да су се многе полицијске организације опирале преласку са хијерархијског система на

мреже због прерасподеле моћи. Други разлог је у величини мреже, пошто су илегалне мреже мале и више хомогене (појединце повезују верски мотиви и сл.), а безбедносне мреже су велике и хетерогене (граде их више хиљада појединаца са различитим уверењима и вредностима) (Gerspacher, Dupont, 2007).

Савремене безбедносне мреже могу имати локални карактер, када су резултат локалних партнерстава којим се желе спречити криминална понашања. Оне могу бити организоване као националне полицијске организације. Оне могу бити „мреже националних агенција за спровођење закона које раде на сузбијању транснационалног криминала” (Gerspacher, Dupont, 2007: 352). Већина мрежа се ослања на благовремену дифузију информација путем технолошких мрежа (Dupont, 2004, према Gerspacher, Dupont, 2007).

Примена тзв. полицијске технологије омогућава полицији да благовремено одговори на ове изазове (Томашевић и сар., 2020). Поред технологије, фокус треба померити са институционализације дипломатије на знања и вештине (Rigalt, 2017).

Полицији су потребни дипломатски кадрови од којих се очекују професионална знања и вештине, спремност на рад у интересу земље и лојалност. Осим тога, потребно је да су образовани, интелигентни, способни да буду тактични у обављању послова, дискретни, обазриви, стрпљиви, да поседују моћ самоконтроле, осећај за тимски рад, да су прилагодљиви, креативни, способни за процену и преношење порука таргетираној публици, спремни на компромис ако затреба (Cooper et al., 2013). Такође, потребно је да поседују дигиталну писменост. Међутим, многим актерима дипломатије недостају знања о примени дигиталних и интернет технологија, као и вештине комуницирања. На то указује низак ниво комуникацијске културе на друштвеним мрежама које обилују увредљивим провокативним и претећим порукама (Rashica, 2018).

Дипломатски ефекат могу имати и активности на друштвеним мрежама које не потичу од званичних дипломата. Због тога би полицијске дипломате, као и сви други припадници полиције, требало да воде рачуна о томе шта објављују (садржај поруке), када објављују, шта означавају да им се свиђа, које постове деле, какве коментаре остављају. Сваки актер дипломатије треба да поседује вештине вербалне и знаковне комуникације, што се односи и на припаднике полицијске дипломатије. У том правцу треба развијати полицијску дипломатију.

Закључак

Полицијска дипломатија, као сегмент савремене дипломатије, одговор је на изазове међународног криминала и тероризма. Иновативна комуникациона стратегија полицијске дипломатије се базира на концепту дигиталне дипломатије и интегративном приступу којим се омогућује укључивање мноштво актера и комбинација расположивих традиционалних и дигиталних медија. Миље будућег развоја полицијске дипломатије је онај у којем нема изолованог вођења дипломатских активности. Сви облици дипломатије прожимају једни друге (сајбер, јавна, полицијска и сл.). Одговор на изазове дигиталног окружења се проналази и у примени иновативне технологије, смањењу тежње ка институционализацији и фокусом на дипломатска знања и вештине, као и вештине комуникације у дигиталном окружењу.

Обавеза сваког (полицијског) дипломате јесте очување националних интереса, идентитета и угледа земље, што захтева појачану одговорност за комуникацију путем друштвених мрежа. Дипломатски ефекат могу имати и активности на друштвеним мрежама које не потичу од званичних дипломата. Због тога би полицијске дипломате, као и сви други припадници полиције, требало да буду вешти у креирању садржаја на друштвеним мрежама. То значи да би требало да поседују, поред општих и професионалних знања и вештина, дигиталну писменост, као и вештине вербалне и знаковне комуникације. У том правцу треба развијати полицијску дипломатију.

Више него икада до сада неопходна је мултилатерална полицијска сарадња у решавању безбедносних проблема и изазова.

Литература

1. Adesina, O. S. (2017). Foreign policy in an era of digital diplomacy. *Cogent Social Sciences*, 3(1): 1297175.
2. Barrinha, A., Renard, T. (2017). Cyber-diplomacy: the making of an international society in the digital age. *Global Affairs*, 3(4-5): 353-364.
3. Barston, R. P. (2019). *Modern Diplomacy*. Routledge, London.
4. Berridge, G. R. (2015). *Diplomacy, Theory and Practice*. Palgrave Macmillan, London.

5. Бјеља, Д. (2018). Дигитална дипломатија као међународни безбедносни изазов и пракса Републике Србије. *Српска њолиџичка мисао*, 60(2): 225-240.
6. Вјола, С. (2015). Introduction: Making sense of digital diplomacy. In: С. Вјола, М. Holmes (eds.) „Digital diplomacy: Theory and Practice”, Routledge, New York, pp. 1-9.
7. Вјола, С., Јiang, L. (2015). Social media and public diplomacy: A comparative analysis of the digital diplomatic strategies of the EU, US and Japan in China. In: С. Вјола, М. Holmes (eds.) „Digital diplomacy: Theory and Practice”, Routledge, New York, pp. 71-88.
8. Cooper, A., Heine, J., Thakur, R. (2013). Introduction: The Challenges of 21st-Century Diplomacy. In: A. Cooper, J. Heine, R. Thakur (eds.) „The Oxford Handbook of Modern Diplomacy”, Oxford University Press, Oxford, pp. 1-31.
9. Gerspacher, N. (2008). The history of international police cooperation: a 150-year evolution in trends and approaches. *Global crime*, 9(1-2): 169-184.
10. Gerspacher, N., Dupont, B. (2007). The nodal structure of international police cooperation: An exploration of transnational security networks. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 13(3): 347-364.
11. Global Strategy on Organized and Emerging Crime, 2017, Interpol, February, 2017.
12. Hocking, B., Melissen, J., Riordan, S., Sharp, P. (2012). *Futures for Diplomacy: Integrative Diplomacy in the 21st Century*. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, The Hague.
13. Hocking, B., Melissen, J. (2015). *Diplomacy in the digital age*. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, The Hague.
14. Holmes, M. (2015). Digital diplomacy and international change management. In: С. Вјола, М. Holmes (eds.), „Digital diplomacy: Theory and Practice”, Routledge, New York, pp. 13-32.
15. Јазић, А. (2010). Терористичка пропаганда и улога медија. *Међународни њроблеми*, 62(1): 113-135.
16. Кегли, Ч., Виткоф, Ј. (2004). *Свејска њолиџика: ѡренд и ѡрансформација*. ЦСЕС и Дипломатска академија, Београд.
17. Кекић, Д., Субошић, Д. (2009). Полицијска дипломатија. *Међународни њроблеми*, 61(1-2): 141-162.

18. Кекић, Д., Стевановић, О., Кешетовић, Ж. (2013). Полицијски дипломата као субјекат у сузбијању организованог криминала. У: Зборнику „Супротстављање организованом криминалу правни оквир, међународни стандарди и процедуре, Међународна конференција, КПА Београд, стр. 335-345 (Тара, 27-29 мај, 2013).
19. Кекић, Д., Никач, Ж. (2011). Улога и делокруг рада полицијског дипломате у сузбијању тероризма. У: Зборник радова „Супротстављање тероризму - међународни стандарди и правна регулатива”, Међународна научностручна конференција, Влада Републике Српске и други у сарадњи са Ханс Зајдел фондацијом, стр. 415-428 (Козара, 29-30 март, 2011).
20. Manor, I., Segev, C. (2015). America’s selfie: How the US portrays itself on its social media accounts. In: C. Bjola, M. Holmes (eds.) „Digital diplomacy: Theory and Practice”, Routledge, New York: 89-108.
21. Melissen, J. (2015). The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. In: J. Melissen (ed.) „The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations”, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York.
22. Миљковић, М. (2020). Изазови у раду обавештајних служби у информатичком добу. *Безбедност*, 62(3): 143-1621.
23. Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *Annals of American Academy of Political and Social Science*, 616(1): 94-109.
24. Rashica, V. (2018). The benefits and risks of digital diplomacy. *SEEU Review*, 13(1): 75-89.
25. Rigalt, A. C. (2017). „Diplomacy 3.0”: from Digital Communication to Digital Diplomacy. Analysis, 9, http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/SalaDePrensa/Multimedia/Publicaciones/Documents/2017_%20ANALISIS_9%20ENG.pdf (20.1.2021.).
26. Rising to meet the INTERPOL Digital Security Challenge, 16 October 2020, Interpol, <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/Rising-to-meet-the-INTERPOL-Digital-Security-Challenge> (5.5.2021.).
27. Seib, P. (2016). *The future of diplomacy*. Polity Cambridge.
28. Симић, П. (2013). Светска политика, глобализација и криза. *Међународни проблеми*, 65(1): 24-41.
29. Stevanović, O., Jaćimovski, S., Kekić, D. (2012). Police Diplomat-example of the Euro-Atlantic Integrations’good practice. In: Pro-

- ceedings „Security and Euroatlantic Perspectives of the Balkans”, International Scientific Conference, University “St. Kliment Ohridski”- Bitola, Faculty of Security, Skopje, pp. 418-432 (Ohrid, 25-26 May, 2012).
30. Томашевић, К., Виријевић Јовановић, С., Здравковић, Ј. (2020) Утицај дигиталних технологија на унапређење рада полиције. *Безбедност*, 62(1): 48-64.

Police Diplomacy in the Digital Environment

Abstract: *This paper focuses on the aspect of police diplomacy that is being analyzed in the domain of digital environment. In the opening section of this paper, a detailed impact of the globalization phenomena and the IT technologies over the development of international relations as well as modern diplomacy has been discussed. Police diplomacy, as the integral component of modern diplomacy, represents the response to the challenges of ever growing transnational crime and terrorism that may be addressed via the component of international police cooperation. Therefore, the focus of this paper was to first represent the police in the diplomatic context. Afterwards, the significance of understanding new media and their prominent role in the process of modern police diplomacy development. Furthermore, this paper analyses the question on how to tackle the challenges of digital diplomatic surroundings.*

Findings of the paper shows that the development of police diplomacy should be based around the concept of digital and networked-diplomacy. In order to be more efficient in carrying out diplomatic activities, police offices need to use all digital tools available, with special emphasis on social media networks. When formulating communication strategy, implementation of an integrative approach becomes an optimal one, having in mind the sheer number of participants and availability of traditional and digital media. The milieu of future development of police diplomacy revolves around the idea that there cannot be any isolated enforcement of diplomatic activities. The response to the challenges of digital surroundings can be found even in the implementation of innovative technologies, shifting focus from institutionalization towards diplomatic knowledge and skills of communication in the digital surroundings.

This paper contributes to the area of police diplomacy. One of the limitations of this paper is the absence of complete knowledge on how digital diplomacy functions in the first place, which is shifted in the digital aspect of police diplomacy as well.

Keywords: *digital and integrative diplomacy, police diplomacy, media, social networks*

Лазар СТОЈАНОВИЋ³⁹

Факултет безбедности Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2303162S

УДК: 323.266:351.78

Прегледни научни рад

Примљен: 27. 3. 2023. године

Ревизија: 1. 6. 2023. године

Датум прихватања: 13. 11. 2023. године

Улога моралне панике у креирању перцепције безбедности

Апстракт: Медији се, у неком од својих јојавних облика, налазе у свакодневной интеракцији са савременим човеком. Током времена су се медијска средства достујна за јласирање најразличитијих садржаја усавршавала, те је њихов ујицај на многе сфере друштва и креирање перцепција постајао све значајнији. Као друштвена реакција на такво информисање може настати морална паника, феномен који веома често представља циљ сам по себи. Реч је о комплексном социолошком појму који, у овом контексту, настаје услед корелације са многим другим појмовима, у првом реду тројаном.

Циљ рада је приказивање улоге коју морална паника има на креирање перцепције тежине претње. На основу модела моралне панике може се закључити да овај феномен несумњиво модификује схватања безбедности без обзира на ниво разматрања, од појединачног до глобалног. Рад тежи приказивању аспеката безбедности који су најодложнији овом виду манипулације и указује на конкретне примере из друштва. У том смислу, издвајају се тероризам и организовани криминалитет као најзначајније претње данашњице на чију перцепцију има ујицај морална паника. Креиране перцепције брзо настају и често се ојверћавају, што представља суштински изазов ситуацијама безбедности.

Кључне речи: морална паника, медији, безбедност, тероризам, организовани криминалитет.

³⁹ lazarfb97@gmail.com

Увод

Формирање перцепције безбедности представља комплексан процес на који (не)посредно утиче велики број чинилаца. Морална паника, као један од значајнијих у том низу, умногоме обликује креирање слике о друштвеним феноменима. У начелу, реч је младом социолошком појму који подразумева вишефазни процес глорификације претње одређеним вредностима или интересима. Такође, веома важно је указати и на теоријске обрасце који објашњавају процес настајања моралне панике у друштву. Реч је о различитим моделима и принципима, као и поступцима и актерима, док сваки од њих на крају тежи истом циљу – моралној паници.

Ради целовитог разумевања улоге коју морална паника има на креирање перцепције безбедности, потребно је поступно и појединачно анализирати кључне појмове, који се касније систематским поступцима синтетишу у смислену целину. Реч је о својеврсном алгоритму са јасно одређеном хронологијом корака извођења. Наиме, општа претња најпре добија медијски простор, што је чини јавно доступном. Бивствовањем у медијима почетна претња бива изложена пропагандним утицајима од стране интересних група које је модификују и често јој дају елемент сензационализма. Тиме ризик добија на интересовању и међу масама продукује моралну панику.

Савремено доба, које карактерише релативно једноставан приступ најразличитијим информацијама од стране великог броја актера, у комбинацији са демократским постулатима, умногоме је утицало на олакшано спровођење моралне панике. Стога се сензационална вест веома брзо шири друштвом, а изузетно тешко оповргава, без обзира на своју истинитост. Утицај моралне панике на перципирање безбедности одсликава се у многим сферама безбедности, али је ипак најизраженији код претњи као што су тероризам и организовани криминал. С тим у вези, рад је усмерен на приказивање најдоминантнијих перцепција појава безбедности које се формирају под недвосмисленим утицајем моралне панике.

Појам моралне панике

Уопштено посматрано, паника представља стање изразитог страха појединца или група услед изложености опасностима или

претњама по вредности од значаја (Вујанић и сар., 2007: 910). Овако постављен појам захтева даљу специјализацију и прилагођавање у зависности од конкретне области поимања. Стога, у друштвеним наукама је страх за опстанак вредности, настао услед неког од облика девијантности, обухваћен појмом *морална паника*. Примарно формулисање овог појма, пре више од пола века, понудио је Јанг (Young). Аутор је моралну панику приказао као појачавање девијантног поступања које је медијски значајно пропраћено (Илић, 2017а: 78-79). С друге стране, Коен (Cohen) стање моралне панике посматра као неизбежан период који свако друштво мора проћи у неком моменту и идентификује четири елемената значајних за развој овог феномена: медији, морални ауторитети, контрола друштвене културе и јавно мњење (према: Илић, 2017а: 79). Коеново схватање моралне панике указује на свеобухватнију поставку, која поред медија издваја и друге значајне сегменте. Доминантност одређеног елемента ће умногоме зависити од теоријског модела који се примењује. Такође, важно је напоменути, за креирање моралне панике мора постојати одређена девијација, као предуслов који у бити постоји и чијом надградњом и преувеличавањем, уз доминацију одређеног елемента, коначно настаје морална паника.

Како би се морална паника разумела на прави начин, неопходно је размотрити је из угла неколико теоријских приступа, међу којима су најзначајнији: модел широких маса, елитистички конструисан модел и модел нестручних интересних група или друштвених покрета (Илић, 2017б: 298). У зависности од конкретног случаја, односно актера и принципа који су доминантни, одређени теоријски приступ односи превагу.

Модел широких маса полази од забринутости која се шири међу људима, а која подразумева (не)оправдану угроженост вредности од општедруштвеног значаја. Почетној забринутости се, у каснијим етапама, посвећује све више пажње и укључују се актери попут медија, политичких партија и других релевантних субјеката који преузимају примат у креирању моралне панике. Према теорији широких маса корени моралне панике налазе се у почетној забринутости, док касније етапе представљају природни ток (Илић, 2017б: 299). Тиме медији стичу епитет „уља које се долива постојећој ватри“. Њихово поступање не мора бити нужно базирано на истини, штавише, веома често је баш супротно, или је пак

базирано на пропагандним флоскулама. Медији могу веома мудро препознати моменат свог укључивања, имајући у виду тренутак у коме ефекти на перцепцију безбедности могу бити најјачи. На пример, земљотрес који је 6. фебруара 2023. године погодио Турску и Сирију узнемирио је глобалну јавност и довео до пораста анксиозности и страха од тог вида елементарне непогоде. Мас-медији су у том случају препознали прилику за додатно подизање грађанске узнемирености и/или свог тиража. Као резултат тога појавио се низ чланака и извештаја о сеизмолошком стању који идентификују недавне потресе од око два степена Рихтерове скале. Наиме, реч је реалном стању, али је свесно или несвесно⁴⁰ пренебрегнута чињеница да су такви потреси готово свакодневица имајући у виду функционисање Рихтерове скале.⁴¹ Међутим, моменат у коме се те информације саопштавају – непосредно након разорног земљотреса у Малој Азији – доприноси стварању безразложног страха, угрожавању безбедности и креирању типичне моралне панике применом модела широких маса.

Елијинистички модел моралној паници приступа из другој угла и као кључне актере у стварању панике идентификује владајуће елите. На тој страни најчешће се налазе политички лидери, али и други актери од друштвеног утицаја. Циљ тако конструисане моралне панике веома често је скретање пажње са стварних друштвених проблема док се у први план истичу друштвено маргинална питања (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 62). Медији се у овом случају, за разлику од модела широких маса, налазе у инфериорнијем положају и представљају „само“ средство за остваривање циљева елите. Наиме, медији улазе у релаксирајућу фазу јер од политичких и/или државних институција очекују константан прилив новости (Илић, 2017b: 303). Тако постају пасиван субјект, губећи суштину

40 Уколико говоримо о свесном запостављању, реч је о ниподаштавању моралних и етичких начела новинарства; уколико пак говоримо о несвесном поступању, доводимо у питање новинарску професионалност и информисаност новинара о теми којом се бави. Није тешко закључити да и једна и друга могућност носе крајње негативну конотацију.

41 Вредности на Рихтеровој скали имају јавности углавном непознат начин мерења интензитета. Наиме, потрес од два рихтера је десет пута слабији од потреса од три рихтера. Тиме се долази до закључка да је потрес који је задесио Турску и Сирију приближно 100.000 пута јачи од оног на који су накнадно указивали медији, креирајући моралну панику међу становништвом.

професије, добијајући улогу мегафона, али не и лица за мегафоном. Сходно својој поставци, елитистички конструисан модел за један од примарних циљева има одржање постојеће елите. Стога он представља чест модел политичких актера у пребацивању одговорности и друштвеног интересовања на крајње различита питања. Метафорики, реч је о својеврсној клацкалицы, где постоји јасна тежња прикривања тежих и значајнијих ствари доле у прабини, док се у први план, високо у ваздуху, истичу маргиналности.

На крају, *теорија несврхених интересних група или друштвених покрета* истиче управо те актере као кључне за настајање моралне панике. Томпсон (Thompson) указује да морална паника веома често може потицати управо из поменутих слојева друштва (Томпсон, 2003: 28). То итекако има смисла имајући у виду да друштвене групе могу веома успешно мобилисати масу и стварати моралну панику, као и да умеју пронаћи теме и области које ће заинтриговати јавност и привући значајну пажњу.

Генеза моралне панике

Као динамичан друштвени феномен, морална паника настаје у неколико фаза. На самом почетку налази се претња вредностима, која доводи до настанка синтагме „народни демони“, често коришћене у теоријама о моралној паници. За иницијалном девијацијом следи медијско преувеличавање у погледу озбиљности и последица по заштићене вредности. Наредне активности иду ка негативним предикцијама, са елементима хистерије и драматичности. Успешним опстанком и протоком времена из претње се издвајају симболи, као означитељи претње, који могу бити и једна једина реч (Стојановић, Ђурић, 2015: 16). На пример, довољан је само помен тероризма или терористичке организације да страх овлада широким масама, а безбедност постане упитна.

Осим медија, на креирање колективне свести могу утицати и релевантни актери, у првом реду носиоци политичке власти и органи формалне друштвене контроле попут полиције и судова. Мотиви идеолошких актера често могу бити у корену негативни и усмерени на стицање политичких поена, док професионалне службе својим свакодневним деловањем и информисањем јавности могу продукувати страх и панику. Њихов ниво у појединим слу-

чајевима може бити ирационално висок, што умногоме зависи од капацитета конзумента за реално сагледавање претње. Међутим, аутори подсећају да је девијација фиксирана, па тек онда културно обрађена (Стојановић, Ђурић, 2015: 18). Дакле, реч је о указивању да мора постојати темељ претње како би се над њом могла спровести надградња. На овај начин се запоставља екстрем према коме „претња“ која је предмет моралне панике у бити представља имагинацију. У прилог томе, психолошке теорије истичу страх од непознатог и указују да управо апсолутне непознанице могу стварати висок ниво анксиозности (Ćirić, Drndarević, 2019: 22). На крају, интензитет и појединости генезе моралне панике умногоме ће зависити од конкретног практичног примера угрожавања неког дела концепта безбедности, док ће хронологија активности представљати релативно стабилну категорију.

Средства за остваривање моралне панике

Поред претње и актера оличених у политичарима, елитама, друштвеним или интересним групама, који односе превагу сходно моделу настајања моралне панике, битно је указати и на средства без чијег присуства овај појам не може егзистирати (видети шему 1). Медији представљају аспект мимо кога је морална паника незамислива, док се пропаганда намеће као чест модел (зло)употребе медија. Суштински, говоримо о појмовима које је могуће појединачно анализирати, али који у овој констелацији функционишу као врло компактна целина, имајући у виду значајну међузависност.

Шема 1. Средства моралне панике

Савремени човек после сна и рада највише пажње посвећује масовним медијима те стога не чуди што су они препознати као значајна средства за постизање моралне панике. Временом мас-медији пролазе поступну генезу, надограђујући и усавршавајући своје технике и методе и вишеструко правдајући епитет „глобалног села“ који су стекли. Појава рачунара и интернета, уз апсолутну универзалност и свеprisутност, нова је прекретница масовних медија, али и моралне панике. Веома успешно су претходнице интегрисане у јединствену целину која је придобијала публику. Постојећи апарат је у вртлогу технолошке иновативности понудио нове пропагандне модалитете попут коришћења ботова или организоване армије тролова (Farkas, Neumayer, 2020: 5). Све то је масовне медије учинило веома важним за лаку организацију моралне панике.

С друге стране, непостојање општеприхваћене дефиниције пропаганде утицало је на слободу у њеном тумачењу. Такође, недовољно јасна вредносна одређења пропаганде довела су до опречних ставова у посматрању ове (све)присутне друштвене појаве (Walton, 1997: 385). С једне стране, могуће је посматрати је као покушај обмане јавности кроз пласирање неистинитих садржаја, док се, с друге стране, поступак ширења информација може схватити као покушај да се наметне одређени облик понашања који одговара креатору пропаганде – то тумачење садржи блаже, вредносно готово неутрално поимање. Уколико пак кренемо за етимолошким тумачењем пропаганде, долазимо до латинске речи *propagare*, што у дословном преводу подразумева ширење или распрострањање (Zurstiege, 2016: 147).

На комплексном путу остваривања моралне панике пропагандни идеали чине битну компоненту. У зависности од конкретних ситуационих околности, поједина средства дају боље резултате, те је њихова успешна селекција почетни, али и један од важнијих аспеката читавог процеса. Поменути сегменти се међусобно разликују према начину остваривања ефеката пропаганде на широке масе које су предмет пласирања (Јазић, 2013: 103). Креирани пропагандни садржаји могу довести до осећаја небезбедности и могу бити користан инструмент за деструктивне актере који у политичке сврхе теже представљању режима као неспособног за очување виталних вредности.

Утицај моралне панике на функционисање система безбедности

Систем безбедности је, како наводи Стајић, „организован друштвени систем преко кога друштво остварује функцију заштите својих виталних вредности ради општег напретка и развика“ (Стајић, 2015: 41). Реч је о комплексном систему који се састоји од великог броја подсистема, међусобно повезаних и окупљених око општих циљева. Шире посматрано, систем безбедности је део већег система са којим се налази у свакодневној интеракцији. Мере безбедности, као активности одбране штићених вредности, могу се предузимати у миру, ванредним ситуацијама или рату и могу имати превентивни или репресивни облик у зависности од околности и карактера претњи. Теорија безбедности указује и на важност разумевања и објашњавања појава (не)безбедности имплицирајући да је прецизна теоријска основа неопходна за исправно практично поступање (Стајић, 2015: 40).

Морална паника и концепт безбедности у начелу представљају супротстављене појмове. У њиховом пресеку се налази претња, коју морална паника покушава да истакне док безбедност тежи да минимизира не само њено присуство, већ и ефекте. Но, треба указати да се концепт безбедности чињенично налази пред тешким задатком, имајући у виду да апсолутна безбедност представља утопију. Одступање од таквог идеала – које је природно, будући да живимо у друштву ризика⁴² – отвара простор за угрожавање безбедности, као и за креирање такве перцепције. Спровођење ефикасне противтеже представља Сизифов посао, нарочито при ниском грађанском поверењу у институције безбедности. Медији и у овом аспекту заузимају значајно место. Сензационализам који продукују је усмеренији ка моралној паници, док промовисање заштитног потенцијала не представља довољну медијску атракцију. На тај начин се отежава креирање култа полицајца који је способан да заштити заједницу од претњи по безбедност. Непристрасност, добронамерност и поузданост су услови које полиција мора испунити уколико жели повећење грађана (Ђорђевић, 2018: 442). Међутим, потребно је правити

⁴² Термине „друштво ризика“ и „ризично друштво“ сковао је социолог Урлих Бек објашњавајући сплет ризика са којима се савремено друштво суочава.

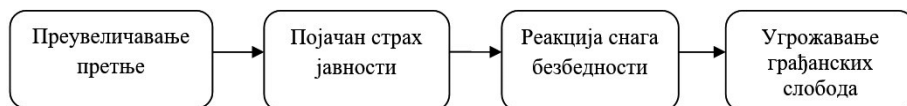
јасну разлику између субјективне и објективне безбедности. Први облик је усмеренији на пружање противтеже дејствима моралне панике, односно на неутралисање њеног утицаја, док други подразумева активну борбу с циљем ограничавања конкретних претњи. Иако објективно стање безбедности представља значајнији циљ, то нипошто не значи да треба маргинализовати ниво субјективног осећаја безбедности који се креира у јавности.

Креирање искривљене слике о безбедносним феноменима

У моментима када морална паника испуни своју сврху, настају искривљене слике о безбедносним феноменима. Дијапазон утицаја је врло широк, готово да не постоје области безбедности које су изузете. Но, поједине дакако остају доминантније, подесније и доступније дејству моралне панике. Трендове карактеришу динамизам и сплет фактора међу којима актуелност односи примат – након поплаве, страх од елементарних непогода се повећава, као и након терористичког акта, криминалитета или другог облика угрожавања.

Искривљене перцепције могу довести до низа импликација и изнуђених, суштински непотребних корака. Наиме, услед глорификације претње, у друштву се развија осећај небезбедности који имплицира реакцију снага безбедности. Иако је у начелу таква реакција непотребна, имајући у виду стварни карактер претње, она може значајно утицати на ниво субјективне безбедности кроз појачану полицијску превентиву, присуство и друге мере на терену. Но, осим неспорног позитивног утицаја, нужно је представити и негативне последице таквог поступања. Фактички долази до непотребног расипања безбедносних ресурса мимо стварних потреба, као и до ограничења грађанских слобода сходно наводним безбедносном ризику (Шема 2).

Шема 2. Импликације искривљене слике безбедности

Као резултат се могу појавити стереотипизација и неоправдана дискриминација. На пример, хипотеза према којој Роми краду децу опстаје вековима. Појављује се почетком 17. века у Сервантесовој новели „Циганчица“ и присутна је у многим петпарачким романима 18. века. Временом прича о крађи деце постаје све злонамернија. Касније је та претпоставка премештена из књижевности у медије, што је кулминирало расним теоријама и нацистичким геноцидом над Ромима.⁴³ Теза да су „сви Колумбијци уживаоци наркотика“ произилази из чињенице да је Колумбија највећи произвођач кокаина (према подацима Канцеларије УН за борбу против дроге и криминала – UNODC).⁴⁴

На основу етничке припадности формира се велики број искривљених слика које утичу на шире друштвено-политичке околности. Такав тренд није изопштен ни са простора Балкана, који карактерише етничка хетерогеност. Истраживања спроведена на том простору указују да, на пример, бошњачки испитаници креирају перцепцију о Србима као о насилним, агресивним, ратоборним, религиозним, подлим, похлепним. У супротном смеру, код српских испитаника о Бошњацима доминирају перцепције о религиозности, назадности, примитивности, неискрености (Турђаџаџић, 2004: 365). Тако конструисана генерализација смањује ниво безбедности, како субјективне тако и објективне, и може бити окидач за настајање дубљих конфликта, што је нажалост, практично доказано на простору бивше Југославије. У случају креирања искривљених слика о етничким групама говоримо о јако тешком и дуготрајном процесу „скидања етикете“ односно наметнуте стигме.

Креиране перцепције безбедносних феномена могу утицати и на грађанске слободе. Тако медијски наслови попут „Вишеструки силоватељ на слободи после 15 година робије“ (Политика, 2022), осим што информишу, дакако уливају страх широким масама. Таква анксиозност доводи до избегавања кретања у каснијим часовима, избегавања самосталног кретања или посећивања одређених простора, и непосредно утиче на одвијање свакодневног живота грађана. Појачавању таквог осећаја доприноси и свест о високој стопи рецидивизма када говоримо о кривичним делима против полне

43 Детаљније на: <https://pescanik.net/kradu-li-cigani-decu-i-otkad-to/>, доступан 12. 2. 2023.

44 Детаљније на: <https://www.unodc.org/>, доступан 12. 2. 2023.

слободе. Наиме, поједине студије указују да је поврат код сексуалних преступника око 20%, у периоду од две године након пуштања на слободу. Међутим, наведени подаци се значајно мењају у зависности од узраста преступника (Fazel et al., 2006: 161). На супротној страни, услед таквог третмана, преступници се и након извршења кривичне санкције суочавају са стигматизацијом и немогућношћу реинтеграције у друштво. На пример, савезни закон у Калифорнији ограничава где сексуални преступници могу да живе, што је предмет дебата (Maguire, Singer, 2011: 2). Тиме се онемогућава вођење нормалног друштвеног живота и поред пажње коју пенални системи посвећују управо образовању осуђеника у затворским установа и припреми за спољни свет (Кнежић, 2011: 78). На крају, постоје дилеме око исправног поступања код овако осетљивих друштвених феномена који садрже елементе угрожавања појединих права и слобода. Потребно је успоставити равнотежу између медијског извештавања и обавештавања јавности, односно моралне панике и додатне стигматизације преступника на слободи.

Анализа креиране перцепције тероризма

Пре самог одређења тероризма потребно је указати на сличне појмове са којима се он доводи у везу и од којих га треба разликовати. Најпре, *терор* представља насиље које спроводи неко ко је доминантан, не само у контексту власти већ у било ком смислу поседовања надмоћи. *Терорисање* је, с друге стране, систематско чињење насиља које не подразумева нужност постојања разлога за такав чин већ је израз ситуационе надмоћи и воље за спровођењем насиља (Симеуновић, 2009: 81). Коначно, *тероризам* има мноштво дефиниција будући да је тако комплексну појаву немогуће јединствено објаснити. Према једној од њих, савремени тероризам је организовано групно, а ређе индивидуално, политичко насиље које користи физичке и психолошке методе, али и методе софистициране технологије, најчешће током периода криза, тежећи остваривању постављених циљева (Симеуновић, 2009: 80).

Стварање моралне панике у вези са тероризмом свакако се намеће као један од кључних циљева. Међутим, треба указати да елемент јавности и публицитета који се потенцира нема апсолутни карактер. Селективност и дискреција се односе на информације које

се тичу великог броја тајних активности, од извора финансирања до хијерархије и појединости саме организације (Симеуновић, 2009: 79-80). Развој савремене технологије је објављивање терористичких активности учинио доста лакшим. Сlike застрашивања веома брзо обилазе свет радећи у прилог извршиоца. Но, то не би било могуће без спремности терористичких групација да иду у корак са савременом технологијом и постају актери заступљени у сајбер простору. Потенцијал отворених извора података екстремистичке групе ефикасно користе за промоцију, пропагирање идеја, селекцију и регрутовање чланова (Ђурић, 2013: 115). Иако пласирани садржаји узрокују моралну панику, њен ниво је ипак највећи непосредно након терористичког акта. Брутални терористички догађаји попут експлозије у Најробију, главном граду Кеније, у којој је повређено или убијено преко 5.000 људи, мењају перцепцију тероризма, док је терористички напад на куле близнакиње у Њујорку 11. септембра 2001. године резултовао објављивањем глобалног рата против тероризма (Clauzet et al., 2007: 2). Као контраофанзива моралној паници након 11. Септембра Америком се ширио цингоизам⁴⁵ кроз ношење националистичких симбола, паљење џамија, израду графита (Parenti, 2002: 9). Поменуте активности се могу тумачити и као израз немоћи пред новонасталим претњама. Тим актом у срцу Сједињених Америчких Држава имплицитно је дато до знања да, уколико се напад може догодити у том тренутку највећој светској сили и хегемону поретка у настајању, само се може наслутити са којом лакоћом је могуће наудити другима. Свест о томе уводи свет у нову етапу, у којој тероризам постаје један од приоритета стратешких докумената готово свих држава на свету.

Значајни проблем у сузбијању тероризма огледа се у тешкоћи његовог откривања и значајним капацитетима који су за то потребни. Међутим, чак и пуна безбедносна приправност у појединим ситуацијама не мора нужно значити спречавање терористичког акта. Управо познавање таквих чињеница додатно улива страх широким масама и доводи до креирања искривљених слика. Једна од њих развија се на генерализацији свих припадника муслиманске вероисповести кроз њихово поистовећивање са терористичким тежњама. Потребно је прављење јасне дистинкције између

45 Цингоизам је екстремни облик националистичког набоја, тј. уверавања у националну супериорност у односу на остале.

тумачења свете исламске књиге и екстремне варијанте тог процеса (Venkatraman, 2007: 230). Но, у пракси то није тако, па ношење турбана, никаба или хиџаба често доводи до подозрења и перцепције да је сваки муслиман терориста. Стварање знака једнакости између та два појма резултат је управо моралне панике којој су широке масе дугорочно изложене. Други стереотип се тиче изједначавања тероризма и исламског тероризма који суштински представља „само“ доминантну варијанту. Тероризам итекако постоји мимо ислама.

Анализа креиране перцепције организованог криминалитета

Према дефиницији Савета Европе, организовани криминал представља „обављање илегалних активности од стране организоване групе која се састоји од три или више особа, и која постоји дуже време, с циљем извршавања озбиљних злочина удруженим снагама чланова групе, који се користе насиљем, претњама, подмићивањем и другим сличним средствима, како би директно или индиректно остварили финансијску или другу материјалну корист“ (Council of Europe, 2002: 6). Међутим, појам организованог криминалитета се током времена мењао, односно ширио и усложњавао. Криминална делатност је почетком 20. века била номинално везана за коцку, алкохол, пролиферацију оружја, отмицу, професионална убиства. Готово век након тога организоване криминалне групе еволуирају, ширећи своје активности и на трговину наркотицима и људима, праће новца, привредни криминал, и инвестирање тако стеченог новца у легалне послове и финансирање политичких актера (Шупут, 2005: 63). Говоримо о појави која се интензивирала и обухватила велики број друштвених сфера, што природно имплицира значајно медијско и друштвено интересовање.

Иако се друштво интензивно бави појмом криминалитета, битно је указати да се креиране перцепције најчешће не базирају на личној емпирији већ на наметнутим друштвеним конструкцијама. Значајну улогу играју медијски садржаји, од криминалистичких романа до холивудске продукције, који граде култ криминалца (Шупут, 2005: 64). Као типична потврда наведеног намеће се роман Марија Пуза „Кум“, који касније постаје и филмско оства-

рење Ф. Ф. Кополе, где чувена слика Ала Паћина деценијама не оставља публику равнодушном. Тиме се улази у крајње чудан однос према криминалитету. Лик и дело породице Корлеоне се цене и поштују, док се на другој страни развијају анимозитет и морална паника у вези са криминалитетом у сопственом окружењу. Организовани криминалитет, као и претходни безбедносни феномени, садржи објективну и субјективну компоненту. Тако друштва са статистички мањом стопом криминалитета могу имати већи ниво страха и узнемирености од друштава са чињенично значајнијом криминалном активношћу. Створене перцепције умногоме зависе од медија и полиције (Eterno, Silverman, 2012: 150). Медији имају моћ да утичу на ставове о криминалитету, али и о полицијској способности да се супротстави тој безбедносној претњи, па их с тим у вези треба доживљавати као чиниоце од великог значаја за друштвене перцепције криминала.

Организовани криминалитет такође представља поље на ком су препознате и злоупотребљене погодности сајбер простора (Lavorgna, 2019: 357-358). Иако криминал на овај начин добија елемент виртуалности, битно је указати да то не имплицира смањење конвенционалног криминалитета (Miro-Llinares, Moneva, 2019: 2). Тиме се сузбијање организованог криминалитета додатно усложњава, имајући у виду да се борба одвија на више различитих фронтова. Криминалне групације постају веште са софистицираном технологијом и њеном деструктивном употребом. Више не говоримо само о преступнику који маскираног лица извршава дела, већ и о лицима која из фотеље, путем савремених технологија, извршавају противправна дела организованог криминалитета.

Закључак

Морална паника чињенично представља веома важан феномен који није довољно тематизован у домаћој литератури. Изговор за такав третман у научној заједници умногоме почива на ставу да је овај појам идентификован тек пре нешто више од пола века. То нипошто не значи да он раније није постојао, већ указује на настанак његовог поимања какво нам је данас познато. С друге стране, шира јавност и даље не поседује елементарна знања о моралној паници и њеним главним постулатима. Наиме, реч је о појму великог нега-

тивног потенцијала, који може довести до значајних друштвених последица, и на њих је потребно недвосмислено указати.

Иако се морална паника може довести у везу са многим сферама друштва, битно је рећи да неке од њих представљају погодније тло за њен развој. Разлог због ког морална паника има највише утицаја на међународни тероризам и организовани криминал лежи у великом броју непознаница које се везују за ове безбедносне претње. Оне се тичу, пре свега, обима могућих последица и немогућности предикције таквих дела. С тим у вези, искривљене слике које настају, развијају се у условима ирационалног односа према претњама. Стога важна улога у регулисању моралне панике припада органима формалне социјалне контроле који поседују одговорност и дужност да шире објективну слику претње (Илић, 2020: 73). На крају, моралну панику треба тумачити као интердисциплинаран појам са мноштвом актера који учествују у фазама њеног конституисања.

Литература

1. Clauset, A., Young, M., Gleditsch, K. S. (2007). On the frequency of severe terrorist events. *Journal of Conflict Resolution*, 51(1): 58-87.
2. Council of Europe, (2002). *Crime Analysis: Organised crime - Best practice survey no. 4*, France <https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/organisedcrime/BestPractice4E.pdf>, доступан 16. 2. 2023. године
3. Ćirić, J. i Drndarević, N. (2019). Migracije, strah, predrasude i manipulacije. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 2(38): 19-34.
4. Ђорђевић, И. (2018). Утицај медија на формирање ставова јавности о полицији. *Годишњак Факултета безбедности*, 1: 441-463.
5. Ђурић, С. (2013). *Istraživanje bezbednosti – kvalitativni pristup*, Fakultet bezbednosti – Univerzitet u Beogradu, Beograd.
6. Eterno, A.J., Silverman, B.E. (2012). *The crime Numbers Game, Management by Manipulation*, CRC Press, New York.
7. Farkas, J., & Neumayer, C. (2020). Disguised propaganda from digital to social media. *Second international handbook of internet research*, 707-723.

8. Fazel, S., Sjöstedt, G., Långström, N., Grann, M. (2006). Risk factors for criminal recidivism in older sexual offenders. *Sexual Abuse*, 18(2): 159-167.
9. Goode, E., Ben – Yehuda, N. (2009). *Moral panics: The Social Construction of Deviance*, Wiley – Blackwell, Chicester.
10. Илић, А. (2017а). *Медији и криминалијетѝ – криминолошки аспекти*, Докторска дисертација, Правни факултет – Универзитет у Београду.
11. Илић, А. (2017б). Традиционални теоријски приступ у објашњењу моралне панике. *Годишњак Факултѝета безбедности*, (1): 295-312.
12. Илић, А. (2020). Социјална функција моралне панике. *Годишњак Факултѝета безбедности*, (1): 59-75.
13. Јазић, А. (2013). *Сјољнойолийичка йройаіанда: актѝери и сред-сѝва*, Институт за међународну политику и привреду, Београд.
14. Кнежић, В. (2011). Образовање осуђеника између права і могућности. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 30(1-2): 77-90.
15. Lavorgna, A. (2019). Cyber-organised crime. A case of moral panic?. *Trends in Organized Crime*, 22(4): 357-374.
16. Maguire, M., Singer, J. K. (2011). A false sense of security: Moral panic driven sex offender legislation. *Critical Criminology*, 19: 301-312.
17. Miro-Llinares, F., Moneva, A. (2019). What about cyberspace (and cyberspace alongside it)? A reply to Farrell and Birks „Did cyber-crime cause the crime drop?“. *Crime Science*, 8(1): 1-5.
18. Parenti, M. (2002). *The Terrorism Trap: September 11 and Beyond*, City Lights Books, San Francisco.
19. Политика, (2022). *Вишестѝруки силовајѝел на слободи йосле 15 йодина робије*, <https://www.politika.rs/scc/clanak/518009/Politika-saznaje-Visestruki-silovatelj-na-slobodi-posle-15-godina-robije>, доступан 13. 2. 2023.
20. Симеуновић, Д. (2009). *Тероризам – ойшѝи гео*, Правни факултет – Универзитет у Београду, Београд.
21. Стајић, Љ. (2015). *Основи безбедности*, Правни Факултет, Нови Сад.
22. Стојановић, Ђ. и Ђурић, Ж. (2015). Од друштвене контроле до моралне регулације: реартикулисање дискурса моралне панике.

- Српска џолиџичка мисао*, 2(48): 9-53.
23. Шупут, Д. (2005). Однос тероризма и организованог криминала, *НБП*, 11(2): 55-80.
 24. Томпсон, К. (2003). *Морална џаника*, Цлио, Београд.
 25. Турџаџанин, В. (2004). Етнички стереотипи младих бошњаџке и српске националности у Босни и Херцеговини. *Психологија*, 37(3): 357-374.
 26. Venkatraman, A. (2007). Religious basis for Islamic terrorism: The Quran and its interpretations. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30(3): 229-248.
 27. Вуџанић, М. и Гортан-Премк, Д., Дешић, М., Драгићевић, Р., Николић, М., Ного, Љ., Павковић, В., Радовић-Тешић, М., Рамић, Н., Стијовић, Р. и Фекете, Е. (2007). *Речник српској језика*, Матица српска, Нови Сад.
 28. Zurstiege, G. (2016). Propaganda. *Handbuch Medienund Informationsethik*, 146-153.
 29. Walton, D. (1997). What is propaganda, and what exactly is wrong with it. *Public Affairs Quarterly*, 11(4), 383-413.

The Role of Moral Panic in Creating Perceptions of Security

Abstract: *The media, in some of their forms, represent an indispensable aspect of modern social epoch. Over time, the ways of expression and the means available for marketing the most diverse content have changed and improved. The resulting information in combination with propaganda opens up space for manipulative behavior. Finally, as a social reaction to such actions, moral panic arises, a phenomenon that very often represents an end in itself. It is a complex sociological concept that, in this context, arises due to correlation with the previously mentioned concepts.*

The aim of the paper is to show the role that moral panic has in creating the perception of the level of security. This phenomenon undoubtedly modifies understandings of security regardless of the level of consideration. The paper aims to show the aspects of security that are most susceptible to this type of manipulation and indicates the methods of restraint with the application of basic research methods, analytical and synthetic. Perceptions are quickly created and difficult to disprove, which is a fundamental challenge to security studies. Through practical examples of social and ethnic groups, acts against sexual freedom and other socially sensitive activities, the paper brings the created attitudes closer to the public. A special part of the paper is dedicated to creating perceptions about terrorism and organized crime. These two aspects seem to be the most exposed to the effect of moral panic, which contributes to the feeling that there are terrorists and criminals around us at every step. The aim of the paper is precisely to demystify this attitude and present the real situation.

Keywords: *moral panic, media, security, terrorism, organized crime.*

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност” објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Рукописи се достављају преко система за online уређивање часописа, посредством платформе *Assistant* - Српски цитатни индекс (SCIndex), путем опције „Пријави рукопис”, за који је потребно регистровати налог, уколико сте нови корисник (<https://aseestant.ceon.rs/index.php/bezbednost/login>).

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке).

На самом почетку писања текста обавезно укључити аутоматску хифенацију текста (Page Layout, Hyphenation, Automatic), а како не би долазило до непотребног размака између речи у реченици.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи поднастова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt – bold, текст 12

pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2,...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (Више о томе ...) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013а), (Милојковић, 2013б) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса, на пример: (<http://www...>, доступан 10. 1. 2010. године). Због сталне измене [www](http://www...) окружења, наводи се датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). Национална безбедност. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права, У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство”, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	Закон о полицији, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images, <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Аутори би требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, е-mail, број телефона, фотокопију личне карте и банковне картице, на адресу: Уредништво часописа „Безбедност”, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Нови Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, е-mail: upobr@mup.gov.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ЧАСОПИСА „БЕЗБЕДНОСТ”
проф. др Божидар Оташевић

